

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६
(कक्षा ११ र १२)

- भाग १ : अनिवार्य विषय
भाग २ : ऐच्छिक पहिलो समूह
भाग ३ : ऐच्छिक दोस्रो समूह
भाग ४ : ऐच्छिक तेस्रो समूह
भाग ५ : ऐच्छिक चौथो समूह

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६

कक्षा ११ र १२

भाग १

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम
२०७६

कक्षा ११ र १२

भाग १
(अनिवार्य विषय)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम, २०७६

(कक्षा ११ र १२)

भाग १

(अनिवार्य विषय)

नेपाल सरकार
शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
 शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
 पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
 सानोठिमी, भक्तपुर

© सर्वाधिकार : पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

वि.सं. २०७६

मुद्रण :

प्राक्कथन

पाठ्यक्रम सिकाइ शिक्षणको मूल आधार हो । पाठ्यक्रममा समावेश हुने विषयवस्तु र तिनको अभ्यासको स्तरले शिक्षाको समग्र गुणस्तरलाई प्रभाव पार्दछ । पाठ्यक्रमले प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गराई व्यक्तित्व विकास गर्न सक्नुपर्छ । यसै गरी राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, स्वाभिमानी, नैतिकवान्, जिम्मेवार, श्रमलाई सम्मान गर्ने, उच्चमशील र सिपयुक्त नागरिक विकासमा पाठ्यक्रमले सहयोग गर्नु पर्दछ । पाठ्यक्रम कार्यान्वयनपछि उत्पादित जनशक्तिले सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्नुका साथै राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्दै राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण गर्न सक्नुपर्छ । यस पाठ्यक्रमबाट विद्यार्थीमा शान्ति, समानता तथा सामाजिक न्यायप्रति प्रतिबद्ध भई सहिष्णुता तथा सदाचार जस्ता आचरण विकासमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग, वैज्ञानिक अवधारणाको आत्मसात्, खोज तथा अनुसन्धान क्षमताको विकास र जीवनोपयोगी सिप प्राप्तिका माध्यमले प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतायुक्त जनशक्ति तयार गर्नुका साथै आफ्नो भाषा, संस्कृति, कलाप्रतिको अनुरागसहितको पहिचानमा गौरवको अनुभूति गर्ने नागरिक विकासमा योगदान हुने अपेक्षा गरिएको छ । यी पक्षहरूलाई दृष्टिगत गर्दै राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ को मार्गनिर्देशअनुसार कक्षा ११ र १२ का लागि यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सम्बद्ध विभिन्न सरोकारवालाहरूको सहभागिता जुटाइएको थियो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास प्रक्रियामा सहभागी शिक्षाविद्, प्राध्यापक, शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक तथा शिक्षासम्बद्ध सङ्घसंस्था र सरोकारवालाहरू, पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायतका सुभावलाई समेटि यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीका सक्षमता, अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र तथा क्रम, सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र सिकाइ उपलब्धि आकलन प्रक्रिया समावेश गरिएको छ । यस कार्यमा पाठ्यक्रम मस्यौदा कार्यदल तथा सम्बन्धित विषय समितिका सदस्यहरूलगायत उल्लिखित सरोकारवालाहरू तथा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रका सम्बन्धित कर्मचारी योगदान रहेको छ । पाठ्यक्रम विकासमा आवश्यक नीतिगत मार्गदर्शन प्रदान गर्नुका साथै पाठ्यक्रमलाई अन्तिम रूप दिने कार्यमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कनबाट गठित विभिन्न प्राविधिक समितिहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । पाठ्यक्रम विकास केन्द्र पाठ्यक्रम विकासमा योगदान गर्ने सबैप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछ ।

यो पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध सबै पक्षको योगदान अपेक्षित छ । पाठ्यक्रम सुधारको कार्य निरन्तर चल्ने प्रक्रिया भएकाले भविष्यमा यसलाई अझ प्रभावकारी बनाउन शिक्षक, अभिभावक तथा समस्त बुद्धिजीवीहरूलगायत सम्बद्ध सबैबाट पाठ्यक्रम विकास केन्द्र रचनात्मक सुभावको अपेक्षा गर्दछ ।

वि.सं. २०७६

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

विषय सूची

क्र.स.	विषयवस्तु	पृष्ठ
१.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना	१
२.	नेपाली (कक्षा ११ र १२)	१९
३.	English (Grade 11 and 12)	३६
४.	सामाजिक अध्ययन (कक्षा ११)	६०
५.	जीवनोपयोगी शिक्षा (कक्षा १२)	७६

खण्ड क

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ : परिचय तथा संरचना

१. परिचय

पाठ्यक्रमको विकास, परिमार्जन तथा अद्यावधिक गर्ने कार्य निरन्तर चलिरहने प्रक्रिया हो । परिवर्तित सन्दर्भ, अध्ययन अनुसन्धानका प्रतिवेदन, शिक्षक, प्राध्यापक, विद्यार्थी, बुद्धिजीविलगायत विभिन्न सरोकारवालाबाट प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया, विभिन्न सङ्घसंस्था र पेसासँग आबद्ध सङ्घ सङ्गठनका सुझाव, सूचना तथा सञ्चारका माध्यम र नागरिक समाजबाट पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा समावेशी बनाउन प्राप्त सकारात्मक सल्लाहका आधारमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ तयार भई नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको छ । यस प्रारूपले निर्देश गरेको विद्यालय तहको पाठ्यक्रम संरचना एवम् पाठ्यक्रम विकासका मार्गदर्शक सिद्धान्त, ज्ञानको विस्तार तथा सिर्जना, सेवा क्षेत्रमा बढेको प्रतिस्पर्धा तथा राजनीतिक, सामाजिक र आर्थिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तनले पाठ्यक्रम परिमार्जनको आवश्यकता औल्याएका छन् । नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका लागि सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्ने माध्यमका रूपमा विकास गर्नुपर्ने दृष्टिकोण रहेको छ । विद्यालय शिक्षाको उल्लिखित सन्दर्भ तथा दृष्टिकोणमा आधारित भई कक्षा ११ र १२ का लागि पाठ्यक्रम संरचना तथा सो संरचनाअनुसारका विषयगत पाठ्यक्रमहरू विकास गरिएको छ ।

विद्यालयको शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहमा बाँडिएको छ । माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीहरूमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने तथा स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमता विकास गराउनु पर्छ । यस तहको शिक्षाले अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, आफ्नो कर्तव्यप्रति सचेत हुने, स्वस्थ जीवन शैलीको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने नागरिक तयार गर्न सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने, आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाका अपेक्षा हुन् । त्यसै गरी राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षम नागरिक तयार गर्नु यस तहको शिक्षाको कार्यदिशा हो । यसका लागि कक्षा ११ र १२ को पाठ्यक्रम संरचनालाई पुनः संरचित गर्न राष्ट्रिय पाठ्यक्रम विकास तथा मूल्याङ्कन परिषद्बाट अन्तिम रूप दिई र नेपाल सरकारबाट स्वीकृत भएको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ लाई आधार मानी माध्यमिक तह (कक्षा ११ र १२) का विभिन्न विषयका पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो ।

यो पाठ्यक्रमको पहिलो खण्डमा माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ र १२) पाठ्यक्रम २०७६ को परिचय तथा संरचना समावेश गरिएको छ । यसमा शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य, तहगत सक्षमता तथा पाठ्यक्रमको समग्र संरचना समावेश गरिएको छ । दोस्रो खण्डमा अनिवार्य विषयका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । यसले विषयगत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तु, शिक्षण सिकाइका लागि आवश्यक विधि/प्रविधि तथा मूल्याङ्कनका पक्षलाई पनि मार्गनिर्देश गरेको छ । पाठ्यक्रमको क्रमागत स्तरीकरण गर्न एवम् अधिल्ला र पछिल्ला तहका पाठ्यक्रमबिचको तहगत सङ्गति कायम गर्ने गरी यो पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

२. शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्य

विद्यालय शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. प्रत्येक व्यक्तिलाई अन्तर्निहित प्रतिभा प्रस्फुटन गरी व्यक्तित्व विकास गर्ने
२. राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति निष्ठावान्, सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रका मूल्य मान्यताप्रति प्रतिबद्ध, स्वाभिमानी, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विविधतालाई सम्मान गर्ने, चरित्रवान्, नैतिकवान् एवम् जिम्मेवार नागरिक तयार गर्ने

३. श्रमप्रति सम्मान एवम् सकारात्मक सोच भएका, रोजगार तथा स्वरोजगारउन्मुख, उत्पादनमुखी, उद्यमशील र सिपयुक्त नागरिक तयार गर्ने
४. व्यक्तिको सामाजिकीकरणमा सहयोग गर्दै सामाजिक सद्भाव तथा सहिष्णुता र राष्ट्रिय एकता सुदृढ गर्न सहयोग पुऱ्याउने
५. प्राकृतिक तथा राष्ट्रिय सम्पदा र पर्यावरणको संरक्षण, संवर्धन र सदुपयोग गर्दै दिगो विकासमा योगदान गर्ने सचेत नागरिक तयार गर्ने
६. प्रत्येक व्यक्तिको शान्ति, मानव अधिकार, समानता, समावेशिता र सामाजिक न्यायका मान्यताअनुरूपको आचरण विकास गरी समतामूलक, समावेशी, न्यायपूर्ण र समाजवादउन्मुख राष्ट्र निर्माणमा मदत गर्ने
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रतिस्पर्धी, आधुनिक सूचना तथा सञ्चार प्रविधि प्रयोग गर्न सक्ने विश्वपरिवेश सुहाउँदो दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने
८. वैज्ञानिक अवधारणा, तथ्य, सिप, सिद्धान्त तथा प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने वैज्ञानिक सुभ्रुभ्र भएका तथा अनुसन्धानमुखी जनशक्ति तयार गर्ने
९. रचनात्मक तथा समालोचनात्मक चिन्तन गर्ने, जीवनोपयोगी सिप भएका सहिष्णु र भाषिक सक्षमतामा निपुण नागरिक तयार गर्ने
१०. नेपाली मौलिक कला, संस्कृति, सौन्दर्य, आदर्श तथा वैशिष्ट्यहरूको संरक्षण, संवर्धन र विस्तारतर्फ अभिप्रेरित भएका नेपालको इतिहास, भूगोलको ज्ञान भएको, नेपाली पहिचान र जीवनशैलीप्रति गौरव गर्ने नागरिक तयार गर्ने
११. जलवायु परिवर्तन तथा प्राकृतिक एवम् मानव सिर्जित प्रकोपप्रति सचेत रही सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण तथा विपत् व्यवस्थापन गर्न सक्षम नागरिक तयार गर्ने
१२. सामाजिक न्यायमा आधारित समृद्ध राष्ट्र निर्माणका निमित्त आवश्यक मानव संसाधनको विकास गर्ने

३. विद्यालय शिक्षाको तहगत संरचना र उमेर

नेपालको विद्यालय शिक्षा आधारभूत र माध्यमिक गरी दुई तहको रहेको छ । एक वर्ष अवधिको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षापछि कक्षा १ देखि कक्षा ८ सम्म गरी जम्मा आठ वर्षको आधारभूत शिक्षा कायम गरिएको छ भने कक्षा ९ देखि १२ सम्मको चार वर्ष अवधिको माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने छ । माध्यमिक शिक्षाको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ थप एक वर्ष अवधिको व्यावहारिक अभ्यास समेटिने छ । बालमनोविज्ञान, सिकारको उमेर तथा सिकाइ क्षमतास्तरका आधारमा विद्यालय शिक्षाको तहगत र कक्षागत खाका देहायबमोजिम हुने छ :

विद्यालयको तह	कक्षा	उमेर समूह	सिकाइ क्षमतास्तर
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा	४ वर्ष	
आधारभूत	कक्षा १- ३	५ देखि ७ वर्षसम्म	तह १
	कक्षा ४ - ५	८ देखि ९ वर्षसम्म	तह २
	कक्षा ६ - ८	१० देखि १२ वर्षसम्म	तह ३
माध्यमिक	कक्षा ९ - १०	१३ देखि १४ वर्षसम्म	तह ४
	कक्षा ११ - १२	१५ देखि १६ वर्षसम्म	तह ५

द्रष्टव्य :

१. माध्यमिक तहको प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फ व्यावहारिक अभ्याससहित एक वर्षको अवधि थप हुने छ ।
२. उल्लिखित तालिकामा निर्दिष्ट उमेर समूहले सम्बन्धित वर्षको उमेर पूरा भएको जनाउने छ ।

४. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षाले विद्यार्थीमा ज्ञानको खोजी गरी सिकाइ र वास्तविक जीवनबिच सम्बन्ध स्थापित गर्ने, सिद्धान्त र व्यवहारको समन्वय गर्ने, स्वपरावर्तित हुँदै ज्ञान, सिप र क्षमतालाई अद्यावधिक गर्ने सक्षमताको विकास गर्ने छ । त्यसै गरी विद्यार्थीमा अधिकार, स्वतन्त्रता र समानताको प्रवर्धन गर्ने, स्वस्थ जीवनको अभ्यास गर्ने, तार्किक विश्लेषण गरी निर्णय गर्ने, वैज्ञानिक विश्लेषणका आधारमा व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको दिगो विकासमा सरिक हुने सक्षमताको विकास यस तहको शिक्षाले गर्ने छ । विद्यार्थीमा नैतिक आचरण प्रदर्शन गर्ने, सामाजिक सद्भावप्रति संवेदनशील हुने, पर्यावरणीय सन्तुलनप्रति संवेदनशील हुने, द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्दै दिगो शान्तिका लागि प्रतिबद्ध रहने सक्षमताको विकास पनि यस तहको शिक्षाबाट अपेक्षित छन् । यस तहको शिक्षाबाट आधुनिक ज्ञान, सिप, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने, स्वावलम्बी र व्यवसायमुखी सिपको अभ्यास गर्ने, राष्ट्र, राष्ट्रियता र राष्ट्रिय आदर्शको सम्मान गर्ने, समाज स्वीकार्य आचरण र कार्य संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, सहिष्णुभाव राख्ने सक्षमता भएको नागरिक तयार गर्ने अपेक्षा रहेको छ । त्यस्तै, सिर्जनशील, कल्पनाशील, उद्यमशील एवम् उच्च सोच र आदर्शमा आधारित व्यवहार गर्ने, समसामयिक चुनौतीहरूको सफल व्यवस्थापन गर्नेलगायतका विशेषताले युक्त स्वावलम्बी, देशभक्त, परिवर्तनमुखी, चिन्तनशील एवम् समावेशी समाज निर्माणमा योगदान गर्न सक्ने सक्षमतासहितको नागरिक तयार गर्नु माध्यमिक शिक्षाको लक्ष्य रहेको छ । यसर्थ माध्यमिक तहका विद्यार्थीमा विकास गर्ने अपेक्षा गरिएका सक्षमता निम्नानुसार रहेका छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य, सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह
३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक सिपको प्रयोग
४. प्रभावकारी सिकाइ, रचनात्मक र विश्लेषणात्मक सोच तथा सामाजिक सम्पर्क र सञ्चारबाट विचारहरूको आदान प्रदान
५. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
६. व्यावहारिक गणितीय ज्ञान तथा सिपको बोध तथा प्रयोग र समस्या समाधानमा गणितीय अवधारणा, सिद्धान्त तथा तार्किक सिपको प्रयोग
७. व्यावहारिक वैज्ञानिक ज्ञान, तथ्य, सिद्धान्त र प्रविधिको समुचित प्रयोग
८. वैज्ञानिक खोज तथा अनुसन्धान गर्न आवश्यक प्रक्रियागत सिपहरू हासिल गरी आधुनिक प्रविधिहरूको दैनिक जीवनमा प्रयोग
९. जीवनजगत् र व्यवहारसँगको तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को प्रयोग गर्दै समाजसापेक्ष व्यवहार प्रदर्शन
१०. स्वास्थ्यप्रतिको सचेततासहित वातावरण संरक्षण र संवर्धन तथा जनसङ्ख्या व्यवस्थापनमा सक्रिय सहभागिता
११. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
१२. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वाससाथ तयारी
१३. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेशागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१५. उच्च तहमा अध्ययनको आधार विकास

५. माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमता

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) का सक्षमताहरू निम्नानुसार हुने छन् :

१. मानवीय मूल्य, मान्यता र लोकतान्त्रिक संस्कार अवलम्बन गर्दै राष्ट्र र राष्ट्रियताको प्रवर्धनका लागि सचेत नागरिकको जिम्मेवारी वहन
२. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय परिवेशसँग परिचित भई विविधता, सद्भाव र सहअस्तित्वलाई आत्मसात् गर्दै सभ्य सुसंस्कृत र समतामूलक समाज निर्माणका लागि भूमिका निर्वाह

३. दैनिक क्रियाकलापका साथै प्राज्ञिक क्षेत्रमा आत्मविश्वासका साथ उपयुक्त, सिर्जनात्मक र सान्दर्भिक रूपमा भाषिक एवम् सञ्चार सिपको प्रयोग
४. व्यक्तिगत विकास र आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि सिकाइप्रति सकारात्मक सोचको विकास तथा स्वअध्ययन एवम् ज्ञान र सिपको खोजी गर्ने बानीको विकास
५. जीवन, जीविका र वृत्ति एवम् सामाजिक सांस्कृतिक व्यवहारसँग तादात्म्य बोध गरी जीवनोपयोगी सिप (Life skills) को विकास
६. स्वस्थ जीवनशैलीको अवलम्बन एवम् वातावरण संरक्षण र दिगो विकासका लागि भूमिका निर्वाह
७. प्राकृतिक तथा सामाजिक घटनाको विश्लेषण, तिनको कारण र असर बोध तथा सकारात्मक व्यवहार प्रदर्शन
८. श्रमप्रति सम्मान गर्दै कामको संसारमा आत्मविश्वासको साथ प्रवेश
९. प्राविधिक ज्ञान, सिप, प्रवृत्ति तथा पेसागत र व्यवस्थापकीय क्षमताको विकास र प्रयोग
१०. उच्च तहमा अध्ययनका लागि विषयगत/विधागत आधार विकास

६. विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना

विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

(क) प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा पाठ्यक्रमको मुख्य लक्ष्य बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु र उनीहरूलाई सिकाइप्रति प्रेरित गरी सिकाइका लागि आधारशिला खडा गर्नु हुने छ । प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम ४ वर्षका बालबालिकाको उमेरगत विकासका पक्षलाई ध्यान दिई एकीकृत सिद्धान्तानुसार विकास गरिने छ । यसमा उमेरानुसारका शारीरिक, संवेगात्मक, सामाजिक, सांस्कृतिक, नैतिक, बौद्धिक तथा मानसिक, स्वास्थ्य, पोषण, सुरक्षा तथा वातावरण र सिर्जनात्मक सिपहरू विकास गराउनाका साथै मौखिक भाषिक सिप, पूर्वसङ्ख्या वा पूर्वगणितीय सिपलगायतका सिप विकास गराइन्छ । यस तहमा औपचारिकरूपमा पढाइ र लेखाइका सिप तथा क्रियाकलाप भने उमेरमा दृष्टिले समावेश गरिनु हुन्छ ।

(ख) आधारभूत शिक्षा

(अ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-३) मा एकीकृत स्वरूपको पाठ्यक्रम हुने छ । सिकाइका क्षेत्रहरू (Themes) पहिचान गरी विषय र सिकाइका क्षेत्रका आधारमा बहुविषयात्मक (Multidisciplinary) तथा अन्तरविषयगत (Interdisciplinary) ढाँचामा पाठ्यक्रम आधारित गरिने छ । यसअनुसार एकीकृत विषयक्षेत्रहरूले समेट्न नसकेका सिकाइ उपलब्धिहरूलाई समेट्ने गरी विषयगत सिकाइ क्षेत्रहरूसमेत रहन सक्ने छन् । भाषागत विषयसँग सम्बन्धित विषयक्षेत्रहरू पठनपाठन सम्बन्धित भाषामा नै गर्नुपर्ने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । यस्तो पाठ्यक्रम क्रियाकलापमुखी हुने छ । यसले विद्यार्थीहरूमा विषयवस्तुको ज्ञानका साथै विभिन्न किसिमका व्यवहारकुशल सिप विकासमा जोड दिने छ । यस तहमा बालबालिकाहरूले आफ्नो मातृभाषामा सिक्ने अवसर प्राप्त गर्ने छन् । आधारभूत तह (कक्षा १-३) मा भाषा, गणित, विज्ञान, स्वास्थ्य र शारीरिक शिक्षा, सामाजिक अध्ययन, सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू रहे पनि एकीकृत सिद्धान्तानुसार नेपाली, गणित, अङ्ग्रेजी, हाम्रो सेरोफेरो र मातृभाषा/स्थानीय विषयक्षेत्रमा उल्लिखित सबै विषयलाई समावेश गरिएको छ ।

(आ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ४-५) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक अध्ययन तथा मानवमूल्य शिक्षा, स्वास्थ्य, शारीरिक तथा सिर्जनात्मक कला, मातृभाषा तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू प्रदान गरिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरव्यक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ ।

(इ) आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८)

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थीहरूलाई भाषा, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि, सामाजिक, वातावरण, जनसङ्ख्या, मानवमूल्य, स्वास्थ्य शारीरिक तथा स्थानीय विषयका सिकाइ क्षेत्रहरू नै प्रदान गरिने छ । स्थानीय आवश्यकतामा आधारित अध्ययनअन्तर्गत विद्यार्थीहरूलाई मातृभाषा वा स्थानीय कला, संस्कृति, सिप, संस्कृत भाषा जस्ता विषयवस्तु समावेश गर्न सकिने छ । दैनिक जीवनका लागि आवश्यक अन्तरवैयक्तिक सिपहरू, स्वसचेतना सिपहरू, समालोचनात्मक तथा सिर्जनात्मक सोचाइका सिपहरू, निर्णय गर्ने सिपहरू, सूचना प्रविधिसम्बन्धी सिपहरू र नागरिक चेतनासम्बन्धी सिपहरू एकीकृत गरी पाठ्यक्रम विकास गरिने छ । कक्षा ६-८ मा संस्कृत/गुरुकुल/वेद विद्याश्रम शिक्षाका लागि भने विषय संरचनामा केही भिन्नता हुने छ ।

(ख) माध्यमिक शिक्षा

विद्यालय शिक्षामा कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरिएको छ । माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, प्राविधिक तथा व्यावसायिक र परम्परागत गरी तीन प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको छ । गुरुकुल, गोन्पा विहार, मदर्सा, मुन्धुमलगायतका परम्परागत शिक्षा पद्धतिलाई पनि माध्यमिक शिक्षामा समेटिएको छ । माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकलपथको हुने छ । कक्षा ९ र १० को साधारण धारतर्फ प्रत्येक कक्षामा नेपाली, अङ्ग्रेजी, गणित, विज्ञान तथा प्रविधि र सामाजिक अध्ययन गरी पाँचओटा अनिवार्य विषयहरू र दुईओटा ऐच्छिक विषयहरू रहने छन् । यसै गरी कक्षा ११ र १२ को साधारण शिक्षातर्फ अनिवार्य विषयका रूपमा अङ्ग्रेजी र नेपालीलाई दुवै कक्षामा, सामाजिक अध्ययनलाई कक्षा ११ मा र जीवनोपयोगी शिक्षालाई कक्षा १२ मा समावेश गरिएको छ भने कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा ऐच्छिक विषय तीन तीनओटा समावेश गरिएको छ । यसको अतिरिक्त कक्षा ११ र १२ मा अतिरिक्त ऐच्छिक विषयका रूपमा थप एक विषय समावेश गर्न सकिने छ । त्यसै गरी माध्यमिक शिक्षातर्फ कक्षा ११ र १२ मा सामाजिक अध्ययन र जीवनोपयोगी शिक्षा विषयअन्तर्गत न्यूनतम एक पाठ्यघण्टा बराबरको सूचना प्रविधिसम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरिने छ । माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२ को पाठ्यक्रम संरचना निम्नानुसार हुने छ :

(अ) साधारण शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र. स.	विषय	पाठ्य घण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११ - १२)

क्र.सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	३	९६	३	९६
२.	अङ्ग्रेजी	४	१२८	४	१२८
३.	सामाजिक अध्ययन	५	१६०	—	—
४	जीवनोपयोगी शिक्षा	—	—	५	१६०
५	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०

७	ऐच्छिक तृतीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
८	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

- कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाअन्तर्गत एक एक पाठ्यघण्टाको सूचना प्रविधिको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिएको छ ।
- ऐच्छिक तीन विषयहरूको छनोट विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता, उपलब्ध शिक्षक तथा स्रोतसाधनका आधारमा स्थानीय सरकारको समन्वय र सहजीकरणमा विद्यालयले गर्ने छ । यसरी विषय छनोट गर्दा ऐच्छिक प्रथम, द्वितीय, तृतीय र चतुर्थ समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एक विषय गरी जम्मा तीन विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले बाँकी रहेको ऐच्छिक समूहबाट कक्षा ११ र १२ प्रत्येकमा एक विषय थप ऐच्छिकका रूपमा अध्ययन गर्न सक्ने छन् । सामान्यतया ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा लिनुपर्ने छ । कक्षा ११ मा अध्ययन गरेको विषय वा सो विषयसँग सम्बन्धित विषय कक्षा १२ मा नभएमा सोही समूहबाट सट्टामा तोकिएको विषय लिनुपर्ने छ । विषय छनोटका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले आवश्यक मार्गदर्शन विकास गर्न सक्ने छ ।
- ऐच्छिक विषयका रूपमा कक्षा ११ र १२ दुवैमा भौतिक, रसायनिक र जीव विज्ञान तीनै विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले चाहेमा गणित विषय अतिरिक्त ऐच्छिक विषयका रूपमा अध्ययन गर्न सक्ने छन् ।
- विदेशी विद्यार्थीहरूका लागि अनिवार्य नेपाली विषयको सट्टा वैकल्पिक अङ्ग्रेजी (Alternative English) विषय अध्ययन गर्न पाउने व्यवस्था गर्न सकिने छ ।

(आ) परम्परागत शिक्षा : संस्कृत/वेद विद्याभ्रम/गुरुकुल शिक्षा

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी/संस्कृत रचना	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	वेद वा नीतिशास्त्र वा विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

- वेद भन्नाले शुक्लयजुर्वेद वा सामवेद वा ऋग्वेद वा अथर्ववेदमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक प्रथम विषयमा कर्मकाण्ड, फलित ज्योतिष, योग शिक्षा, वास्तुशास्त्र, आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा र ऐच्छिक गणित विषयमध्ये एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- ऐच्छिक द्वितीय पत्रमा संस्कृतका शास्त्रीय विषयमध्ये कुनै एक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । तर विज्ञान तथा प्रविधि विषयको सट्टामा वेद विषयको छनोट गरेमा ऐच्छिक द्वितीयमा वेद विषय छनोट गर्न पाइने छैन ।

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११-१२

क्र. सं.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१	नेपाली	३	९६	३	९६
२	अङ्ग्रेजी वा संस्कृत रचना	४	१२८	४	१२८
३	सामाजिक अध्ययन	५	१६०	—	—
४	जीवनोपयोगी शिक्षा	—	—	५	१६०

५	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक प्रथम	५	१६०	५	१६०
७	ऐच्छिक द्वितीय	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
८	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

१. उल्लिखित विषय बाहेक कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा सामाजिक अध्ययन तथा जीवनोपयोगी शिक्षाअन्तर्गत एक एक पाठ्यघण्टाको सूचना प्रविधिको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिने छ ।
२. विद्यार्थीले कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा ५ पाठ्यघण्टाको थप ऐच्छिक विषय एक अध्ययन गर्न सक्ने छन् । थप ऐच्छिक विषयको विवरण यसै खण्डमा दिइएको छ ।

(इ) परम्परागत शिक्षा: गोन्पा/मदसाँ

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९- १०)

क्र.स.	विषय	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१.	नेपाली	५	१६०
२.	अङ्ग्रेजी	५	१६०
३.	गणित	५	१६०
४.	विज्ञान तथा प्रविधि	५	१६०
५.	सामाजिक अध्ययन	४	१२८
६.	ऐच्छिक प्रथम	४	१२८
७.	ऐच्छिक द्वितीय	४	१२८
जम्मा		३२	१०२४

द्रष्टव्य :

१. सामाजिक अध्ययन विषयलाई सम्बन्धित परम्परागत शिक्षा विषयको विषयवस्तुलाई समेत अनुकूलन गरी सम्बन्धित भाषामा नै पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
२. गोन्पा शिक्षाको ऐच्छिक विषयको रूपमा साधारण शिक्षाका ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त भोट भाषा र बौद्ध शिक्षा पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
३. मदसाँ शिक्षाको ऐच्छिक विषयका रूपमा साधारण शिक्षाको ऐच्छिक विषयका अतिरिक्त अरेबिक भाषा साहित्य र व्याकरण, उर्दू भाषा साहित्य र व्याकरण एवम् दिनियात विषय पठनपाठन गर्न सकिने छ ।
४. मदसाँतर्फ अङ्ग्रेजी विषयका सट्टामा अरबी साहित्य र विज्ञान तथा प्रविधि विषयका सट्टामा सिरत र इस्लामी विषय पठनपाठन गराउन सकिने छ ।

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११- १२)

क्र.स.	विषय	कक्षा ११		कक्षा १२	
		पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा	पाठ्यघण्टा (Credit hour)	वार्षिक कार्यघण्टा
१	नेपाली	३	९६	३	९६
२	अङ्ग्रेजी वा बौद्ध शिक्षा वा उर्दू व्याकरण र साहित्य	४	१२८	४	१२८

३	सामाजिक अध्ययन	५	१६०	—	—
४	जीवनोपयोगी शिक्षा	—	—	५	१६०
५	ऐच्छिक प्रथम (बौद्ध दर्शन वा कुरान)	५	१६०	५	१६०
६	ऐच्छिक द्वितीय (ज्योतिष, भौषज्य, शिल्प विद्या, बौद्ध कर्मकाण्ड, कम्प्युटर)वा (हदिस र असुले हदिस)	५	१६०	५	१६०
७	ऐच्छिक तृतीय (अङ्ग्रेजी, जापानिज, चाइनिज, पाली भाषा, भोट भाषा, संस्कृत रचना)/ (मिरास विज्ञान)	५	१६०	५	१६०
जम्मा		२७	८६४	२७	८६४
८	थप ऐच्छिक	५	१६०	५	१६०

द्रष्टव्य :

- इच्छुक विद्यार्थीले कक्षा ११ र १२ प्रत्येक कक्षामा ५ पाठ्यघण्टाको थप ऐच्छिक विषय एक अध्ययन गर्न सक्ने छन् । थप ऐच्छिक विषय साधारण धारतर्फका ऐच्छिक समूहबाट छनोट गर्नुपर्ने छ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक धारतर्फको पाठ्यक्रम संरचना तथा विषयहरूको विवरण पाठ्यक्रमको यस खण्डमा समावेश नगरी माध्यमिक शिक्षा (प्राविधिक तथा व्यावसायिक) पाठ्यक्रममा समावेश गरिने छ ।

६. कक्षा ११ र १२ मा पठनपाठन हुने अनिवार्य विषय, ऐच्छिक विषयको छनोटका लागि विषयगत समूह तथा विषयको कोड

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	नेपाली [Nep. 001]	नेपाली [Nep. 002]
२	English [Eng. 003]	English [Eng. 004]
३	सामाजिक अध्ययन [Soc. 005]	जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008]

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 101]	भौतिक विज्ञान (Physics) [Phy. 102]
२.	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 103]	लेखाविधि (Accounting) [Acc. 104]
३.	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rd. 105]	ग्रामीण विकास (Rural Development) [Rd. 106]
४	विधिशास्त्र र कानुनी सिद्धान्त (Jurisprudence and Legal Theories) [Jlt. 107]	नेपालको न्याय र कानून प्रणाली (Nepalese Legal system) [Nls. 110]

५.	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe. 111]	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा (Health and Physical Education) [Hpe.112]
६	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps. 113]	खेलकुद विज्ञान (Sports Science) [Sps.114]
७	बालविकास र सिकाइ (Child Development and Learning) [Cdl. 115]	शैक्षणिक पद्धति र मूल्याङ्कन (Instructional Pedagogy and Evaluation) [Ipe. 118]
८	मनोविज्ञान (Psychology) [Psy. 119]	मनोविज्ञान (Psychology) [Nls. 120]
९	इतिहास (History) [His. 121]	इतिहास (History) [His. 122]
१०	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 123]	लैङ्गिक अध्ययन (Gender Studies) [Ges. 124]
११	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 125]	अतिथि सत्कार व्यवस्थापन (Hospitality Management) [Hom. 126]
१२	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 127]	बाली विज्ञान (Agronomy) [Agr. 128]
१३	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
१४	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
१५	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 133]	मूर्तिकला(Sculpture) [Scu. 134]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 201]	जीव विज्ञान (Biology) [bio. 202]
२.	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Ed. 203]	शिक्षा र विकास (Education and Development) [Ed. 204]
३	भूगोल (Geography) [Geo. 205]	भूगोल (Geography) [Geo. 206]
४.	कार्यविधि कानून (Procedural Law) [PrL. 207]	कानूनको मस्यौदा प्रक्रिया (Legal Drafting) [Led. 210]
५	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 211]	समाजशास्त्र (Sociology) [Soc. 212]
६	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
७	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 215]	व्यवसाय अध्ययन (Business Studies) [Bus. 216]
८	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 217]	भाषा विज्ञान (Linguistics) [Lin. 218]
९	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 219]	राजनीति शास्त्र (Political Science) [Pol. 220]
१०	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 221]	दर्शनशास्त्र (Philosophy) [Phi. 222]
११	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 223]	जनसङ्ख्या अध्ययन (Population Studies) [Pos. 224]

१२	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 225]	बागवानी (Horticulture) (फलफूल, तरकारी, पुष्प र च्याउ खेती) [Hor. 226]
१३	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 227]	खाद्य र पोषण (Food and Nutrition) [Fon. 228]
१४	नृत्य (Dance) [Dan. 229]	नृत्य (Dance) [Dan. 230]
१५	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 231]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 232]

(इ) ऐच्छिक तेषो समूह

क्र.स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 301]	रसायन विज्ञान (Chemistry) [Che. 302]
२	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
३	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 305]	पर्यटन र पर्वतारोहण अध्ययन (Tourism and Mountaineering Studies) [Tms. 306]
४	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar. 307]	बजारशास्त्र (Marketing) [Mar.308]
५	बुढ्यौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 309]	बुढ्यौली तथा स्याहार शिक्षा (Gerontology and Care Taking Education) [Gct. 310]
६	योग (Yoga) [yog. 311]	योग (Yoga) [Yog. 312]
७	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [Voc. 313]	वाद्यवादन (Vocal/Instrumental) [voc. 314]
८	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 315]	सिलाइ तथा बुनाइ (Sewing and Knitting) [Sek. 316]
९	संवैधानिक कानून (Constitutional Law) [Col. 317]	देवानी तथा फौजदारी कानून र न्याय (Civil and Criminal law and justice) [Ccl. 320]
१०	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac. 321]	आमसञ्चार (Mass Communication) [Mac.322]
११	संस्कृति (Culture) [Cul. 323]	संस्कृति (Culture) [Cul. 324]
१२	फेसन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 325]	फेसन डिजाइनिङ (Fashion Designing) [Fad. 326]
१३	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 327]	मूर्तिकला (Sculpture) [Scu. 328]
१४	पशुपालन, पन्छीपालन र माछापालन (Animal Husbandry, Poultry and Fisheries) [Apf. 329]	पशुपालन, पंक्षीपालन र माछापालन (Animal Husbandry, Poultry and Fisheries) [Apf. 330]
१५	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
१६	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]

१७	मैथिली [Mai. 335]	मैथिली [Mai. 336]
१८	नेवारी [New 337]	नेवारी [New. 338]
१९	हिन्दी [Hin. 339]	हिन्दी [Hin. 340]
२०	चिनियाँ [Chi. 341]	चिनियाँ [Chi. 342]
२१	जर्मन [Jer. 343]	जर्मन [Jer. 344]
२२	जापानिज [Jap. 345]	जापानिज [Jap 346]
२३	कोरियन [Kor. 347]	कोरियन [Kor.348]
२४	उर्दू [Urd. 349]	उर्दू [Urd. 352]
२५	फ्रेन्च [Fre. 353]	फ्रेन्च [Urd. 354]
२६	हिब्रू [Heb. 355]	हिब्रू [Heb. 356]
२७	अरेबिक [Are. 357]	अरेबिक [Urd.358]
२८	संस्कृत [San. 359]	संस्कृत [San. 360]
२९	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 361]	पाककला (Culinary Arts) [Cua. 362]

(ई) ऐच्छिक चौथो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१.	गणित (Mathematics) [Mat. 401]	गणित (Mathematics) [Mat. 402]
२.	प्रायोगिक गणित (Applied mathematics) [Ama. 403]	प्रायोगिक गणित (Applied Mathematics) [Ama. 404]
३.	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 405]	वाणिज्य गणित (Business Mathematics) [Bmt. 406]
४	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 407]	मानव अधिकार (Human rights) [Hur. 408]
५	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information Science) [Lis. 409]	पुस्तकालय तथा सूचना विज्ञान (Library and Information science) [Lis. 410]
६	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 411]	गृह विज्ञान (Home Science) [Hos. 412]
७	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens. 413]	वातावरण विज्ञान (Environment Science) [Ens.414]
८	साधारण कानून (General Law) [Gel. 415]	साधारण कानून (General Law) [Gel.416]
९	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 417]	वित्तशास्त्र (Finance) [Fin. 418]
१०	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative management) [Com. 419]	सहकारी व्यवस्थापन (Co-operative Management) [Urd. 420]
११	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud. 421]	बौद्ध अध्ययन (Buddhist Studies) [Bud.422]
१२	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 423]	प्रायोगिक कला (Applied Arts) [Apa. 424]
१३	गायन (Signing) [Sig. 425]	गायन (Signing) [Sig. 426]
१४	चित्रकला (Painting) [Pai. 427]	चित्रकला (Painting) [Pai.428]
१५	रेसम खेती र मौरीपालन (Sericulture and Bee	रेसम खेती र मौरीपालन (Sericulture and

	Keeping) [Sbk. 429]	Bee Keeping) [Sbk. 430]
१६	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh. 431]	सौन्दर्यकला र केशकला (Beautician and Hair Dressing) [Beh.432]
१७	औषधिजन्य जडीबुटी (Medicinal Herbals) [Meh. 433]	औषधिजन्य जडीबुटी (Medicinal Herbals) [Meh.434]
१८	प्लम्बिङ र वाइरिङ (Plumbing and Wiring) [Plw. 435]	प्लम्बिङ र वाइरिङ (Plumbing and Wiring) [Plw. 436]
१९	आन्तरिक सजाबट (Internal Decoration) [Ind. 437]	आन्तरिक सजाबट (Internal Decoration) [Ind. 438]
२०	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 439]	होटेल व्यवस्थापन (Hotel Management) [Hom. 440]

माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ११-१२) संस्कृततर्फका विषय

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 017]	संस्कृत भाषा तथा व्याकरण [Slg. 018]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन [Soc. 005], जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008] साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुनेछन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा संस्कृत रचना [Saw. 011 र Saw. 012] विषय अध्ययन गर्न सक्नेछन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	शुक्लयजुर्वेद [Yab 501]	शुक्लयजुर्वेद [Yab. 502]
२	सामवेद [Sab. 503]	सामवेद [Sab. 504]
३	ऋग्वेद [Rib. 505]	ऋग्वेद [Rib. 506]
४	अथर्ववेद [Aab. 507]	अथर्ववेद [Aab. 508]
५	व्याकरण [Gra. 509]	व्याकरण [Gra. 510]
६	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 511]	सिद्धान्त ज्योतिष [Sij. 512]
७	न्याय [Nay. 513]	न्याय [Nay. 514]
८	दर्शनशास्त्र [Dar. 515]	दर्शनशास्त्र [Dar. 516]
९	संस्कृत साहित्य [Sas. 517]	संस्कृत साहित्य [Sas. 518]
१०	इतिहास पुराण [Itp. 519]	इतिहास पुराण [Itp. 520]
११	नीतिशास्त्र [Nis. 521]	नीतिशास्त्र [Nis. 522]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 129]	प्राकृतिक चिकित्सा (Naturopathy) [Nat. 130]
२	आयुर्वेद (Ayurved) [Ayu. 213]	आयुर्वेद (Ayurved) [Au. 214]
३	योग (Yog) [yog. 311]	योग (Yog) [Yog. 312]
४	कर्मकाण्ड [Kar. 531]	कर्मकाण्ड [Kar. 532]
५	फलित ज्योतिष [Faj.533]	फलित ज्योतिष [Faj.534]
६	वास्तुशास्त्र [Ba 537]	वास्तुशास्त्र [Bas. 538]

(इ) थप ऐच्छिक विषय

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 131]	मानवमूल्य शिक्षा (Human Value Education) [Hve. 132]
२	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 231]	कम्प्युटर विज्ञान (Computer Science) [Com. 232]
३	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 303]	अर्थशास्त्र (Economics) [Eco. 304]
४	नेपाली (Nepali) [Nep. 331]	नेपाली (Nepali) [Nep. 332]
५	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी (English) [Eng. 334]
६	गणित (Mathematics) [Mat. 401]	गणित (Mathematics) [Mat. 402]

परम्परागत शिक्षा: गोन्या/मदर्स

(क) अनिवार्य विषय

सि. नं.	कक्षा ११ का विषय र कोड	कक्षा १२ का विषय र कोड
१	बौद्ध शिक्षा [Bue. 021]	बौद्ध शिक्षा [Bue. 022]
२	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031]	उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 032]

द्रष्टव्य : अनिवार्य विषयहरू नेपाली [Nep. 001 र Nep. 002], अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004], सामाजिक अध्ययन [Soc. 005], जीवनोपयोगी शिक्षा [Lif. 008] साधारण धारमै उल्लेख भएअनुसार हुनेछन् । विद्यार्थीले अङ्ग्रेजी [Eng. 003 र Eng. 004] को सट्टा गोन्यामा बौद्ध शिक्षा [Bue. 021 / Bue 022] र मदर्समा उर्दू व्याकरण र साहित्य [Ugl. 031, Ugl 032] विषय अध्ययन गर्न सक्नेछन् ।

(ख) ऐच्छिक विषय

(अ) ऐच्छिक पहिलो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	बौद्ध दर्शन [Bup.601]	बौद्ध दर्शन [Bup.602]
२	कुरान [Kur. 611]	कुरान [Kur. 612]

(आ) ऐच्छिक दोस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	कम्प्युटर विज्ञान [Com.231]	कम्प्युटर [Com. 232]
२	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 527]	बौद्ध कर्मकाण्ड [Bkk. 628]
३	ज्योतिष [Jyo.621]	ज्योतिष [Jyo.622]
४	भैषज्य [Bha. 623]	भैषज्य [Kur. 624]
५	शिल्प विद्या [Sil. 625]	शिल्प विद्या [Sil. 626]
६	हदिस र असुले हदिस [Hah. 651]	हदिस र असुले हदिस [Hah. 652]

(इ) ऐच्छिक तेस्रो समूह

क्र. स.	कक्षा ११ का ऐच्छिक विषय र कोड	कक्षा १२ का ऐच्छिक विषय र कोड
१	संस्कृत रचना [Saw. 011]	संस्कृत रचना [Saw. 012]
२	अङ्ग्रेजी [Eng. 333]	अङ्ग्रेजी [Eng. 334]
३	चिनियाँ भाषा [Chi. 341]	चिनियाँ भाषा [Chi. 342]
४	जापानिज भाषा [Jap. 345]	जापानिज भाषा [Jap 346]
५	पाली भाषा [Pal. 631]	पाली भाषा [Pal. 632]
६	भोट भाषा [Bht. 633]	भोट भाषा [Bht. 634]
७	मिरास विज्ञान [Mir. 661]	मिरास विज्ञान [Mir.662]

७. पठनपाठनको समयावधि

१. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि एक शैक्षिक सत्रमा वार्षिक जम्मा ५७६ घण्टा दैनिक सिप सिकाइ क्रियाकलाप र विषयगत सिप सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन हुने छ । यसै गरी वार्षिक २५६ घण्टासम्म मनोरञ्जन, बाह्य खेल र आराम गर्ने तथा खाजा खाने समय हुने छ । उक्त समयले बालबालिकाले प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रमा बिताउने पूरा अवधिलाई बुझाउँछ ।
२. विद्यालय शिक्षाको सबै कक्षाका लागि एक शैक्षिक वर्षमा कम्तीमा २०५ दिन पठनपाठन सञ्चालन हुने छ ।
३. कक्षा १ देखि ३ सम्म जम्मा २६ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक ८३२ कार्यघण्टाको पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
४. कक्षा ४ देखि १० सम्म जम्मा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् वार्षिक १०२४ कार्यघण्टा र कक्षा ११ र १२ मा कम्तीमा २७ पाठ्यघण्टा अर्थात् ८६४ कार्यघण्टादेखि बढीमा ३२ पाठ्यघण्टा अर्थात् १०२४ कार्यघण्टा पठनपाठन गर्नुपर्ने छ ।
५. पठनपाठन सञ्चालनका लागि खर्च भएको ३२ घण्टाको समयावधिलाई १ पाठ्यघण्टा मानिने छ ।
६. सामान्यतया प्रतिदिन प्रतिविषय एक घण्टाको एक पिरियड हुने छ । तर तोकिएको पाठ्यघण्टा (Credit hour) नघट्टने गरी विद्यालयले विषयको आवश्यकताअनुसार साप्ताहिक कार्यतालिकाको समयावधि निर्धारण गरी कक्षा सञ्चालन गर्नुपर्ने छ ।

८. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

- माध्यमिक शिक्षामा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा विद्यार्थी केन्द्रित र बालमैत्री शिक्षण विधि अपनाउनुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, खोजमूलक अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई शिक्षण सिकाइका विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्ग, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी शिक्षण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ । साधारण, गुरुकुल, गोन्पा (गुम्बा) तथा विहार र मदर्सा शिक्षाका पठन पाठनमा आवश्यकताअनुसार कम्प्युटर प्रविधिको पनि उपयोग गर्न सकिने छ । यसका लागि शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
- विद्यार्थीको सिकाइलाई केन्द्रबिन्दु मानी सिकाइ सहजीकरण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीको सहभागितामा योजना निर्माण, परियोजना तथा प्रयोगात्मक कार्य, क्षेत्र भ्रमण, समस्या समाधान, आविष्कारमुखी अध्ययन, प्रवर्तनमुखी शिक्षण पद्धतिलाई सिकाइ सहजीकरण विधिका रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने छ ।
- सिकाइ प्रक्रिया सैद्धान्तिक पक्षमा भन्दा बढी गरेर सिक्ने अवसर प्रदान गर्ने क्रियाकलापमा आधारित हुनुपर्ने छ ।
- शिक्षकले सहजकर्ता, उत्प्रेरक, प्रवर्धक र खोजकर्ताका रूपमा भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने छ ।
- पठनपाठनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई उपलब्ध साधन, स्रोत र आवश्यकताअनुसार उपयोग गर्नुपर्ने छ ।
- सबै प्रकारका सिकाइ आवश्यकता र चाहना भएका (अपाङ्गता भएका, अशक्त, असहाय, कमजोर आदि) विद्यार्थीलाई समेट्ने गरी कक्षामा समावेशी सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

९. विषय छनोट प्रक्रिया

- साधारणतर्फ कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा निर्धारित चार समूहमध्ये कुनै तीन समूहबाट एक एकओटा पर्ने गरी ऐच्छिक विषय छनोट गर्नुपर्ने छ । विद्यार्थीले अध्ययन गर्न चाहेमा ऐच्छिक विषय छनोट नगरेको समूहबाट एक थप ऐच्छिक विषय अध्ययन गर्न सक्ने छन् । विद्यार्थीको रुचि तथा भावी अध्ययनलाई समेत आधार मानी विद्यालयले थप ऐच्छिक विषयको पठनपाठनको व्यवस्था गर्नुपर्ने छ ।
- कक्षा ११ र १२ दुवैमा भौतिक विज्ञान, रासायनिक विज्ञान र जीव विज्ञान तीनओटै विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले चाहेमा थप ऐच्छिक विषयका रूपमा गणित विषय अध्ययन गर्न पाउने छन् ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक धार तथा परम्परागत धारतर्फ विषयको छनोटका आधार सम्बन्धित पाठ्यक्रम संरचना तथा ऐच्छिक विषयका सूचीमा समावेश गरिएअनुसार हुने छ ।
- कक्षा ११ र १२ मा ऐच्छिक विषय छनोट गर्दा कक्षा ११ र १२ मा एकै विषय वा फरक फरक विषय पनि छनोट गर्न सकिने छ । तर कक्षा ११ र १२ मा फरक फरक विषय छनोट गर्दा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विषय छनोट मार्गदर्शनलाई आधार मान्नुपर्ने छ ।

१०. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

विद्यालय तहमा विद्यार्थी उपलब्धि मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवलम्बन गरी सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरिनुका साथै निर्णयात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई अवलम्बन गरी विद्यार्थीको सिकाइस्तर निर्धारण गर्नुपर्छ ।

(क) निर्माणात्मक मूल्याङ्कन : निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूको सिकाइ स्तरमा सुधार गर्नु हो । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने छ । विद्यालय तहको निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा कक्षागत सिकाइ सहजीकरणको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक तथा त्रैमासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कनका साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो

मूल्याङ्कनमा विद्यार्थीको अभिलेख राखी सिकाइ अवस्था यकिन गरी सुधारात्मक तथा उपचारात्मक सिकाइबाट सुधार गर्ने पक्षमा जोड दिने छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ ।

निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको नतिजालाई अभिलेखीकरण गरी विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसार निश्चित भार आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ ।

(ख) निर्णयात्मक मूल्याङ्कन : माध्यमिक तहमा निम्नानुसार निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ :

(अ) निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कनको र अन्तिम/बाह्य परीक्षाको नतिजाका आधारमा तोकिएको भार समावेश गरी विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गरिने छ ।

(आ) आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कनबाट प्राप्त निम्नानुसार तोकिएअनुसारको भारको मूल्याङ्कन निर्णयात्मक मूल्याङ्कनमा समावेश गरिने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका तरिकामा विषयगत विविधता हुन सक्ने भए पनि निम्नलिखित पक्षको मूल्याङ्कन सबै विषयमा समावेश हुने छ :

- **कक्षा सहभागिताको मूल्याङ्कन :** विद्यार्थीको नियमितता (उपस्थिति) र कक्षा क्रियाकलापमा सहभागिताको अभिलेखका आधारमा गरिएको मूल्याङ्कन ।
- **त्रैमासिक परीक्षाहरूका अङ्कका आधारमा प्राप्त अङ्क :** पहिलो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट पहिलो परीक्षा सञ्चालन गरिने छ भने पहिलो र दोस्रो त्रैमासिक अवधिभरमा पठनपाठन भएका विषयवस्तुबाट दोस्रो त्रैमासिक परीक्षा सञ्चालन गरिने छ ।
- **प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यको मूल्याङ्कन**
- **विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारका अन्य आधारहरू**

(इ) कक्षा ११ र १२ मा विषयगत पाठ्यक्रममा तोकिएअनुसारको भारको बाह्य सार्वजनिक परीक्षा हुने छ । बाह्य परीक्षा सैद्धान्तिक वा सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै हुन सक्ने छ ।

(ई) प्रयोगात्मक, सैद्धान्तिक तथा अन्य पक्षको मूल्याङ्कनको भार, विधि तथा साधन सम्बन्धित विषयको पाठ्यक्रममा उल्लेख भएअनुसार हुनुपर्ने छ । सैद्धान्तिक पक्षको मूल्याङ्कनका लागि विशिष्टीकरण तालिका निर्माण गरिने छ ।

(उ) परीक्षामा विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूलाई केही खास खास विषयहरूमा अरू साधारण विद्यार्थीहरूलाई दिइने प्रश्नभन्दा अलग प्रश्न बनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । विशेष आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि परीक्षाको समय थप गर्न सकिने छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्दा शिक्षकले अपाङ्गता भएका र विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने छ ।

द्रष्टव्य : विद्यार्थीको स्तर निर्धारण (Grading) को विधि तथा प्रक्रियाका लागि पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले छुट्टै निर्देशिका तयार गर्नेछ ।

११. शिक्षाको माध्यम

माध्यमिक शिक्षा कक्षा ११ र १२ मा शिक्षणको माध्यम भाषा सामान्यतया नेपाली भाषा हुने छ । तर देहायको अवस्थामा विद्यालयमा शिक्षाको माध्यम देहायबमोजिम हुने छ :

- (क) भाषा विषय अध्ययन गराउँदा शिक्षाको माध्यम सोही भाषा हुने छ ।
- (ख) सामाजिक अध्ययन र मानवमूल्य शिक्षा वा चारित्रिक शिक्षालगायत नेपाली कला, संस्कृति र मौलिक पहिचानमूलक विषयवस्तुहरूबाहेक अन्य विषयहरूमा पठनपाठनका लागि माध्यम भाषा अङ्ग्रेजी पनि प्रयोग गर्न सकिने छ ।
- (ग) संस्कृत तथा परम्परागत धारतर्फका शास्त्रीय विषयहरूको पाठ्यसामग्री र पठनपाठनको माध्यम सम्बन्धित भाषा हुने छ । धार्मिक प्रकृतिका विषयहरूको पठनपाठन सम्बन्धित धार्मिक ग्रन्थ लेखिएको भाषामा नै गर्न सकिने छ ।

(घ) गैरनेपाली नागरिकले नेपालका विद्यालयमा अध्ययन गर्दा नेपाली विषयको सट्टा अन्य कुनै भाषाको विषय अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था मिलाउन सकिने छ ।

१२. पाठ्यक्रम मूल्याङ्कन

पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कनका आधार निम्नानुसार हुने छन् :

- (क) विद्यार्थीको उपलब्धि स्तर
- (ख) शिक्षकको कार्य सम्पादन स्तर
- (ग) पठन पाठनमा उपयोग गरिएको समय
- (घ) विद्यार्थीको वैयक्तिक तथा सामाजिक व्यवहार र प्रभाव
- (ङ) अभिभावक तथा समाजको सिकाइप्रतिको अपेक्षा र प्रतिक्रिया
- (च) सरोकारवालाको विद्यालयप्रतिको धारणा

उपर्युक्त पक्षमा समेतका आधारमा प्रत्येक पाँच वर्षमा पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गरिने छ । यसो गर्दा व्यक्ति, परिवार र समाजमा परेको प्रभाव समेतलाई हेरिने छ ।

१३. पाठ्यक्रम कार्यान्वयन योजना

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ का सिद्धान्त तथा मार्गदर्शनमा आधारित भई विकास गरिएका विद्यालय तहका पाठ्यक्रमहरू निम्नानुसार परीक्षण तथा कार्यान्वयन हुनेछन् :

पाठ्यक्रम परीक्षण तथा कार्यान्वयन योजना

कक्षा	शैक्षिक वर्ष २०७६	शैक्षिक वर्ष २०७७	शैक्षिक वर्ष २०७८	शैक्षिक वर्ष २०७९	शैक्षिक वर्ष २०८०
१	परीक्षण	कार्यान्वयन			
२		परीक्षण	कार्यान्वयन		
३		परीक्षण	कार्यान्वयन		
४			परीक्षण	कार्यान्वयन	
५				परीक्षण	कार्यान्वयन
६		परीक्षण	कार्यान्वयन		
७			परीक्षण	कार्यान्वयन	
८					कार्यान्वयन
९			परीक्षण	कार्यान्वयन	
१०					कार्यान्वयन
११		कार्यान्वयन			
१२			कार्यान्वयन		

खण्ड ख

माध्यमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (कक्षा ११ र १२), २०७६ : अनिवार्य विषयका पाठ्यक्रम

यस खण्डमा अनिवार्य विषयका विषयगत पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ । प्रत्येक विषयगत पाठ्यक्रममा परिचय, तहगत सक्षमता, कक्षागत सिकाइ उपलब्धि, विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यअन्तर्गतका सम्भाव्य क्रियाकलापका उदाहरण, क्षेत्र वा एकाइगत कार्यघण्टा, विद्यार्थी मूल्याङ्कन विधि तथा प्रक्रिया उल्लेख गरिएको छ । यसमा कक्षा ११ र १२ का अनिवार्य विषयहरूका पाठ्यक्रम समावेश गरिएको छ ।

नेपाली

कक्षा : ११ र १२

विषय सङ्केत : Nep. 001 (कक्षा ११), Nep. 002 (कक्षा १२)

पाठ्यघण्टा : ३

वार्षिक कार्यघण्टा : ९६

१. परिचय

नेपाल बहुजातीय, बहुसांस्कृतिक एवम् बहुभाषिक मुलुक हो । बहुजातीय र बहुसांस्कृतिक विशेषता भएको राष्ट्रमा राष्ट्रिय एकता प्रवर्धन गर्न तथा सामाजिक, सांस्कृतिक सम्बन्ध र समन्वय कायम गर्न सम्पर्क भाषाको आवश्यकता पर्दछ । यसका लागि विद्यार्थीमा भाषिक सक्षमताको विकास हुनुपर्दछ । विद्यार्थीमा भाषिक सञ्चार एवम् बोध र अभिव्यक्तिगत सिपको विकास हुनु नै भाषिक सक्षमता हो । नेपाली भाषा विद्यालय तहको शिक्षणको प्रमुख माध्यम, सरकारी कामकाज र नेपाली समाजको साक्षात् सम्पर्कको भाषा हो । पहिलो, दोस्रो एवम् विदेशी भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग हुँदै आएको छ । यस दृष्टिले नेपाली भाषाको प्रयोगमा व्यापकता रहेको छ । नेपालमा नेपाली भाषा सामाजिकीकरण, अन्तरभाषिक व्यवहार, सञ्चार, प्रशासन, प्रविधि र मौखिक तथा लिखित व्यवहारको प्रमुख माध्यमका रूपमा रहिआएको छ । नेपाली समाजको बहुलतालाई दृष्टिगत गर्दै सबै प्रकारका ज्ञान र सिप प्राप्त गर्न तथा विभिन्न माध्यमबाट अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका ज्ञानसमेत नेपाली भाषामा सिक्न सक्ने बनाउन विद्यालय तहमा नेपाली भाषाको शिक्षण अपरिहार्य छ । त्यसैले विद्यालय तहमा नेपाली भाषालाई अनिवार्य विषयका रूपमा शिक्षण गर्नुपरेको हो । नेपाली भाषा शिक्षणको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीमा नेपाली भाषासम्बद्ध भाषिक सिप एवम् व्यावहारिक र सिर्जनात्मक क्षमताको विकास गराउनु हो ।

प्रस्तुत पाठ्यक्रमको उद्देश्य विद्यार्थीमा भाषिक सक्षमता अभिवृद्धि गराउनु हो । (कक्षा ९-१०) पूरा गरेका विद्यार्थीको स्तरलाई ध्यान दिई विद्यालय तहको समाप्तिपछि अन्य क्षेत्रमा लाग्ने तथा उच्च शिक्षामा प्रवेश गर्नेहरूको आधारभूमिका रूपमा नेपाली भाषामा सक्षम बनाउने अभिप्रायले यो पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो । माध्यमिक तह (कक्षा ११-१२) पूरा गर्दा विद्यार्थीहरूले नेपाली विषयमा प्राप्त गर्ने तहगत सक्षमता र कक्षागत सिकाइ उपलब्धिलाई यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ । पाठ्यक्रममा विद्यार्थीमा बोध एवम् अभिव्यक्तिगत क्षमताको विकासका लागि उपयुक्त विधा र क्षेत्र निर्देश गरिएको छ । यसमा प्रयोजनपरक भाषिक सिप विकास र कार्यमूलक व्याकरणमा विशेष ध्यान दिइएको छ । तदनुरूपका सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया र मूल्याङ्कन विधि पनि समेटिएका छन् । यस पाठ्यक्रममा निम्नलिखित पक्षहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ :

- समयसापेक्ष जीवनोपयोगी एवम् सक्षमतामा आधारित भाषिक सिप
- पाठगत विविधताको प्रस्तुति र कार्यमूलक व्याकरण
- स्तरानुरूपका पाठ्यवस्तुको छनोट एवम् स्तरण
- विद्यार्थीकेन्द्रित सिकाइमा आधारित सहजीकरण प्रक्रिया
- प्रयोजनपरक भाषिक सिप र सिकाइमा जोड
- खोजपरक, परियोजनामूलक तथा सिर्जनात्मक भाषिक अभ्यासमा जोड
- भाषिक सामर्थ्य र सम्पादनका रूपमा भाषिक सिपको विकासमा जोड
- व्याकरणलाई भाषा प्रयोगको आधारका रूपमा सैद्धान्तिकभन्दा रचनात्मक बनाउने प्रयत्न
- स्वतन्त्र पठन र रचना कौशलको विकासमा जोड
- सिपगत सक्षमता परीक्षणमा आधारित भाषिक मूल्याङ्कन

२. तहगत सक्षमता

यस तहका अन्त्यमा विद्यार्थीहरू निम्नलिखित सक्षमता प्राप्त गर्न समर्थ हुने छन् :

१. विविध विषयक्षेत्रका मौखिक सामग्रीको बोध र अभिव्यक्ति
२. विविध विषयक्षेत्रका लिखित सामग्रीको सुरक्षितपूर्ण पठन र बोध
३. पाठगत सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको पहिचान, बोध र प्रस्तुति
४. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति
५. सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यअनुकूलको लेख्य अभिव्यक्ति
६. दैनिक व्यावहारिक लेखनमा दक्षता प्रदर्शन
७. सिर्जनात्मक र प्रतिक्रियापरक अभिव्यक्ति कौशल
८. अन्तरसांस्कृतिक एवम् भाषिक मूल्यप्रतिको सचेतता र सम्मानजनक भाषिक व्यवहार
९. तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक अभिव्यक्ति कौशल
१०. खोज तथा परियोजनामा आधारित लेख र रचनाको सिर्जना
११. समालोचनात्मक चिन्तनसहितको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

	कक्षा : एघार	कक्षा : बाह्र
१. सुनाइ र बोलाइ सिए	<ol style="list-style-type: none"> १. उच्चरित हुने वर्णहरूको पहिचान गरी शुद्ध उच्चारण गर्न २. विविध पाठ, सञ्चार माध्यम र अन्य सामग्री सुनेर तार्किक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ३. दिइएका विषय वा शीर्षकमा समूहगत छलफल एवम् प्रस्तुतीकरण गर्न ४. सन्दर्भअनुसार गति, यति र लय मिलाई मौखिक अभिव्यक्ति गर्न ५. देखेसुनेका, पढेका तथा अनुभव गरेका विषयलाई सिलसिला मिलाई प्रस्तुत गर्न ६. सामाजिक, सांस्कृतिक सन्दर्भ, वक्ताको अवस्था तथा संवेगका आधारमा प्रतिक्रिया दिन 	<ol style="list-style-type: none"> १. शब्द सुनी अक्षरीकरणसहित शुद्ध उच्चारण गर्न २. विविध पाठ, सञ्चार माध्यम र अन्य क्षेत्रका अभिव्यक्ति सुनेर विश्लेषणात्मक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ३. दिइएका विषय वा शीर्षकमा समूहगत छलफल एवम् प्रस्तुतीकरण गर्न ४. सन्दर्भअनुसार गति, यति र लय मिलाई मौखिक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ५. देखेसुनेका तथा अनुभव गरेका विषयलाई सिलसिला मिलाई प्रस्तुत गर्न ६. सामाजिक सन्दर्भ, प्रसङ्ग, वक्ताको अवस्था, अभिवृद्धि र संवेग तथा भाषाको प्रयोजनपरक भेदका आधारमा शिष्टतापूर्वक प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ७. औपचारिक कार्यक्रममा सहभागी भई आफ्ना विचार प्रभावकारी रूपमा व्यक्त गर्न
२. पढाइ सिए	<ol style="list-style-type: none"> १. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय मिलाई शुद्धसँग पढ्न 	<ol style="list-style-type: none"> १. लिखित सामग्रीलाई गति, यति, लय मिलाई शुद्धसँग पढ्न

	<p>२. साहित्यिक तथा प्रयोजनपरक पाठहरू पढी पारिभाषिक/प्राविधिक शब्दलाई वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३. पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे र अर्थबोधका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न</p> <p>४. लिखित सामग्रीको सस्वर तथा मौन पठनद्वारा पढाइको गति विकास गर्न</p> <p>५. लिखित सामग्रीका आधारमा सन्दर्भको अनुमान, घटना, चरित्र र परिवेशको बोध गरी पढ्न</p> <p>६. विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशको व्याख्या एवम् समीक्षा गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>७. विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित पाठहरू पढी बोध गर्न</p> <p>८. पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p>	<p>२. साहित्यिक तथा प्रयोजनपरक पाठहरू पढी पारिभाषिक/प्राविधिक शब्दको सन्दर्भअनुसार वाक्यमा प्रयोग गर्न</p> <p>३. पाठमा प्रयोग भएका शब्दको हिज्जे, उच्चारण, स्रोत, शब्दवर्ग, बनोट र अर्थ पहिचानका लागि शब्दकोशको प्रयोग गर्न</p> <p>४. लिखित सामग्रीको द्रुतपठन गर्न</p> <p>५. लिखित सामग्री भाव विश्लेषण गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>६. विभिन्न पाठ तथा तिनका विशिष्ट अंशको व्याख्या एवम् समीक्षा गर्न सक्ने गरी पढ्न</p> <p>७. विविध क्षेत्रसँग सम्बन्धित पाठहरू पढी बोध गर्न</p> <p>८. पूर्वानुमान, निष्कर्ष, सारांश, संश्लेषण, विश्लेषण, गरी प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न सक्ने गरी पाठहरू पढ्न</p>
<p>३. लेखाइ सिप</p>	<p>१. नेपाली वर्णको पहिचान र वर्गीकरण गरी लेख्न</p> <p>२. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्न</p> <p>३. मौखिक एवम् लिखित अभिव्यक्तिको बुँदाटिपोट गर्न र सारांश लेख्न</p> <p>४. व्यावहारिक लेखन (घरायसी पत्र, निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, सम्मानपत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदना) गर्न</p> <p>५. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>६. कुनै पनि विषय शीर्षकमा अर्थपूर्ण, क्रमबद्ध तथा प्रभावकारी रूपमा अनुच्छेद रचना गर्न</p> <p>७. पाठको प्रकृतिअनुसार विषयक्षेत्र, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला), घटना, चरित्र, परिवेश, भाव, लयबोध गरी लेख्न</p> <p>८. साहित्यिक विधा र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशको व्याख्या गर्न</p> <p>९. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालना गरी लेख्न</p> <p>१०. विभिन्न विधामा आधारित भई निर्देशित र स्वतन्त्र सिर्जना गर्न</p> <p>११. कोशीय प्रविष्टिअनुसार शब्दक्रम मिलाई लेख्न</p>	<p>१. शब्दमा रहेका अक्षर संरचना छुट्याई लेख्न</p> <p>२. वर्णविन्यास र लेख्य चिह्नहरूको शुद्ध प्रयोग गर्न</p> <p>३. विज्ञान, प्रविधि, सामाजिक शास्त्र, वाणिज्य कानून आदि क्षेत्रसँग सम्बन्धित प्रयोजनपरक लेखन गर्न</p> <p>४. व्यावहारिक लेखन गर्न (व्यावसायिक पत्र, भरपाई, तमसुक, करारनामा, मन्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी तथा बैठक निर्णय, विज्ञप्ति, बोलपत्र र सम्पादकलाई चिठी लेखन)</p> <p>५. सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय एवम् मानवीय मूल्यमा आधारित भई लिखित अभिव्यक्ति दिन</p> <p>६. देखेसुनेका, पढेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुका बारेमा सिलसिला मिलाएर लिखित वर्णन गर्न</p> <p>७. पाठको प्रकृतिअनुसार सन्दर्भको अनुमान, संरचना पहिचान, घटना वर्णन, भावबोध, तार्किक विश्लेषण गरी लेख्न</p> <p>८. साहित्यिक विधा र पाठहरूको विश्लेषण गर्न र विशिष्ट अंशको व्याख्या गर्न</p> <p>९. लिखित अभिव्यक्तिका क्रममा व्याकरणका आधारभूत नियम पालना गरी लेख्न</p> <p>१०. विभिन्न विधामा आधारित भई निर्देशित र</p>

		<p>स्वतन्त्र सिर्जना गर्न</p> <p>११. विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्रकाशित सामग्री तथा पुस्तक र लेख रचना पढी प्रतिबिम्बात्मक लेखन गर्न</p> <p>१२. कोशीय प्रविष्टिअनुसार शब्दक्रम मिलाई लेखन</p>
--	--	--

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

(क) कक्षा : ११

क्र सं	विद्या/ पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	पाठ्यघण्टा
१.	कविता (पद्य)	देशभक्ति	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना विषयको क्रम, भाषा, लय आदिको बोध देशभक्ति, संस्कृति र भाषासम्बन्धी पद्यांशको बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन कवितालाई गद्यमा रूपान्तरण कविता सिर्जना (अनुकरणात्मक लेखन) 	<p>(अ) नेपाली कथ्य र लेख्य वर्ण (स्वर र व्यञ्जन) को पहिचान</p> <p>(आ) उच्चार्य व्यञ्जन वर्णको पहिचान र प्रयोग (स्थान, प्रयत्न, घोषत्व र प्राणत्व)</p>	७
२.	कथा	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथाका घटनाहरूको टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	<p>(अ) मूल र व्युत्पन्न शब्दको पहिचान</p> <p>(आ) शब्द स्रोत : तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्द</p> <p>(इ) शब्दकोशीय प्रयोग</p>	८
३.	निबन्ध	सांस्कृतिक (आत्मपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (अनुच्छेद योजना, विषय प्रस्तुतिको क्रम, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट र सार लेखन स्थानीय समाजमा प्रचलित चाडपर्वको वर्णन गरी निबन्ध लेखन तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या 	पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापद) को प्रयोगात्मक पहिचान	७

				समाधानमूलक लेखन		
४.	जीवनी	(राष्ट्रिय)	-जीवनीको संरचना (जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषा आदि) को बोध	<ul style="list-style-type: none"> जीवनीमा प्रस्तुत घटनाक्रमको वर्णन आनो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी लेखन जीवनीबाट प्राप्त सन्देश/शिक्षाको अभिव्यक्ति 	(अ) पदवर्ग (नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात) को प्रयोगात्मक पहिचान (आ) शब्द रूपायन	७
५.	पत्र लेखन	घरायसी	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा, भाषाशैली आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनमा प्रस्तुत विषयवस्तु र ढाँचाको टिपोट विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा पत्र लेखन निमन्त्रणा, बधाई, शुभकामना, अभिनन्दनपत्र, सम्मानपत्र, सूचना, विज्ञापन, श्रद्धाञ्जली, समवेदनाको ढाँचा र शैलीको अध्ययन तथा लेखन अभ्यास 	लेख्य चिह्न र तिनको प्रयोग (पूर्णविराम, अर्धविराम, अल्पविराम, कोष्ठक, विकल्पबोधक/तिर्यक, प्रश्नवाचक, उद्धरण, विस्मयसूचक/उद्वेग, निर्देशक, योजक, छुट चिह्न/कागपादे चिह्न,	८
६.	कथा	मनोवैज्ञानिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथाका घटनाहरूको टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन पढेका नयाँ कथाका बारेमा प्रस्तुति लघुकथा लेखन (अनुकरणात्मक) 	(अ) वर्णविन्यासको पहिचान र प्रयोग (आ) भाषिक प्रयोगमा पदयोग र पदवियोगको पहिचान र प्रयोग	८
७.	निबन्ध	प्राकृतिक (वस्तुपरक)	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, सारांश प्रकृति तथा वातावरणको वर्णन 	उपसर्गद्वारा शब्दनिर्माण (अ) अ, अन, कु, बि, बे, बद, गैर, ना (आ) अति, अधि, अनु,	७

			को बोध ●निबन्धको शैली र ढाँचाको अध्ययन	गरी निबन्ध लेखन ●खोज तथा परियोजनामा आधारित भई समालोचनात्मक चिन्तनसहितको लेखन	अप, अभि, अव, आ, उत्, उप, दुर, दुस्, नि, निर, निस्, परा, परि, प्र, प्रति, वि, सम्, सु	
८.	लघुनाटक	सामाजि / मनोवैज्ञानिक	●नाटकको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, मञ्चीयता, चरित्र, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध	●नाटकका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन ●नाटकका घटना तथा परिवेशको वर्णन ●नाटकको संवादात्मक अभिनय (विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ) ●संवाद लेखन ●प्रतिवेदन लेखन (कार्यक्रम, भ्रमण, घटना)	प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण: (क) अक्कड, अत, अन्त, आइ, आई/याई, आउ, आली, आलु, आवट, आहा/याहा, इया, (ख) इयार, इलो, ई, उवा, ए, एली, ओ, ओट, औली/यौली, पन/पना, ली, ले	११
९	रिपोर्ताजमूलक रचना	स्वास्थ्य, योग तथा चिकित्सा	●रिपोर्ताजको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध ●रिपोर्ताजमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध ●रिपोर्ताजको ढाँचा र शैलीको अध्ययन	●रिपोर्ताजमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, टिप्पणी लेखन ●स्वास्थ्य, योग र चिकित्साको वर्णन गरी रिपोर्ताज लेखन ●रिपोर्ताजमा प्रयुक्त कठिन शब्दबाट वाक्य रचना ●प्रतिवेदन लेखन ढाँचा र शैलीको अध्ययन र लेखन अभ्यास	प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माण: अक, अन, अनीय, इक, इत, ई, ईन/ईण, ईय, क, तर, तम, तव्य, ता, ति, त्व, मय, मान्, वान्, य	८
१०.	संवादात्मक रचना	कृषि, वन तथा वातावरण	●संवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली	●संवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट ●विषयको प्रस्तुति, हाउभाउ	समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण (अव्ययीभाव, कर्मधारय, तत्पुरुष, द्वन्द्व,	८

			आदि) को बोध	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट विषयमा संवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास 	द्विगु, बहुव्रीहि (समास र विग्रहसमेत)	
११.	दैनिकी रचना	पर्यटन	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट पाठको बोध (अनुमान, संरचना पहिचान आदि) निर्दिष्ट पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> निर्दिष्ट पाठसँग सम्बन्धित रचना बुँदाटिपोट र सारांश लेखन दैनिकी लेखन अनुकरणात्मक लेखन 	(अ) द्वित्व प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माण (पूर्ण, आंशिक र आपरिवर्तित द्वित्व) (आ) सन्धि र सन्धि भएका शब्दको पहिचान	८
१२.	वक्तृतात्मक रचना	जलस्रोत र ऊर्जा	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृताको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> वक्तृतामा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति निर्दिष्ट विषयमा वक्तृता लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय उद्घोषण, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास वक्तृता/वादविवाद आयोजना विभिन्न ढाँचामा प्रतिवेदन लेखन 	(अ) उद्देश्य र उद्देश्य विस्तार तथा विधेय र विधेय विस्तार, पहिचान र प्रयोग (आ) व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा वाक्य परिवर्तन (लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर) (इ) कथन (प्रत्यक्ष, अप्रत्यक्ष) (ई) ध्रुवीयता (करण, अकरण)	९
जम्मा						९६

(ख) कक्षा : १२

क्रम सङ्ख्या	पाठ	क्षेत्र	बोध	अभिव्यक्ति	भाषातत्त्व	पाठ्यघण्टा
१.	कविता (गद्य कविता)	सामाजिक	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना (विषयको क्रम, भाषा, शैलीको बोध आदि) गद्य कविताको लयबोध 	<ul style="list-style-type: none"> कवितालाई अनुच्छेदमा रूपान्तर कविताको लयबद्ध वाचन कविता सिर्जनाको अभ्यास 	नेपाली अक्षरको पहिचान र उच्चारण अभ्यास	७
२.	कथा	ऐतिहासिक/ पौराणिक/ सांस्कृतिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथामा प्रयुक्त घटनाहरूको सिलसिलाबद्ध टिपोट निर्देशित वा स्वतन्त्र कथा लेखन अभ्यास विद्युतीय तथा सञ्चार माध्यममा प्रकाशित कथाहरूको अध्ययन र प्रभावको प्रस्तुति 	पदवर्ग (नाम, सर्वनाम, विशेषण र अव्यय) को पहिचान र प्रयोग	७
३.	निबन्ध	नियात्रा	<ul style="list-style-type: none"> निबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध निबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध 	<ul style="list-style-type: none"> आफूले गरेको कुनै यात्राको वर्णन निबन्ध लेखन विद्युतीय सञ्चार माध्यम र प्रकाशित उपयोगी लेख रचनाहरूको अध्ययन र त्यसबाट प्राप्त विषयवस्तु, सन्देश आदिको प्रस्तुति तार्किक, अन्तरक्रियात्मक एवम् समस्या समाधानमूलक लेखन 	(अ) पदसङ्गति (क) लिङ्ग (ख) वचन (ग) पुरुष (घ) आदर (सामान्य, मध्यम, उच्च) (आ) शब्द रूपायन	७
४.	पत्र लेखन (व्यावसायिक)		<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनको संरचना (विषय, 	<ul style="list-style-type: none"> पत्र लेखनमा प्रस्तुत विषयवस्तुको 	वाक्यको पहिचान र प्रयोग	८

			प्रस्तुतिक्रम, ढाँचा, भाषाशैली आदि) को बोध	टिपोट •विषयको प्रस्तुति •निर्दिष्ट विषयमा पत्र लेखन •भरपाई, तमसुक, करारनामा, मञ्जुरीनामा, मुचुल्का, प्रशासनिक टिप्पणी, बैठक निर्णय, विज्ञापन, सूचना, विज्ञप्ति, बोलपत्र, सम्पादकलाई चिठीको ढाँचा र शैलीको अध्ययन र लेखन अभ्यास •विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध प्रयोजनपरक सामग्रीको अध्ययन र लेखन अभ्यास	(क) सरल, संयुक्त र मिश्र वाक्यको पहिचान र प्रयोग (ख) निर्धारित कथाबाट सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्यको पहिचान र वाक्यान्तरण	
५.	उपन्यासको अंश	सामाजिक	•उपन्यास अंशको संरचना (विषय, परिच्छेद योजना, घटना शृङ्खला, पात्र, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध •शब्दभण्डारको बोध	•उपन्यास अंशको विषयवस्तु वर्णन •उपन्यासको अंशका प्रमुख पात्रको चरित्र वर्णन •उपन्यासको अंशको घटना तथा परिवेशको वर्णन •आफूले अध्ययन गरेको कुनै एक उपन्यासको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति	क्रियाका काल (भूत, अभूत) पक्ष : अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात, अभ्यस्त (आ) नेपाली वर्णविन्यासको प्रयोगात्मक अभ्यास	१४
६.	जीवनी	अन्तर्राष्ट्रिय	•जीवनीको संरचना (जीवन विषयक घटना शृङ्खला, अनुच्छेद योजना, भाषा आदि) को	•जीवनीमा प्रस्तुत घटनाक्रमको वर्णन •आज्ञो समाजमा प्रतिष्ठित कुनै व्यक्तिको जीवनी	क्रियाका भाव : सामान्य, आज्ञा, इच्छा, सम्भावना, सङ्केत	७

			बोध	लेखन <ul style="list-style-type: none"> खोज तथा परियोजनामा आधारित भई समालोचनात्मक चिन्तनसहितको लेखन 		
७.	गीति कविता	सामाजिक /सांस्कृतिक	<ul style="list-style-type: none"> कविताको संरचना (विषयको क्रम, भाषा, लय आदि) को बोध पद्य र गद्य कविताको लयबोध गजलको संरचना बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कविताको लयबद्ध वाचन गीति कविता सिर्जना विद्युतीय सञ्चारमा उपलब्ध मुक्तक तथा कवितात्मक सामग्रीको अध्ययन र कक्षामा प्रस्तुति गजलको रचना 	उपसर्ग र प्रत्ययद्वारा शब्द निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	७
८.	कथा	समाज मनोवैज्ञानिक	<ul style="list-style-type: none"> कथाको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> कथामा वर्णित घटनाको सिलसिलाबद्ध टिपोट कथाका पात्रहरूको चरित्र वर्णन कथा सिर्जनाको अभ्यास आफूले अध्ययन गरेको कम्तीमा कुनै एक उपन्यासको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति 	द्वित्व र समास प्रक्रियाद्वारा शब्द निर्माणसम्बन्धी अभ्यास	७
९.	आख्यानत्मक रचना	सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि	<ul style="list-style-type: none"> आख्यानको संरचना (विषय, अनुच्छेद योजना, घटनाक्रम, संवाद, भाषा आदि) को बोध 	<ul style="list-style-type: none"> आख्यानमा वर्णित घटनाको सिलसिलाबद्ध टिपोट आख्यानका पात्रहरूको चरित्र वर्णन कथा सिर्जनाको 	कारक र विभक्तिको पहिचान र प्रयोग (अ) कारकका सरल र तिर्यक् रूप (आ) कारकका प्रकार : कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान,	८

				अभ्यास • आफूले अध्ययन गरेको कुनै एक आख्यानको विषयवस्तु, पात्र, परिवेश, सन्देश आदि बारेमा मौखिक तथा लिखित अभिव्यक्ति	अपादान, अधिकरण (इ) विभक्तिको प्रयोग	
१०.	संवादात्मक रचना	समाज, संस्कृति र शिक्षा	• संवादको संरचना (विषय, प्रस्तुतिक्रम, हाउभाउ, तर्क, संवाद, भाषाशैली आदि) को बोध	• संवादमा प्रस्तुत विषयवस्तुको टिपोट • हाउभाउसहित विषयको प्रस्तुति • निर्दिष्ट विषयमा संवाद लेखन तथा मौखिक अभिव्यक्ति र अभिनय • शिक्षा र सांस्कृतिक शीर्षकमा वक्तव्य, समाचार वाचन, प्रवचन आदिको अभ्यास	(क) वाक्य संश्लेषण र विश्लेषण (ख) वाच्य (कर्तृ, कर्म, भाव) को पहिचान र प्रयोग	८
११.	प्रबन्धात्मक रचना	कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन	• प्रबन्धको संरचना (विषय प्रस्तुतिको क्रम, अनुच्छेद योजना, भाषाशैली आदि) को बोध • प्रबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दको अर्थबोध	• प्रबन्धमा वर्णित मुख्य विषयको बुँदाटिपोट, सारांश • प्रकृति तथा वातावरणको वर्णन गरी प्रबन्ध लेखन • प्रबन्धमा प्रयुक्त कठिन शब्दबाट वाक्य रचना • बैठक (माइन्सुट) को उपस्थिति तथा निर्णय एवम् भरपाई, मुचुल्का र प्रशासनिक टिप्पणीको नमुना लेखन • व्यक्तिगत विवरण (बायोडाटा) लेखन	(अ) पदक्रम (क) सामान्य पदक्रम (ख) विशिष्ट पदक्रम (आ) लेख्य चिह्न र तिनको प्रयोग	८
१२.	रिपोर्ताजमूलक	अर्थ, उद्योग	• रिपोर्ताज पाठको	• निर्दिष्ट पाठसँग	(अ) उक्ति परिवर्तन	८

	रचना	र वाणिज्य	बोध (अनुमान, संरचना पहिचान आदि) • रिपोर्टाज पाठमा प्रयुक्त प्राविधिक तथा पारिभाषिक शब्दको अर्थबोध • विभिन्न पत्रिकामा प्रकाशित रिपोर्टाजको अध्ययन र प्रस्तुति	सम्बन्धित रचना • बुँदाटिपोट र सारांश लेखन • निर्दिष्ट अनुच्छेदको उत्तर लेखन • अनुकरणात्मक लेखन • विद्युतीय सञ्चार माध्यममा आधारित विविध लेखन अभ्यास	(आ) उद्देश्य र विधेय विस्तार (इ) शब्दकोशीय प्रयोग	
जम्मा						९६

द्रष्टव्य :

- (क) विद्याको माध्यमबाट विद्यार्थीले बोध, अभिव्यक्ति र भाषातत्त्वान्तर्गतका विषयवस्तुको सिकाइ गरी भाषिक सिपहरू र भाषिक कार्यहरूमा आवश्यक सक्षमताको विकास गर्नेछन् ।
- (ख) रिपोर्टाजमूलक रचना भनेको कुनै पनि विषयमा गरिएको खोजमूलक र आख्यानात्मक संरचना भएको तथ्यमा आधारित समसामयिक प्रचलित लेखन हो ।
- (ग) पाठ्यपुस्तक विकास गर्दा प्रयोजनपरक रचनाहरूलाई साहित्यिक विधासँग सम्बन्धित पाठहरूको बिचमा आवश्यकतानुसार क्रम मिलाएर राख्नुपर्ने छ ।
- (घ) विद्याको क्षेत्र तथा क्रम र विस्तृतीकरणमा उल्लेख भएका पाठहरूमा प्रयोग भएका आधारमा उपयुक्तताअनुसार शब्दभण्डारको अभ्यास गराउनुपर्ने हुन्छ । यसका लागि पर्यायवाची शब्द, विपरीतार्थी शब्द, अनुकरणात्मक शब्द, अनेकार्थी शब्द, श्रुतिसमभिन्नार्थक शब्द, सङ्क्षिप्त शब्द, उखान टुक्रा, लघुतावाची शब्द, सिङ्गो शब्द, समूहवाचक शब्द, पारिभाषिक/ प्राविधिक जस्ता शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगको अभ्यास गराउनु अपेक्षित छ । पाठमा प्रयुक्त भएका शब्दहरूलाई केन्द्रबिन्दु मानी विभिन्न का शब्दभण्डारको विकास गराउने दृष्टिकोण यसमा राखिएको छ । शब्दका विभिन्न अर्थ सम्बन्धहरू र गत विविधतालाई छ्याल राखी शब्दहरूको अर्थ र सन्दर्भपूर्ण प्रयोगमा जोड दिइने छ । यस क्रममा प्रयुक्त र तत्सम्बन्धी उखान टुक्राहरूको प्रयोगलाई पनि समावेश गरिने छ ।
- (ङ) यस पाठ्यक्रम कार्यान्वयन र शिक्षण सिकाइका क्रममा सिर्जनात्मक सोचाइ/चिन्तन, समस्या समाधान, विद्युतीय सञ्चार सिप, सहकार्य र स्वव्यस्थापन, खोज, अन्वेषण, तार्किकता जस्ता भाषासम्बद्ध जीवनोपयोगी सिपहरूलाई यथासम्भव एकीकृत गरिने छ ।

५. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सिकाइ सहजीकरण पाठ्यक्रमलाई कक्षाकोठामा प्रभावकारी रूपमा हस्तान्तरण गर्ने विधि हो । भाषा शिक्षणमा भाषिक सिपको विकासका लागि सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया अपरिहार्य हुन्छ । भाषा शिक्षणका क्रममा विद्यार्थीलाई सक्रिय गराएर सिकाइलाई विद्यार्थीकेन्द्रित बनाउनुपर्छ । यसका लागि कक्षाकोठामा बहुभाषिक, स्थिति भएमा पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली शिक्षणका विधिमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया पाठ्यक्रमको उद्देश्य, विषयवस्तु, विद्यार्थीको पृष्ठभूमि, स्थानीय स्रोत साधनको उपलब्धता आदिमा निर्भर हुन्छ । यो व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा पनि आधारित हुन्छ । यस पाठ्यक्रममा सिकाइ सहजीकरणका सिपमा आधारित विधागत शिक्षणमा जोड दिइने छ । भाषा शिक्षण भाषाका सिपहरूको शिक्षण हो । भाषाका सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको एकीकृत शिक्षण गरेर नै भाषाको शिक्षण गरिन्छ । साहित्यिक विधा तथा प्रयोजनपरक पाठका माध्यमबाट भाषिक सिपको शिक्षण गर्नु भाषा सिकाइको मूल पक्ष हो । भाषा शिक्षणमा साहित्यिक विधा र प्रयोजनपरक भेदहरूको निम्नअनुसार उपयोग गरिन्छ :

(क) कविता

कविता भाषाको लययुक्त भेद हो । कविताको शिक्षण गर्दा लयबोध, शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, संरचना (आदि, मध्य र अन्त्य) बोध, भावबोध, व्याख्या जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । कविता शिक्षण गर्दा पूर्व तयारी, पठन वा श्रवण र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पठन पृष्ठभूमि, उद्देश्य निर्धारण, प्रश्नको सूची, प्रश्नोत्तर, भावबोध जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्दछ । यसका लागि नमुना कविता दिई अनुकरणात्मक लेखन गराउने र सिर्जनात्मक अभ्यास पनि गराउनुपर्दछ ।

(ख) कथा

कथा आख्यानात्मक विधा हो । आख्यानात्मक स्वरूपका कारण कथा रुचिपूर्ण हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा उच्चारण, गति, यतिसहित हाउभाउपूर्ण पठन गराइन्छ । कथाबाट कथाकथन, घटना वर्णन, घटना टिपोट, बोध, प्रश्नोत्तर, भाव वर्णन र अनुकरणात्मक तथा स्वतन्त्र सिर्जनात्मक अभ्यास गराउनुपर्छ । पठन क्रियाकलापलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गराउन कथा विधा उपयोगी हुन्छ । कथा शिक्षण गर्दा पूर्वपठन, पठन र पठनपश्चात्का चरणमा बाँडी पूर्वानुमान गर्ने, सहकार्यात्मक पठन, छलफल र प्रस्तुतीकरण गर्ने तथा प्रश्न निर्माण गराउने क्रियाकलाप पनि गराउनुपर्छ ।

(ग) निबन्ध

निबन्ध गद्य विधा हो । निजात्मक र वस्तुपरक अनुभूतिका लागि निबन्ध उपयुक्त विधा हो । निबन्ध शिक्षण गर्दा शब्दार्थ र वाक्यमा प्रयोग, पठनबोध, विषयबोध, बुँदाटिपोट, व्याख्या, सारांश, प्रश्नोत्तर, अनुच्छेद लेखन र स्वतन्त्र लेखन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । यो लेखाइ सिप विकासका लागि उपयुक्त विधा हो । परियोजना कार्य, घटना अध्ययन, कक्षा छलफल र प्रस्तुतीकरण जस्ता क्रियाकलाप गराएर निबन्ध लेखन क्रियाकलाप गराउनुपर्छ ।

(घ) जीवनी

जीवनी भाषाको गद्य भेद हो । जीवनीबाट विद्यार्थीलाई घटना वर्णन, घटना लेखन, बुँदाटिपोट, प्रश्नोत्तर, सारांश लेखन र जीवनी लेखन जस्ता अभ्यास गराउनुपर्छ । जीवनी लेखनसँगसम्बद्ध गराएर अन्तर्वाता, परियोजना कार्य, घटना अध्ययन जस्ता क्रियाकलाप गराउनुपर्छ । जीवनी शिक्षणबाट मूलतः भाषाका पढाइ र लेखाइ सिपको विकास हुने भए पनि लेखन अभ्याससम्बन्धी क्रियाकलाप बढी प्रभावकारी हुन्छ । यसका लागि नमुना जीवनी प्रस्तुत गर्दै अनुकरणात्मक जीवनीमा अभ्यास गराई स्वतन्त्र अभ्यास गराउनुपर्छ ।

(ङ) रूपक

रूपक भनेको अभिनयात्मक विधा हो । यसमा पात्रले परिस्थिति, अवस्था, विषयवस्तु र व्यक्ति विशेषको चारित्रिक भूमिकालाई ध्यानमा राखेर हाउभाउसहित भूमिका निर्वाह गर्छ । यो कथ्य भाषासँग सम्बन्धित भएकाले मौखिक अभिव्यक्तिका माध्यमले व्यक्तिका भावना, चारित्र आदिको प्रदर्शन गरिन्छ । नाटक, एकाङ्की, संवाद, वादविवाद, मनोवाद, वक्तृता आदिका माध्यमबाट रूपकीय प्रस्तुति गरिन्छ । तसर्थ रूपकको प्रकारअनुसार हाउभाउ प्रदर्शन गरी विचारको प्रस्तुतीकरण र व्यवहार गर्ने, अभिनयात्मक ढङ्गबाट अरूले गरेका व्यवहारको अनुकरण गर्ने, जीवन्त रूपमा मौखिक भाषाको प्रयोग गर्ने, तार्किक क्षमताको विकास गर्ने जस्ता क्रियाकलापबाट रूपक शिक्षण गर्नुपर्छ । साथै अभिनयात्मक कलाका अतिरिक्त रूपक विधाबाट अन्य भाषिक सिपको पनि अभ्यास गराउन सकिन्छ ।

(च) प्रयोजनपरक पाठहरू

दैनिक जीवनमा प्रयोगमा आउने विभिन्न समसामयिक का ज्ञान, सिप एवम् विविध प्राविधिक र पारिभाषिक शब्दका माध्यमबाट भाषा सिकाइमा सहजता प्रदान गर्नका लागि यस तहमा प्रयोजनपरक रचनाहरू समावेश गरिएको छ । यसमा सिकारुका दैनिक जीवनयापन र व्यावसायिक क्षेत्रमा आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप, अभिवृद्धि, मूल्य र काम गर्ने तत्परतालाई व्यावहारिक रूपले उपयोग गर्न सक्ने गरी स्वास्थ्य, योग तथा चिकित्सा, कृषि, वन तथा वातावरण, पर्यटन, जलस्रोत र ऊर्जा, सञ्चार, विज्ञान तथा प्रविधि, समाज, संस्कृति र शिक्षा, कानून, प्रशासन र व्यवस्थापन, अर्थ, उद्योग र वाणिज्य जस्ता विषयमा आधारित रचनालाई समावेश गरिएको छ । यस्ता रचनाका माध्यमबाट विद्यार्थीले वाणिज्य, अर्थ, विज्ञान, स्वास्थ्य, कानून, शिक्षा, योग जस्ता विषयको रचनात्मक, प्रयोजनपरक भाषिक प्रयोग र संरचनाको अभ्यास गराउने छ । प्रयोजनपरक पाठहरूलाई रोचक बनाउनका लागि साहित्यिक विधाका रूपमा प्रस्तुत गरिने छ । सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विभिन्न प्रयोजनपरक शीर्षक दिई तिनमा अनुकरणात्मक, निर्देशनात्मक र स्वतन्त्र लेखनको

अभ्यास गराइन्छ । उदाहरणमा आधारित पाठ वा रचनाको अभ्यास, पाठको मौखिक र लिखित अभिव्यक्ति, समूह छलफल र प्रस्तुतीकरण, परियोजना र खोजमूलक कार्य गराउने अभ्यास गराउनुपर्दछ । त्यस्तै आवश्यकतानुसार प्रचलित र सान्दर्भिक विद्युतीय सञ्चार माध्यममा उपलब्ध उपयोगी सामग्रीको अध्ययन गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउनुपर्छ ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

मूल्याङ्कन गर्दा निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुई किसिमका प्रक्रिया अपनाइने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कन गर्दा आन्तरिक र बाह्य गरी दुई तरिका अवलम्बन गरिने छ । निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनमा उपयोग गरिएका विभिन्न प्रक्रिया, साधनहरू तथा तिनको अभिलेखीकरणलाई समेत आधार बनाउन सकिने छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ सहजीकरण प्रक्रियाकै निरन्तरता मानिने भएकाले यसलाई निरन्तर मूल्याङ्कनका रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । स्तरोन्नति तथा कक्षोन्नतिका लागि शैक्षिक सत्रको अन्तमा निर्णयात्मक मूल्याङ्कन अन्तिम परीक्षाका माध्यमबाट गरिने छ । निर्माणात्मक वा निरन्तर मूल्याङ्कनमा क्षेत्रीय अध्ययन, परियोजना कार्य, अध्ययन भ्रमण, घटना अवलोकन तथा अध्ययन, सिर्जनात्मक तथा रचनात्मक कार्य, विद्युतीय सञ्चार माध्यममा प्राप्त सान्दर्भिक सामग्रीको अध्ययन र प्रस्तुति, सिकारुका कार्यकलापको निरीक्षण, व्यक्तिगत र सामूहिक छलफल, लिखित परीक्षा, हाजिरीजवाफ, प्रश्नोत्तर, कक्षाकार्यको परीक्षण, भाषिक व्यवहारको निरन्तर अवलोकन र तिनको अभिलेखीकरण जस्ता साधनहरूको उपयोग गरिने छ ।

नेपाली भाषाको मूल्याङ्कनमा सक्षमता र सिकाइ उपलब्धिमा लेखिएका भाषिक सिपको मापन गरिने छ । विद्यार्थीको भाषिक सिपगत सक्षमताको मापनगर्ने प्रश्नहरूको निर्माण गर्दा व्याकरण र शब्दभण्डारसम्बन्धी प्रश्नहरूसमेत भाषिक एकाइ र रचनामा केन्द्रित गरिने छ । व्याकरणको मूल्याङ्कन कार्यमूलक प्रकृतिको हुने छ । प्रश्नहरू विद्यार्थीको भाषिक दक्षताका अतिरिक्त रचनात्मक र समालोचनात्मक क्षमतालाई पनि सम्बोधन गर्ने खालका हुने छन् ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक तथा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयिका फाइल बनाई सोको आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्ता लगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुट्याइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, कक्षा कार्य/परियोजना कार्य, विषयवस्तुको मूल्याङ्कन तथा आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनु पर्दछ ।

यस खण्डको मूल्याङ्कन विद्यार्थीले व्यक्तिगत तथा समूह कार्य तथा परियोजनाको गुणस्तरको आधारमा विद्यालय तहमा गठन गरिने मूल्याङ्कन समितिले गर्ने छ भने तोकिएको निकायबाट यसको प्राविधिक परीक्षण हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू र अङ्क विभाजन निम्नानुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.सं	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सहभागिता	कक्षा सहभागिता	३	विद्यार्थीको दैनिक हाजिरीको अभिलेखलाई आधार लिने भाषिक सिप विकासका लागि व्यक्तिगत, युगल र समूहगत आदि कक्षागत सिकाइ सहभागितालाई आधार मान्ने

२.	कक्षा कार्य/परियोजना कार्य	कक्षा कार्य/परियोजना कार्य	६	सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ सिप विकाससम्बद्ध लिखित तथा मौखिक प्रस्तुति, गृहकार्य, कक्षा कार्य वा भाषिक सिप विकाससम्बन्धी परियोजना कार्यको प्रतिवेदन र अन्तर्वार्ता (भाइबा) लाई आधार लिने
३.	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	(क) सुनाइ	३	रेडियो, क्यासेट, मोबाइल वा अन्य विद्युतीय सामग्रीबाट समाचार, संवाद, साहित्यिक अभिव्यक्ति, वा अन्य सन्देशमूलक गद्यांश सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट आदिसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोधी भन्न वा लेख्न लगाउने । वा १५० देखि २०० शब्दसम्मको कुनै गद्यांश वा पद्यांश (अदृष्टांश) सुनाएर अनुमान, पूर्वानुमान, प्रश्नोत्तर, शब्दबोध, अर्थबोध, सन्दर्भबोध, भावबोध, कथाकथन, घटना वर्णन, मुख्य बुँदा टिपोट आदिसँग सम्बन्धित प्रश्नहरू सोध्ने ।
		(ख) बोलाइ		
		(अ) मौखिक वर्णन/ कथा कथन	४	कुनै विषयवस्तु, चित्र, परिवेश आदि दिएर मौखिक वर्णन गर्न लगाउने (यसरी वर्णन गर्दा वक्ताले बोलेको कुरामा स्पष्टता, शैली, भाषिक स्तर, शुद्धोच्चारण, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा ध्यान दिने) वा कुनै कथा सुनी कथाकथन गर्न लगाउने, घटना, पात्र र परिवेशको वर्णन गर्न लगाउने
(आ) सस्वरवाचन	३	कुनै पत्रपत्रिका वा कुनै लिखित सामग्रीबाट १५० शब्दसम्मको गद्यांश वा पद्यांश दिएर गति, यति, लय मिलाएर भावानुकूल सस्वरवाचन गर्न लगाउने । (यसरी वाचन गर्दा स्पष्टता, भाषिक शुद्धता, गति, यति, लय र हाउभाउ जस्ता पक्षमा विशेष ख्याल गर्ने)		
४	त्रैमासिक परीक्षा	त्रैमासिक परीक्षाको अङ्कबाट	६	पहिलो त्रैमासिक परीक्षाबाट ३ अङ्क र दोस्रो त्रैमासिक परीक्षाबाट ३ अङ्क
	जम्मा		२५	

द्रष्टव्य : आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारको विस्तृत विवरण आन्तरिक मूल्याङ्कन कार्यविधिका आधारमा हुने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

(आ) भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ) कक्षा ११

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	वर्ण पहिचान	व्याकरण	३
२.	वर्णविन्यास	व्याकरण	३
३.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	२
४.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	४
५.	रूपायन र पदसङ्गति	व्याकरण	३
६.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
७.	शब्दस्रोत र शब्दकोशीय प्रयोग	व्याकरण	२
८.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	३
९.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
१०.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य रचना	२ + ३ = ५
११.	पाठगत बोध (सन्दर्भमा आधारित छोटो उत्तरात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, रूपक, प्रयोजनपरक रचना	८
१२.	पाठगत बोध (समीक्षात्मक)	कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
१३.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	८
१४.	प्रतिक्रिया लेखन	सामयिक विषय	४
१५.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	४
१६.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन र टिप्पणी	५
जम्मा			७५

कक्षा १२

क्र.सं	भाषिक सिप (पढाइ र लेखाइ)	विषयक्षेत्र	अङ्कभार
१.	अक्षर संरचना	व्याकरण	३
२.	वर्णविन्यास	व्याकरण	३
३.	पदवर्ग पहिचान	व्याकरण	३
४.	शब्दनिर्माण	व्याकरण	३
५.	कारक र विभक्ति तथा पदसङ्गति	व्याकरण	४
६.	काल, पक्ष, भाव र वाच्य	व्याकरण	५
७.	वाक्यान्तरण	व्याकरण	४
८.	पठनबोध	प्रयोजनपरक रचना	८
९.	बुँदाटिपोट र सारांश	गद्य विधा	२+३=५
१०.	पाठगत बोध (सन्दर्भमा आधारित उत्तरात्मक)	उपन्यास, कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी र प्रयोजनपरक रचना	८
११.	पाठगत बोध (समीक्षात्मक)	उपन्यास, कथा, कविता, निबन्ध, जीवनी, प्रयोजनपरक रचना	४+४=८
१२.	स्वतन्त्र रचना	निबन्ध	८
१३.	प्रतिक्रिया लेखन	प्रतिक्रिया	४
१४.	व्यावहारिक लेखन	व्यावहारिक लेखन, पत्ररचना	४
१५.	प्रतिवेदन तथा टिप्पणी लेखन	प्रतिवेदन	५
जम्मा			७५

English

Grade: 11 and 12

Subject code: Eng. 003 (Grade 11), Eng. 004 (Grade 12)

Credit hour: 4

Annual working hour: 128

1. Introduction

English is a lingua franca and is an appropriate international language for Nepal to be connected with global community. It is not only the language of international communication but also a language of higher education, mass media, information and communication technology (ICT), business, tourism, science and medicine. In the context of Nepal, English is necessary for various purposes. To be specific, our learners need English to participate in classroom interactions; to study course materials; to read things for pleasure and general information; to gain access to the world body of knowledge; to read and enjoy a wide range of literary texts, to participate in international meetings, seminars and conferences; to communicate with foreigners in general; to enhance their career development, and many more. English is taught as a compulsory subject from grade one to the bachelors level.

Ministry of Education, Science and Technology (MoEST) has approved the National Curriculum Framework (NCF), 2076 addressing the changed socio-political condition of the country and the current needs of the learners. This grade 11 and 12 English curriculum has been developed in line with the spirit of the new NCF. The present curriculum addresses all four language skills with prime focus on reading and writing skills. It focuses on the types of reading and writing skills that are necessary for the students in their real life. It also includes the language functions which the students need for their further studies and the world of work. A strong grammatical foundation is also given due consideration in this curriculum. This curriculum is based on the principle that learners learn language when they get sufficient opportunity to use it in appropriate contexts. Content should not be detached from the use of language. Content and language should be integrated while teaching. Therefore, the curriculum has focused not only on language and language functions, but also on a variety of fiction and non-fiction texts which provide a meaningful context for language learning. For some students, secondary education serves as a basis for preparation for the university education, whereas for some other students, it may be a preparation for entry into the world of work. This curriculum tries to address the linguistic requirements of both types of students.

This curriculum focuses on both the intensive reading of texts which is intended for language development in the learners and the extensive reading of texts which is intended for processing content and developing higher order reading and writing skills. Soft skills including critical thinking and creativity of the students have also been given due importance. For this purpose, a wide variety of texts have been included under various themes and topics. This curriculum includes level-wise competencies of students, grade-wise learning outcomes, scope and sequence of contents, learning facilitation process and evaluation process.

2. Competencies

This curriculum of Grade 11 and 12 in English language aims at developing the following competencies in the learners:

1. Use both spoken and written English for general and academic purposes in a variety of personal, social and academic contexts.

2. Read a wide variety of texts for information and understanding.
3. Read a variety of literary texts for pleasure and appreciation.
4. Read, reflect and interpret a wide range of texts.
5. Critically analyze and evaluate ideas in a wide range of level appropriate texts.
6. Search, select and manage information from various textual and online sources.
7. Create a variety of writing for different purposes and audiences with appropriate content, style and accuracy.
8. Produce a variety of creative and critical writings.
9. Appreciate diverse cultures.
10. Listen and respond in English with accuracy and fluency
11. Communicate clearly and effectively in a range of situations using verbal and non-verbal communication strategies.

3. Grade-wise Learning Outcomes

The learning outcomes in this curriculum are distributed between grade eleven and twelve based on their levels of difficulty. However, the same learning outcomes may be introduced in grade eleven and consolidated in grade twelve. Therefore, these may go in a sequence and will be addressed in the resource materials and pedagogy.

3.1 Listening

	Learning outcomes	
Listening constructs	Grade 11	Grade 12
1. Identify and discriminate stress and intonation patterns.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the speaker's attitudes and feelings through their use of stress and intonation. ▪ Show an understanding of differentiating tones (warnings, advice, suggestion, etc.). ▪ Identify the effects of supra-segmental features in a connected speech. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the speaker's attitudes and feelings through their use of stress and intonation. ▪ Identify the speaker's purpose by distinguishing tone and intonation patterns. ▪ Identify the effects of supra-segmental features and phonological processes in a connected speech. ▪ Identify the key words and phrases in the given text. ▪ 1.5 Identify the differences between formal and informal English.
2. Listen to the spoken text and understand its gist and retrieve specific information from it.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the gist of a listening text. ▪ Retrieve specific information from spoken English. ▪ Compare and contrast information. ▪ Show an understanding of the functions of common discourse markers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the gist, main idea and supporting details of a listening text. ▪ Retrieve specific information from spoken English, and take notes. ▪ Compare and contrast information. ▪ Distinguish between cause and

		<ul style="list-style-type: none"> effect. ▪ Interpret information and auditory cues. ▪ Show an understanding of the functions of a wide range of discourse markers.
3. Make inference while listening	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make predictions about the subsequent content using prior knowledge, phonological clues and contextual clues. ▪ Make inference about themes and message of the spoken text from prior knowledge and contextual clues. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make predictions about the subsequent content, actions and events using prior knowledge, phonological clues and contextual clues. ▪ Make inference about purpose, intentions, themes and message of the spoken text from prior knowledge and contextual clues.
4. Listen to the spoken text and critically analyse and evaluate the information in it.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Distinguish between facts and opinions in a spoken text. ▪ Draw conclusions from main ideas, specific details, prior knowledge and contextual clues. ▪ Identify the content and organisation of presentations. ▪ Form opinions about ideas presented in listening texts. ▪ Understand the meaning of common idiomatic expressions. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Separate facts from opinions in a spoken text. ▪ Draw conclusions from main ideas, specific details, prior knowledge and contextual clues. ▪ Identify different points of view and make judgment. ▪ Make judgment on the relevance of spoken message. ▪ Evaluate the content and organisation of presentations. ▪ Form and interpret opinions about ideas presented in texts. ▪ Understand and interpret the meaning of common and grade appropriate idiomatic expressions.
5. Listen to the spoken text and take note of important information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listen to a variety of audio materials (e.g. lectures, conversations, personal accounts, narratives and explanations) and take notes of them. ▪ Restate what has been heard. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Listen to a variety of audio materials (e.g. lectures, conversations, personal accounts, narratives and explanations) and take notes of them. ▪ Restate what has been heard.

<p>6. Participate actively and effectively in an interaction.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participate as an active listener in an interaction and discussion. ▪ Ask for clarification and elaboration. ▪ Respond to the speaker with appropriate facial expressions and gestures. ▪ Respect the age, gender, social position and cultural traditions of the speaker. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Participate as an active listener in an interaction and discussion. ▪ Ask for clarification and elaboration. ▪ Respond to the speaker with appropriate facial expressions and gestures. ▪ Respect the age, gender, social position and cultural traditions of the speaker. ▪ Collaborate with others in order to explore and discuss understanding of spoken texts.
<p>7. Listen to instructions, directions and announcements and follow them.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Show an understanding of complex directions and instructions. ▪ Show an understanding of common public announcements e.g. at an airport, at a stadium, etc. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Show an understanding of complex directions and instructions. ▪ Show an understanding of common public announcements e.g. at an airport, at a stadium, etc..
<p>8. Gain knowledge and understanding of target culture (s) through listening.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify nationality/ background of speaker (s) of listening texts ▪ Demonstrate an understanding of the patterns of interactions from various English speaking cultures. ▪ Show an understanding of verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking culture. ▪ Compare and contrast the practices of both national and international cultures. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Demonstrate an understanding of the patterns of interactions from various English speaking cultures. ▪ Analyse the verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking cultures. ▪ Show an understanding of verbal and non- verbal social conventions that characterize the English speaking culture. ▪ Evaluate the practices and values of both national and international cultures.

3.2 Speaking

S.N.	Speaking constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	1. Participate effectively in interactions and conversations.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Initiate, maintain and conclude an interaction using appropriate expressions. ▪ Take part in conversations on subjects of common interest. ▪ Speak fluently, accurately and effectively in different situations on a wide range of general or leisure topics. ▪ Understand and respond to what has been said by the other interlocutors in conversation. ▪ Ask questions for clarification and understanding. ▪ Respond to questions. ▪ Present ideas, opinions, experiences and arguments with confidence. ▪ Respect age, gender, social position of the listener. ▪ Indicate understanding and express certainty or uncertainty. ▪ Make proper use of extra linguistic features such as facial expressions and gestures. ▪ Use common discourse markers. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Initiate, maintain and conclude an interaction using both verbal and non-verbal expressions and with confidence. ▪ Take part in relatively long conversation with multiple speakers on subjects of common interest. ▪ Speak fluently, accurately and effectively according to social norms and cultural values in different situations on a wide range of general, academic, vocational or leisure topics. ▪ Understand and respond to what has been said by the other interlocutors in conversation. ▪ Ask questions for clarification and understanding. ▪ Respond to questions in a convincing way. ▪ Respect age, gender, social position and cultural traditions of the listener. ▪ Present ideas, opinions, experiences and arguments with confidence. ▪ Use discourse markers to enable others to follow what is being said. ▪ Respond with suggestions, feedback and different viewpoints. ▪ Change the topic of an interaction as required. ▪ Indicate understanding and express certainty or uncertainty. ▪ Negotiate meaning in communication. ▪ Make proper use of extra linguistic features such as facial expressions and

			<ul style="list-style-type: none"> gestures. ▪ Use a wide range of discourse markers.
2.	Participate effectively in an informal discussion.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convey message effectively using appropriate language functions. ▪ Comment and put forward point of a view clearly. ▪ Give opinions on the topic of discussion. ▪ Comment on another person's opinions or viewpoints. ▪ Express thoughts and ideas using verbal and non-verbal communication strategies. ▪ Respect others' views and ideas. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Convey message effectively using appropriate language functions and idiomatic expressions. ▪ Comment and put forward a point of view clearly and evaluate alternative proposals. ▪ Give opinions by providing relevant explanations, arguments and comments. ▪ Comment on and judge another person's views and opinions with argument. ▪ Be aware of social etiquette and apply in conversation. ▪ Respect others' views and ideas.
3.	Participate effectively in a formal discussion.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Have a discussion on matters related to his/her field. ▪ Ask and reformulate questions as required. ▪ Present a point of view clearly. ▪ Present and respond to arguments. ▪ Take part in informal debates on the issues of current topics and concerns. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Have a discussion on matters related to his/her field. ▪ Ask, reformulate and paraphrase questions as required. ▪ Present a point of view clearly and in a convincing way. ▪ Present and respond to arguments convincingly. ▪ Take part in both formal and informal debates on the issues of current topics and concerns. ▪ Make critical remarks or express disagreement.
4.	Give and take an interview.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actively participate in an interview both as a interviewer and as an interviewee. ▪ Expand the points being discussed. ▪ Check and confirm information. ▪ Ask questions and respond to them properly. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actively participate in an interview, including group interview both as a interviewer and as an interviewee. ▪ Expand the points being discussed in a persuasive way. ▪ Check and confirm information. ▪ Ask questions and respond to them properly.
5.	Use telecommunications effectively.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use telecommunications such as telephone, Skype and Viber effectively for 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use telecommunications such as telephone, Skype and Viber effectively for personal and

		personal purposes.	professional purposes. <ul style="list-style-type: none"> ▪ Maintain appropriate etiquette and ethics of telecommunications.
6.	Narrate a sequence of events or process	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate a sequence of events or processes using appropriate structures and vocabulary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate a sequence of events or processes using appropriate structures and vocabulary.
7.	Use supra-segmental features like stress, tone and intonation for expressing a range of meanings and emotions.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Speak fluently and accurately with acceptable pronunciation, stress and intonation patterns. ▪ Produce utterances with appropriate features of connected speech such as assimilation and elision. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Speak fluently and accurately with acceptable pronunciation, stress and intonation patterns. ▪ Produce utterances with appropriate features of connected speech such as assimilation and elision.
8.	Make effective presentations.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Generate ideas and make presentations appropriate to the purpose and audience. ▪ Choose appropriate expressions and registers according to the context/field. ▪ Maintain appropriate posture and eye contact. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Generate ideas and make presentations appropriate to the purpose, audience, time and style. ▪ Choose appropriate expressions and registers according to the context/field. ▪ Use appropriate discourse markers. ▪ Maintain appropriate posture and eye contact. ▪ Use effective presentation skills.
9.	Describe, people, objects, events, etc.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe people, objects, events, etc. using appropriate structures and vocabulary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe people, objects, events, etc. using appropriate structures and vocabulary.
10.	Seek and provide a wide variety of information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use a range of question forms for seeking and confirming required information. ▪ Give detailed information on different topics. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use a range of expressions for seeking, confirming, checking and elaborating required information. ▪ Give detailed information on different topics.
11.	Speak with critical analysis and evaluation.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express personal opinions to clarify the points expressed. ▪ Present reasons and examples from different sources such as reviews of books, plays and interviews to defend opinions and judgments. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express personal opinions to clarify the points expressed and persuade the interlocutors. ▪ Present reasons, examples and the details from different sources such as reviews of books, plays and interviews to defend opinions and

			judgments.
12.	Understand and demonstrate inter-cultural understanding.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express one’s own cultural values and practices effectively and clearly. ▪ Express tolerance and respect for the cultural practices of other people. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Express one’s own cultural values and practices and compare it with that of others. ▪ Express tolerance and respect for the cultural practices of other people.

Note: The prescribed language functions should be included while selecting topics and tasks for speaking.

3.3 Reading

S. N.	Reading constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Read the texts intensively for information and understanding.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scan the text and retrieve specific information from it. ▪ Skim the text and get its main idea/theme. ▪ Identify the topic sentence of a paragraph. ▪ Distinguish between cause and effect. ▪ Separate facts from opinions. ▪ Compare and contrast ideas. ▪ Find out main ideas and supporting details. ▪ Deduce the meanings of unfamiliar words and phrases in a given context. ▪ Read the texts and identify the order of events. ▪ Identify explicit as well as implicit information. ▪ Read and interpret the graphic organizers (e.g. Venn diagram, time line, semantic webs, etc.) given in the text to facilitate understanding of grade appropriate reading texts. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Scan the text and retrieve specific information from it. ▪ Skim the text and get its main idea/theme. ▪ Distinguish between cause and effect and fact and opinions. ▪ Compare and contrast ideas. ▪ Identify different points of view. ▪ Find out main ideas and supporting details. ▪ Deduce the meanings of unfamiliar words and phrases in a given context. ▪ Read the text and identify the order of events. ▪ Identify explicit as well as implicit information. ▪ Read and interpret the graphic organizers (e.g. Venn diagram, time line, semantic webs, etc.) given in the text to facilitate understanding of grade appropriate reading texts. ▪ Follow the pattern of arguments with the help of the clues available in the text.
2.	Read a variety of literary texts for pleasure,	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and interpret literary texts (e.g. short stories, essays, poems and dramas) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and interpret literary texts (e.g. short stories, essays, poems and dramas) from a wide variety of authors,

	appreciation and interpretation.	<p>from a wide variety of authors, subjects and genres.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and respond to literary works that represent a range of social, historical and cultural perspectives. ▪ Interpret multiple levels of meaning such as literal meaning, contextual meaning, figurative meaning and intended meaning in literary texts. ▪ Analyse and evaluate fiction and non-fiction including the effect of diction and figurative language. ▪ Analyse special features of languages that distinguish literary texts from non-literary ones. ▪ Appreciate literary texts of appropriate level. ▪ Determine the themes of literary texts. ▪ Describe the characters of the literary texts. 	<p>subjects and genres.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Read and respond to literary works that represent a range of social, historical and cultural perspectives. ▪ Interpret multiple levels of meaning such as literal meaning, contextual meaning, figurative meaning and intended meaning in literary texts. ▪ Analyse and evaluate fiction and non-fiction including the effect of diction and figurative language. ▪ Analyse special features of languages that distinguish literary texts from non-literary ones. ▪ Appreciate literary texts of appropriate level. ▪ Determine the themes of literary texts. ▪ Describe the characters of the literary texts.
3.	Read the texts and critically analyse, interpret and evaluate the information.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determine the writer's attitude, perspectives, purposes and intended meaning. ▪ Identify the particular kind of language used in a particular text. ▪ Analyse and synthesize information from different sources by making connections and showing relationships with other texts, ideas and subjects. ▪ Form a variety of questions at different levels about the text. ▪ Read, review and present a critical response to a text. ▪ Express opinions and make judgments about ideas, information, experiences 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Determine the writer's attitude, perspectives, purposes and intended meaning. ▪ Identify the particular kind of language used in a particular text. ▪ Analyse and synthesize information from different sources by making connections and showing relationships with other texts, ideas and subjects. ▪ Form a variety of questions at different levels about the text. ▪ Read, review and present a critical response to a text. ▪ Express opinions and make judgments about ideas, information, experiences and issues presented in literary and factual texts. ▪ Arrive at conclusion and

		<p>and issues presented in literary and factual texts.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Arrive at conclusion and comment on a given text. ▪ Summarise the texts. 	<p>comment on a given text.</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise the texts.
4.	Read the texts closely and understand the structure and organization of the text.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the structure and organization of paragraphs and longer texts by developing an awareness of cohesive devices. ▪ Analyse the organisational patterns of a text (such as chronological, cause-effect, problem-solution and reason-conclusion). ▪ Identify cohesive devices and their referents. ▪ Identify the discourse markers and their functions in the texts. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Identify the structure and organization of paragraphs and longer texts by developing an awareness of cohesive devices. ▪ Analyse the organisational patterns of a text (such as chronological, cause-effect, problem-solution and reason-conclusion). ▪ Identify cohesive devices and their referents. ▪ Identify the discourse markers and their functions in the texts. ▪ Compare the structure of different types of text organization.
5.	Read the texts and predict the content and make inference.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read the title and predict the content of the text. ▪ Make predictions about the content of a text while reading based on contextual clues, text features, background knowledge, patterns of relationship of ideas, etc. ▪ Make predictions about upcoming events in the narrative texts. ▪ Make inferences from contextual information, writer's viewpoints, implied information, etc. ▪ Use knowledge of the world or background knowledge while reading. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Read the title and predict the content of the text. ▪ Make predictions about the content of a text while reading based on contextual clues, text features, background knowledge, patterns of relationship of ideas, etc. ▪ Make predictions about upcoming events in the narrative texts. ▪ Make inferences from contextual information, writer's viewpoints, implied information, etc. ▪ Use knowledge of the world or background knowledge while reading.
6.	Read the texts and take notes.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make notes by reading various resources. ▪ Read a text and make notes covering the key points. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Make notes by reading various resources. ▪ Read a text and make notes covering the key points. ▪ Organise the notes and write on what has been read.
7.	Read and	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interpret and integrate 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Interpret and integrate

	interpret the para-orthographic texts.	information presented in diagrammatic forms (charts, graphs, tables, maps etc.) <ul style="list-style-type: none"> Paraphrase information or ideas of the texts. 	information presented in diagrammatic forms (charts, graphs, tables, maps etc.) <ul style="list-style-type: none"> Paraphrase information or ideas of the texts.
8.	Read texts and deduce the meaning of unfamiliar lexical items from the context.	<ul style="list-style-type: none"> Deduce the meaning of unfamiliar lexical items on the basis of contextual, syntactic and semantic clues. 	<ul style="list-style-type: none"> Deduce the meaning of unfamiliar lexical items on the basis of contextual, syntactic and semantic clues.
9.	Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference material.	<ul style="list-style-type: none"> Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials. 	<ul style="list-style-type: none"> Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials.
10.	Read and identify the practices and values of national and target cultures.	<ul style="list-style-type: none"> Read and identify the practices and values of national and target cultures. Read a variety of texts from both national and international cultures for information and understanding. Read and compare social, democratic, political and economic issues in both national and international cultures. Read expository texts on issues affecting social, political, economic and cultural aspects in a given society. 	<ul style="list-style-type: none"> Read and identify the practices and values of national and target cultures. Read a variety of texts from both national and international cultures for information and understanding. Read and compare social, democratic, political and economic issues in both national and international cultures. Read expository texts on issues affecting social, political, economic and cultural aspects in a given society.

3.4 Writing

S. N.	Writing constructs	Learning outcomes	
		Grade 11	Grade 12
1.	Compose well-	<ul style="list-style-type: none"> Compose well-formed 	<ul style="list-style-type: none"> Compose well-formed paragraphs including the

	formed paragraphs.	paragraphs including the appropriate topic sentence, supporting details and a concluding sentence.	appropriate topic sentence, supporting details and a concluding sentence.
2.	Write different kinds of letters and emails with appropriate format and layout.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write different types of personal letters such as letters to friends, and relatives. ▪ Write emails. ▪ Create blogs for expression. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write different types of formal letters such as letters to the editors, complain letters, job application letter, and business letters. ▪ Write emails. ▪ Prepare curriculum vitae (CV) with appropriate format and layout. ▪ Create blogs for expression.
3.	Write well organised essays on the given topics and the topics of own interest.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write well organised descriptive, narrative, argumentative and expository essays on the given topics and the topics of interest. ▪ Edit the written products. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write well organised descriptive, narrative, argumentative and expository essays on the given topics and the topics of interest. ▪ Edit the written products.
4.	Write news articles on current issues.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write articles on current issues using appropriate forms and styles. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write articles on current issues using appropriate forms and styles.
5.	Write formal reports in an appropriate style and format.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write study reports based on project works or mini-researches in an appropriate form and format. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write study reports based on project works or mini-researches in an appropriate form and format.
6.	Narrate a sequence of events and personal experiences.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate an event in a chronological order. ▪ Narrate a personal experience appropriately. ▪ Write stories. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Narrate an event in a chronological order. ▪ Narrate a personal experience appropriately. ▪ Write biographies of famous national and international people. ▪ Write a travelogue/memoire.
7.	Describe a person or event appropriately.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe a person or event using appropriate structures and vocabularies. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Describe a person or event using appropriate structures and vocabularies.
8.	Summarise a text.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise a text into a short form condensing the information. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Summarise a text into a short form condensing the information.
9.	Write a character sketch.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a character sketch of the characters in a text. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a character sketch of the characters in a text with

			sufficient arguments.
10.	Write a book/film review.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a critical review of a book/film. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a critical review of a book/film.
11.	Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa. ▪ Describe and interpret tables, charts and graphs clearly. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Transfer information from tables, graphs and charts to prose and vice versa. ▪ Describe and interpret tables, charts and graphs clearly.
12.	Prepare communiqué and press release.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prepare communiqué in a simple and clear form. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Prepare a press release of an organisation.
13.	Use the mechanics of writing properly.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a variety of text types using spelling, punctuation, capitalisation, contractions, abbreviations, acronyms, numbers and numerals properly. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Write a variety of text types using spelling, punctuation, capitalisation, contractions, abbreviations, acronyms, numbers and numerals properly.
14.	Use various strategies for generating and organising ideas for writing.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use writing strategies such as brainstorming, making mind maps and spider grams for generating ideas. ▪ Gather required information for writing from various printed and online sources. ▪ Draft interview questions to collect information. ▪ Take notes while reading or interviewing and use the notes for writing. ▪ Use a range of organisational strategies such as clustering, webbing, and mapping to present information. ▪ Critically analyse the sample writings to find out their structure and styles. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use writing strategies such as brainstorming, making mind maps and spider grams for generating ideas. ▪ Gather required information for writing from various printed and online sources. ▪ Draft interview questions to collect information. ▪ Take notes while reading or interviewing and use the notes for writing. ▪ Use a range of organisational strategies such as clustering, webbing, and mapping to present information. ▪ Critically analyse the sample writings to find out their structure and styles.
15.	Apply process approach to writing for producing a variety of	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Apply the stages of process approach (i.e. planning, making an outline, preparing the first draft and revising, editing and 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Apply the stages of process approach (i.e. planning, making an outline, preparing the first draft and revising, editing and producing the final

	creative writings.	producing the final draft) for creating a variety of creative writings such as essays, personal experiences and articles.	draft) to create a variety of creative writings such as essays, personal experiences and articles.
16.	Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference material.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials for drafting, revising and editing their writing. ▪ Develop personal dictionary. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Use an authentic English dictionary, thesaurus, encyclopedia, and academic reference materials for drafting, revising and editing their writing. ▪ Develop personal dictionary.

Note:

Self-exploration and self-expression/creative writing should be dealt with as an inherent part while interacting with texts.

4. Scope and Sequence

4.1 Reading

The content of reading section is divided into two parts: Part I and Part II. Part I includes a wide variety of contemporary issue-based thematic texts intended for the practice of (a) intensive reading (b) grammar (c) vocabulary (d) listening and speaking (e) writing. Part II is built on the successful exposition of Part I. Part II includes literary genre-based selected texts of different types for reading for pleasure, for both intensive and extensive purposes so as to enable the learners to discern different aspects of literary texts and practise creative writings, which involves expression of imagination.

Part I (Outlines for the selection of texts)

There will be a wide variety of texts on different issues- both local and global of mainly contemporary concerns, which include gender issues, diaspora, science and technology, depletion of natural resources, etc. There will be maximum 21 reading texts of moderate length not exceeding 2000 words and technical terms at each grade. The texts should be taken from various thematic areas that have been proposed below. Around each selected text, specially tailored exercises will be developed for supporting the learners' engagement with the texts.

S. No.	Thematic areas	Possible topics
1.	Education and humanity	ethics, human values, moral values, education, spirituality, animal rights, patriotism, responsibility of citizens
2.	Health, sports and adventure	yoga, travelogue, illness, disease, diet, nutrition, epidemics, hygiene, mental health, physical exercise, traditional and alternative medicine, meditation
3.	Media and society	change in communication and pace of life, advertising, bias in media, the Internet, radio and television, telephone, press

4.	History and culture	identity, language, ethnicity, ethnic groups in Nepal, folk literature, folk songs, folk culture/children's literature diaspora, ethics, cultural diversity, beliefs, values and norms, etiquette, historical events, national customs
5.	Ecology and development	global warming, deforestation, diversity, sustainable development, population, agronomy, forestry, wildlife, weather, ecosystem, food and water, the effect of man on nature, the environment, natural disaster
6.	Science and technology	ethics and science, impact of ICT on society, entertainment, renewable energy
7.	Globalisation and economy	international economy, migration, poverty and famine, global citizenship
8.	Humour and satire	humour, satire
9.	Democracy and human rights	democracy, human rights, gender, law and justice, legal awareness, children's rights, women's rights, rights of senior citizens, non-violence, charity
10.	Home life, family and social relationships	celebrations and social events, friendship, work, family, social acceptance, sex education
11.	Arts, music and creation	painting, arts, music, creation
12.	Fantasy	fantasy, imagination
13.	Career and entrepreneurship	jobs, career, entrepreneurship, problems of unemployment
14.	Power and politics	power, politics, struggle, conflict
15.	War and peace	war, peace
16.	Critical thinking	critical thinking, divergent thinking, logical thinking

Possible text types for part I

A wide variety of texts will be covered for reading purposes. Reading texts for part I will cover the following types:

- interviews
- book/film reviews
- news reports and articles
- literary writings
- reports
- academic publications
- letters
- essays
- news articles

- biographies/auto-biographies
- product guides
- poems
- blogs
- brochures
- emails
- travelogues/memoire

Part II (Outline for the selection of reading texts)

As mentioned before, this part will consist of different types of creative works that involve the expression of imagination and art so that the students can perceive how language functions differently. These are higher functions. This section will expose the students to a different world of imagination and art. This will encourage them to read more, think more and express with individual artistry. There lies infinite possibility of growing independently. In this part, there will be maximum **20** reading texts of moderate length at each grade.

The genres that will be included in this part along with the number of texts of each genre is given below:

S. N.	Genres	Number of texts to be included
1.	Short stories	7
2.	Poems	5
3.	Essays	5
4.	One act plays	3
Total		20

Based on the above genres, different types of reading and writing tasks should be developed so that the students can think more independently, work creatively and develop a good foundation for the university level education.

The tasks incorporated in this part will focus on:

- glossary
- literary devices used in the texts
- comprehension questions (short and long: literature-based reading, reading between the lines, appreciation of texts, interpretation of texts)
- writing a summary
- describing the character
- comparing and contrasting
- critical and creative writing

4.2 Writing

Grade 11	Grade 12
1. Paragraphs 2. Personal letters (letters to friends and	1. Paragraphs 2. Formal letters (letters to the editors, job

relatives) emails, blogs 3. Essays (descriptive, narrative, argumentative and expository) 4. News articles 5. Formal reports based on project works or mini-research 6. Narratives (personal experiences, stories, events, travelogues, memoir) 7. Descriptions (persons, events) 8. Summaries 9. Character sketch 10. Book/film review 11. Transferring information from para-orthographic texts 12. Communique 13. Mechanics of writing 14. Writing strategies 15. Process approach to writing	application, business letters) 3. Curriculum vitae 4. Essays (descriptive, narrative, argumentative and expository) 5. News articles 6. Formal reports based on project works or mini-research 7. Narratives (personal experiences, stories, events, travelogues, memoir) 8. Descriptions (persons, events) 9. Summaries 10. Character sketch 11. Book/film review 12. Transferring information from para-orthographic texts 13. Press release 14. Mechanics of writing 15. Writing strategies 16. Process approach to writing
---	--

4.3 Listening and speaking

As far as possible listening and speaking skills will be practised not in isolation but in the context of reading texts in an integrated way. Listening texts will cover the following types in both grades:

- Lectures
- Talks
- Presentations
- Conversations
- Personal accounts (e.g. oral anecdotes, past experiences, etc.)
- Interviews
- Short discussions
- Narratives (e.g. radio dramas)
- Procedures (e.g. instructions and directions)
- Factual accounts (news reports, eye witness accounts)
- Explanations (e.g. how an engine works)
- Expositions (debates, speech, advertisements)
- Public announcements
- Weather forecast

Speaking skill will be linked with the prescribed language functions. The prescribed language functions will be included in the tasks and topics for speaking. Speaking tasks and topics should be linked directly to the reading texts. Speaking tasks will cover the following main areas in both grades:

- conversations/interactions
- formal and informal discussions
- interviews
- telecommunications
- narrating
- making presentations
- describing

4.4. Language functions

The language functions prescribed in this curriculum should be the basis developing tasks for listening and speaking, and the grammar should be linked to the language functions.

Grade 11	Grade 12
<ol style="list-style-type: none">1. Expressing good wishes1. Giving directions and instructions2. Expressing agreement/disagreement3. Expressing decisions, intentions and plans4. Expressing obligation5. Requesting and offering6. Suggesting and advising7. Describing objects, people and places8. Asking about opinions/giving opinions9. Describing experiences10. Describing hopes, wants and wishes11. Expressing certainty, probability, doubt12. Interrupting13. Generalizing and qualifying14. Expressing reactions, e.g. indifference15. Talking about regular actions and activities16. Encouraging/discouraging17. Persuading18. Comparing past and present19. Narrating past events, actions and experiences20. Expressing complements21. Reporting	<ol style="list-style-type: none">1. Expressing feelings, emotions and attitudes2. Expressing certainty3. Expressing indifference4. Making comparisons and contrasts5. Arguing/defending a point6. Responding to counter arguments7. Expressing disappointment8. Clarifying9. Describing processes10. Predicting11. Expressing degrees of certainty12. Expressing necessity13. Speculating14. Giving reasons15. Denying16. Complaining/criticizing17. Reminding18. Summarizing19. Narrating past events, actions and experiences20. Reporting21. Announcing

4.5. Grammar

The grammar part of the curriculum will include the following topics:

- a. Adjectives and adverbs
- b. Concord/subject verb agreement
- c. Prepositions
- d. Modal auxiliaries
- e. Tense and aspects
- f. Infinitives and gerunds
- g. Conjunctions,
- h. Relative clause
- i. Voice
- j. Reported speech

The grammar should not be taught separately. It should be dealt with in the texts as far as possible.

4.6. Sounds, vocabulary and dictionary use

- a. Sound system of English
 - Consonants
 - Vowels
- b. Vocabulary study-word formation
 - Stem/root
 - Prefixes
 - Inflexion
 - Parts of speech
 - Nouns-number
 - Spelling
 - Suffixes
 - Derivation
 - Synonyms/antonyms
 - Idioms and phrases
 - Verb conjugation
 - Punctuation
- c. Dictionary use (focus on the use of electronic dictionary)
- d. Idioms and phrasal verbs

The Curriculum has two broad sections : Language Development and literature. The allocation of working hours for language development and literature will be 73 and 55 respectively.

Note: Activities focusing on the specific features of vocabulary e.g. prefixes, suffixes, changing word class, synonyms, antonyms, giving single words, concussing words, etc. should be designed based on the reading texts.

5 Learning Facilitation Process

5.1 Principles of Language Pedagogy

The current grade XI and XII curriculum is based on the following pedagogic principles :

- **Content and language integrated learning:** Language learning becomes effective when the learners develop an awareness of some specific content knowledge. Meaningful content relating to the real world helps learners comprehend not only the content itself but also the accompanying language. Integrating content and language is a clear departure from the mere communication towards a meaningful cognition through the language being learnt.
- **Real world link:** The principle of real world link is about exposing learners to the realities of the world through meaningful information and knowledge. Simulated and real tasks allow learners to envisage how the English language will be used in their real life.
- **Diversity as a resource:** In diverse classrooms, with learners from multilingual and multi-cultural backgrounds, exploiting diversity as a resource helps not only in the teaching learning process but also in creating social cohesion. The content from diverse contexts establishes the pluralistic concept first in the classrooms and later in the real world.
- **Learning through Information and Communication Technology (ICT):** With the advent of the ICT, language learning has been more accessible to the learners. The mobile and media technologies allow learners to access learning materials from anywhere and anytime. The use of ICT tools in the classroom pedagogy gives learners more autonomy in different ways.
- **Learner engagement:** Language learning becomes enriching as well as fulfilling when learners are fully engaged. Their engagement in the pedagogical process should be ensured with their involvement in the meaningful tasks, projects and out of class activities. Engaged learners are not only successful in developing their language but also become a resource for the class.

5.2 Learning Activities

Based on the above-mentioned pedagogical principles, the following activities have been suggested in order to achieve the competencies of this curriculum:

- Reading and presentation
- Writing projects
- Dramatization, role-play and simulation
- Inquiry-based writing
- Reading for comprehension
- Reading for critical assessment/analysis
- Discussion sessions
- Think - Pair- Share
- RDWS (Read, Discuss, Write and Say/Share)
- Teacher-guided self-study
- Journal writing
- Library visits
- Listening to lyrical poems and songs
- Reciting lyrical poems and songs
- Watching movies (animated/unanimated, comic) and dramas
- Brainstorming and mind mapping
- Quick write/flash writing
- Book/film reviews
- Paraphrasing

5.3 Instructional Materials for Learning Facilitation

Each student must have a textbook. Each teacher should have a teacher's guide and a set of teacher support materials for the appropriate grade, including digital and electronic materials as far as practicable. Teachers should make an extensive and proper use of the board. To make learning easy, effective and interesting, a variety of materials should be used including the following:

- Charts
- Comparison tables
- Role cards
- Newspapers
- Bulletins, brochures
- Pictures/drawings
- Audio-visual materials
- Writing samples (e.g. essay, book/film review, mind mapping, brainstorming, etc.)
- Worksheets
- Flash cards
- Formats (of book review/film review/project work, etc.)
- Dictionaries, computers, audio players and mobile phones
- Multi-media
- Online resources
- Readers
- Additional references
- Sample interpretation/sample summaries/character sketches/poems, etc.

6. Student Assessment

The letter grading system will be used for assessing the students' performance. In order to assess the student's learning achievement as expected by this curriculum, formative as well as summative and internal as well as external assessment will be done.

In order to ensure the learning of the students, informal assessment will be conducted regularly and timely feedback will be provided to the students for improvement. The goal of formative assessment is to help the learners to learn more rather than to check what they have learnt and what they have not. Formative assessment should focus on those areas which pose problems in learning. This can also take the form of remedial teaching. Formative assessment should focus on the development of all the language skills and aspects in the learners. Various classroom activities and techniques should be used to help the learners to learn more. The following techniques/activities can be used as tools for formative assessment:

<ul style="list-style-type: none"> • Observation of students' linguistic behaviour • Anecdotal record • Rating scale • Check lists • Work sample/written samples • Interviews • Home assignments 	<ul style="list-style-type: none"> • Portfolio • Tests (class, weekly, monthly, trimester) • Project works • Creative works • Self-initiation in learning • Class work 	<ul style="list-style-type: none"> • Games • Debates • Story telling/retelling • Poetry recitation • Dramatization/simulation • Role play • Group discussion • Journal writing
---	--	--

As a part of summative assessment, tests for assessing four skills of language, viz. listening, speaking, reading and writing will be conducted terminally. Listening and speaking tests will be conducted on practical basis. There will be both internal as well as external evaluation as part of summative or final assessment.

6.1 Internal Evaluation: The international evaluation converts 25 marks. The allocation of marks is as follows:

S. N.	Areas	Marks
1.	Participation	3
2	Listening test	6
3	Speaking test	10
4	Score from terminal exams	6
	Total marks	25

6.2 External evaluation: The external evaluation carries 75 marks. The allocation of marks for each language skill and aspect is given below:

S. N.	Language skills and aspects	Marks
1.	Reading	35
2.	Writing	25
3.	Grammar	10
4.	Vocabulary	5
	Total marks	75

6.3 Alternative Evaluation

For the students with disabilities, alternative assessment tools will be used. They are suggested in the test specification grid.

6.4 Elaboration of Internal Assessment

S. N.	Areas	Marks	Guidelines for evaluation
1.	Participation	3	This covers students' attendance, participation in classroom activities and their performance on classwork, homework and project works assigned to them. The teacher needs to maintain the record of students. The same record is to be consulted to award the marks for this aspect.
2	Listening test	6	<p>1. Listening comprehension</p> <p>Types of sound files:</p> <p>(The sound files may contain: lectures, talks, presentations, poetry, interviews, conversations, short discussions, advertisements, personal accounts (oral anecdotes, past experiences) narratives (e.g. radio dramas), instructions and directions, factual accounts (e.g. eye news reports, eye witness accounts) explanations, public announcements operating instructions, weather forecast)</p> <p>There will be two listening tasks on two different sound files. Each task should consist of three questions.</p> <p><i>Note: The sound files should be authentic and clearly articulated with normal speed of delivery. Each sound file should be of 3 minute maximum in length.</i></p>

			<p>Listening constructs to be focused:</p> <ol style="list-style-type: none"> Specific information Gist Main information and supporting details Specific information and important details <p>Number of sound files: Two sound files each carrying 3 marks will be used.</p> <p>Length of the sound file: Maximum three minutes</p> <p>Types of test items</p> <table border="1" data-bbox="583 456 1204 602"> <tr> <td data-bbox="583 456 897 511">1. Multiple choice</td> <td data-bbox="897 456 1204 511">4. Short answer questions</td> </tr> <tr> <td data-bbox="583 511 897 547">2. Fill in the blanks</td> <td data-bbox="897 511 1204 547"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="583 547 897 602">3. Matching</td> <td data-bbox="897 547 1204 602"></td> </tr> </table> <p>Alternative test methods for students with speech and hearing difficulties</p> <p>For the students with speech and hearing difficulties, any one of the following types of questions can be asked:</p> <ol style="list-style-type: none"> Paragraph writing on a given topic Writing a letter Writing a description of the given picture <p>Time: 20 minutes.</p>	1. Multiple choice	4. Short answer questions	2. Fill in the blanks		3. Matching	
1. Multiple choice	4. Short answer questions								
2. Fill in the blanks									
3. Matching									
3	Speaking	10	<p>The speaking test will be administered practically. The test starts with greeting and introducing to make the students feel comfortable. This will not carry any marks. The speaking test consists of the following sections:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Introduction and interview (3 marks) The students will be asked at least any three questions on their personal affairs and immediate situation. (How are you preparing for the exam? What will you study after grade 12? What's your aim in life? Do you like English? Why?/Why not?) 2. Describing pictures (4 marks) The students are given a picture or a set of pictures. They are expected to describe the picture in at least 8 sentences. 3. Speaking on a given topic (3marks) The students will be given a topic like; my school, my hobby, my family. They will get one-minute time to 						

			<p>think over the topic and then they will speak on the topic. This will also be done individually.</p> <p>Time: 10 to 15 minutes for per student</p> <p>Alternative test methods for students with visual difficulties</p> <p>For the students with visual difficulties, ask them to narrate a sequence of events instead of the task 2 'describing pictures' above.</p>
4	Score from terminal exams	6	3 marks from each terminal exams

सामाजिक अध्ययन

कक्षा : ११

विषय सङ्केत : Soc.005

साप्ताहिक पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक पाठ्यभार : १६० घण्टा

१. परिचय

शिक्षा सूचना तथा ज्ञान प्राप्त गर्ने र त्यसको समालोचनात्मक व्याख्या गर्ने एक सशक्त माध्यम हो । यसले समाज रूपान्तरणमा समेत महत्वपूर्ण योगदान गर्दछ । समयको परिवर्तनसँगै आर्थिक, सामाजिक र राजनीतिक अवस्था एवम् विज्ञान र प्रविधिको क्षेत्रमा दिन प्रतिदिन परिवर्तन भइरहन्छ । समाजलाई ती परिवर्तित क्षेत्र र विषयहरूसँग शिक्षाकै माध्यमबाट परिचित गराउन सकिन्छ । शिक्षालाई समयसापेक्ष बनाउन यसलाई समुदायसँग जोड्नुपर्दछ । यसका लागि समुदायलाई शिक्षाको पाठ्यक्रमका रूपमा लिई सिकाइका कार्यहरू सञ्चालन गर्नुपर्दछ । विद्यार्थीहरूलाई विद्यालय तहदेखि नै समाज र वातावरणसँग अन्तरक्रिया गर्ने अवसर प्रदान गर्न कक्षा ११ मा सामाजिक अध्ययन विषय समावेश गर्न आवश्यक देखिएको हो । यसले विद्यार्थीलाई समाजको क्रियाशील सदस्यका रूपमा विकास गर्न आवश्यक ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति हासिल गराउन सहयोग पुऱ्याउँछ । विद्यार्थीमा मानवीय मूल्य र मान्यतासहित लोकतान्त्रिक समाजमा असल नागरिक तयार पार्न सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले विद्यालय तहमा सामाजिक अध्ययन विषय समावेश गरिएको हो ।

विद्यालय शिक्षाको कक्षा १ देखि १० सम्म सामाजिक अध्ययन अनिवार्य विषयका रूपमा अध्यापन हुँदै आएको छ । यसै सन्दर्भमा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले कक्षा ११ मा सामाजिक अध्ययन विषय समावेश गर्ने व्यवस्था गरेअनुरूप यस विषयको पाठ्यक्रम विकास गरिएको हो । यस तहमा सामाजिक अध्ययन विषय समावेश गर्नुको मुख्य उद्देश्य विद्यार्थीहरूलाई खोज पद्धतिमा सिपयुक्त बनाई जिज्ञासा समाधानका लागि प्रश्न गर्न सक्ने, तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्न सक्ने र उक्त तथ्याङ्क तथा सूचनालाई जीवन उपयोगी बनाउने क्षमताको विकास गराउनु हो । यसमा समाजमा घट्ने घटनाहरूको विश्लेषण गरी त्यसका कारण तथा प्रभाव खोज्ने र कुनै पनि विषयप्रति समालोचनात्मक दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्ने सिपको विकास गराउन जोड दिइएको छ । यसै गरी विद्यार्थीहरूलाई भौगोलिक, ऐतिहासिक र समसामयिक विषयसँग परिचित भई सम्बन्धित विषयमा विश्लेषण गर्न सक्ने एक सचेत नागरिक तयार गर्नु पनि यस विषयको मुख्य उद्देश्य हो । कक्षा ११ मा यस विषयका लागि पाठ्यघण्टा (Credit Hour) ५ र वार्षिक कार्यघण्टा १६० निर्धारण गरिएको छ । यस विषयमा विद्यार्थीको सिकाइस्तर मूल्याङ्कनका लागि सैद्धान्तिक र प्रयोगात्मक दुवै विधि प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । कक्षा ११ मा १० ओटा विषयगत क्षेत्रहरू समावेश गरी निम्नानुसारको सिकाइमा जोड दिएको छ :

- सामाजिक अध्ययन विषयले सचेत र सक्रिय ज्ञान दिन्छ । यसले हाम्रो वरिपरि रहेका सबै परिस्थिति र सम्बन्धहरू ऐतिहासिक विकास र सामाजिक परिवर्तनका उपलब्धि हुन भन्ने बुझाउँछ । हाम्रो वरिपरि रहेका वस्तुहरू भौगोलिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, लैङ्गिक आदि प्रक्रियाहरूद्वारा निर्मित भएका छन् । हामीले खेती गर्ने जमिन र पिउने पानी, जीवन र मरण, कलम र कापी, टेबल र मेचलगायत नातागोता, साथीभाइ आदि सबै यही समाजका उपज हुन् । हामी हरेक व्यक्ति इतिहास र समाजका उपज हौं । इतिहास र समाजलाई पुनर्गठन गर्ने कर्ता पनि हामी नै हौं । यस अर्थमा गतिशील समाजमा सामाजिक परिवर्तनका वाहक पनि हामी व्यक्ति नै हौं ।
- यस विषयले हाम्रा पुर्खाहरू र पुर्खाहरूले सृष्टि गरेको समाजको विकासक्रम र उक्त समाजमा हामी आफैँ कसरी ती सृष्टिका अङ्ग बन्यौं भन्ने बोध गराउँछ । यसले मानव समुदाय, सामाजिक परिपाटी र मूल्य तथा मान्यताहरूका बिचमा रहेका समानता र विविधतालाई बोध गराउँछ र आफ्नो परिपाटी ठिक र अरूको बेठिक भन्ने मानसिकताबाट मुक्ति दिलाउँछ ।
- विश्व समुदायमा छरिएर रहेका मानव समुदाय, सामाजिक परिपाटी र मूल्य तथा मान्यताहरूमा रहेका विविधताको सम्मान र संरक्षण गर्न सिकाउँछ ।
- व्यक्तिलाई कुनै पनि घटना र विषयहरूमा समालोचनात्मक दृष्टिकोण प्रयोग गरेर वा जाँचेर मात्र ग्रहण गर्न सिकाउँछ ।

- भौगोलिक, ऐतिहासिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक, लैङ्गिक आदि कारणले सामाजिक विविधता तथा असमानताहरू रहेको कुरा बोध गराउँछ ।
- समसामयिक परिवेशअनुकूल गुणस्तरीय जीवनसहित विभिन्न स्थान र परिवेशमा समायोजन भई बाँच्न सिकाउँछ ।

२. तहगत सक्षमता

सामाजिक अध्ययन विषयको अध्ययनपश्चात् विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सक्षमता हासिल हुने छन् :

१. सामाजिक अध्ययनको अवधारणा र विधि पहिचान
२. मानव जाति तथा समाजको विकासक्रम तथा सम्बद्ध विविधताको विश्लेषण
३. नेपालका विभिन्न पर्यावरणीय क्षेत्र र प्रदेशहरूबिचको अन्तरसम्बन्धको विश्लेषण
४. नेपाल र विश्वका प्रमुख ऐतिहासिक घटनाहरूको प्रस्तुति
५. नेपाली समाजमा रहेका जाति, जनजाति, वर्ग, समुदाय तथा लैङ्गिकताको पहिचान गर्दै समावेशीकरण र विविधताको सम्मान
६. नेपालका संविधानका प्रस्तावनाहरूको तुलनात्मक अध्ययन र वर्तमान संविधानका प्रमुख विशेषताहरूको विश्लेषण
७. जनसाङ्ख्यिक स्वरूप, बसाइँसराइको गतिशीलता, बस्तीको विविधता र सहरीकरणका अवस्था, कारण र प्रभावको समीक्षात्मक विश्लेषण
८. नेपालमा शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा पहुँच, गुणस्तर, लगानीको अवस्थाको पहिचान र विवेचना
९. नेपालको अर्थतन्त्रको बदलिँदो स्वरूपको विश्लेषण, आर्थिक वृद्धि, दिगो विकास, सुशासन र समावेशिताको अन्तरसम्बन्ध तथा समृद्ध र लोककल्याणकारी समाज विकासका आधारहरू पहिचान
१०. वैदेशिक नीति र छिमेकी देशहरूसँगको सम्बन्धका आयामहरूको पहिचान र प्रस्तुति
११. राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरका ऐतिहासिक एवम् समसामयिक परिवर्तनहरूको बोध र विश्लेषण
१२. नेपाली समाजको पहिचान, सम्मान, सद्भाव, सहअस्तित्व र सदाचारको आत्मसात्सहित असल नागरिक भावनाको विकास

३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू

कक्षा ११ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूमा निम्नानुसारका सिकाइ उपलब्धिहरू हासिल हुने छन् :

विषयवस्तुको क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. सामाजिक अध्ययनको परिचय र विधि	१.१ सामाजिक अध्ययनको अर्थ र स्वरूप व्याख्या गर्न <ul style="list-style-type: none"> ● समाजसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलनका विधिहरूसँग परिचित भई तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलन गर्न ● आगमन, निगमन र सामान्यीकरणको परिचय दिन ● गुणात्मक र परिमाणात्मक तथ्याङ्क तथा सूचना पहिचान गरी प्रस्तुत गर्न ● परिमाणात्मक सूचनाका आधारमा सङ्ख्या, दर र अनुपात निकाल्न
२. मानव तथा समाजको उद्भव र विकास	<ul style="list-style-type: none"> ● मानव जातिको जैविकीय तथा सामाजिक उद्भव तथा विकासको वर्णन गर्न ● ढुङ्गे युगको संस्कृति र गुजारा प्रणालीको विश्लेषण गर्न ● कृषि युगको सुरुआत र विकासको परिचय दिन

	<ul style="list-style-type: none"> • पुँजीवादी र औद्योगिक विश्वको निर्माण र प्रभावसँग परिचित हुन • आजको विश्वका मूल विशेषताहरू र सामाजिक विविधताको समीक्षा गर्न • सामाजिक सम्बन्धको स्वरूप पहिचान गरी सामाजिक सम्बन्ध विकास र सामाजिक अन्तरनिर्भरताको व्याख्या गर्न • आफ्नो समुदायमा आएका परिवर्तनहरू र त्यसका कारणहरूको व्याख्या गर्न
३. भूगोल र सामाजिक सम्बन्ध	<ul style="list-style-type: none"> • विश्वको भौगोलिक विविधता र विशिष्टताको परिचय दिन • विश्व मानचित्रमा नेपाल चिनाउने आधारहरू पहिचान र विश्लेषण गर्न • भौगोलिक विशेषताले अर्थतन्त्र, जीविकोपार्जन, क्षेत्रीयताको निर्माण, गाउँ सहरको सम्बन्ध र पर्यटन क्षेत्रमा पार्ने असर एवम् जीवन र समाजलाई पार्ने महत्वपूर्ण प्रभावको विश्लेषण गर्न • नेपालका तीन पर्यावरणीय क्षेत्रका विशेषताहरूको विश्लेषण गर्न • नेपालका प्रदेशहरूका भौगोलिक, जनसाङ्ख्यिक, आर्थिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक विशेषताहरू र अन्तरसम्बन्धको समीक्षा गर्न • विपत् व्यवस्थापनका सम्बन्धमा हाल भएका प्रयासहरूको समीक्षा गर्न • स्रोत नक्साङ्कन र यसको महत्व उल्लेख गर्न • भूगोल र प्रविधिबिचको अन्तरसम्बन्ध देखाउन र सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी तथ्याङ्क तालिकीकरण गरी ग्राफ, चार्ट निर्माण गर्न
४. नेपाल र विश्वको ऐतिहासिक विकासक्रम	<ul style="list-style-type: none"> • नेपालको प्राचीनकालीन (गोपाल, महिषपाल र किरातकाल) राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति र कलाकौशलको व्याख्या गर्न • नेपालको मध्यकालीन (काठमाडौँ, लुम्बिनी, तिलौराकोट, सिम्रौनगढ, सिँजा र जनकपुर) सभ्यताको उदयको विशिष्ट अवस्थाको परिचय दिन • ससाना राज्यहरूको उदय र अवसानको कारण पहिचान गर्न • पृथ्वीनारायण शाहदेखि राणाशासन कालको राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृति प्रस्तुत गर्न • पञ्चायत काल र बहुदलीय लोकतन्त्र, सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि. सं. २०६३ देखि २०७१) को तुलना गर्न • नेपालको सङ्घीय गणतान्त्रिक युग (वि. सं. २०७३ देखि हालसम्म) को राज्यसत्ता, अर्थतन्त्र, कानून, संस्कृतिको समीक्षा गर्न • लोकतन्त्रको उदय, विकासको कारण र प्रभावहरू उल्लेख गर्न • मध्यकालीन एसियाको आर्थिक उदयको परिचय दिन • एसियाको आर्थिक उदय र सङ्कुचनका आधारहरू उल्लेख गर्न • औद्योगिक क्रान्ति र युरोपेली औपनिवेशिकताको सुरुआतका कारण र प्रभाव पहिचान गर्न • आफ्नो समुदायमा घटेका महत्वपूर्ण घटनालाई समयबद्ध तालिकामा प्रस्तुत गर्न
५. सामाजिक पहिचान, विविधता र वर्ग	<ul style="list-style-type: none"> • जात प्रथाका दैवी, शास्त्रीय र व्यवहारजन्य अवधारणको समीक्षा गर्न • जातजाति र आर्थिक विस्तारको अन्तरसम्बन्धको खोजी गर्न

<p>विभाजन</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● जाति, जनजाति र मधेशीको बदलिँदो परिभाषा खोजी गर्न ● एकल र बहुपहिचान, पहिचानको तरलता र स्थिरताको परिचय दिन ● छुवाछुतलाई अमानवीय र गैरकानुनी कार्यका रूपमा आत्मबोध गर्न ● समावेशीकरणको अवधारणा, आयाम तथा तरिका प्रस्तुत गर्न ● दलितको विद्यमान अवस्था पहिचान र विश्लेषण गर्न ● दलितसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र कार्यान्वयनको अवस्थाको तुलना गर्न र दलित समावेशीकरणको मूल्याङ्कन गर्न ● नेपाली समाजमा वर्ग विभाजन र वर्ग निर्माणका आधार पहिचान गर्न ● जैविक लिङ्ग र सामाजिक लैङ्गिकता निर्माणको परिचय दिन ● लैङ्गिकतामा आधारित राजनीतिक, आर्थिक र सांस्कृतिक असमानता कम गर्न भएका प्रयासहरूको समीक्षा गर्न ● लैङ्गिक समावेशिताको अर्थ र तरिका पहिचान गर्न ● धार्मिक, क्षेत्रीय, अपाङ्गता भएका, यौनिक अल्पसङ्ख्यक समुदायको पहिचान गर्न र तिनको अवस्थाको वर्णन गर्न ● समतामूलक समाज निर्माणका आधार र उपायहरू खोजी गर्न ● आफ्नो समुदायमा सानो सर्वेक्षण गरी लैङ्गिक तथा जातीय सम्बन्धको अवस्था पहिचान गर्न
<p>६. संविधान र नागरिक सचेतना</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालका संविधानहरू (२०४७ र हालको) को प्रस्तावनाको तुलनात्मक अध्ययन र विश्लेषण गर्न ● नेपालको संविधानमा राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक र सांस्कृतिक आयामहरूको व्याख्या गर्न ● नेपालको संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्वाचन प्रक्रिया बताउन ● सङ्घीय, प्रदेश र स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकार एवम् अन्तरसम्बन्धको पहिचान र तुलना गर्न ● नागरिक हक र कर्तव्यको अभ्यास गर्न ● सूचनाको हक र यसको कार्यान्वयनको समीक्षा गर्न ● राष्ट्रिय सुरक्षाको अवधारणाको व्याख्या गर्न ● नेपालमा राष्ट्रिय सुरक्षाका चुनौती पहिचान गर्न ● संवैधानिक अधिकार प्रयोग गर्न
<p>७. बस्ती, सहरीकरण, बसाइँसराइ र जनसाङ्ख्यिकी</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● बस्तीको परिचय दिन र वर्गीकरण गर्न ● मानव बस्तीका विशेषता र विविधताको पहिचान गर्न ● बस्तीहरूको प्रकृति र सामाजिक सेवाबिचको सम्बन्ध वर्णन गर्न ● सहरीकरणको अवधारणा र विश्वव्यापी प्रवृत्तिको परिचय दिन ● नेपालमा सहरीकरणका मापदण्ड, विस्तार र प्रवृत्तिको समीक्षा गर्न

	<ul style="list-style-type: none"> ● सहरीकरणका अवसर र चुनौतीहरू प्रस्तुत गर्न ● गाउँ सहर सम्बन्धले जीविकोपार्जनको विविधीकरणमा पारेको असर उल्लेख गर्न ● जनसाङ्ख्यिक स्वरूपको प्रवृत्ति, कारण र प्रभावको व्याख्या गर्न ● नेपालको जनसङ्ख्याको आकार, वृद्धि बताई प्रादेशिक वितरण तयार गर्न ● कोरा जन्मदर (Crude birth rate -CBR), कुल प्रजनन दर (Total fertility rate - TFR) , कोरा मृत्युदर (Crude death rate), नवजात शिशु मृत्यु दर (Infant mortality rate) , बाल मृत्यु दर (Child mortality rate) र मातृ मृत्यु दर (Maternal mortality rate) निकाल्न र तिनका प्रवृत्ति, कारण र प्रभावको पहिचान गर्न ● जनसाङ्ख्यिक सङ्क्रमणको सान्दर्भिकताको विश्लेषण गर्न ● जन्मदर र मृत्युदरका निर्धारक तत्त्वहरू उल्लेख गर्न ● गुणस्तरीय जीवनको अवधारणा र आयामहरूको बारेमा वर्णन गर्न ● बसाइँसराइको अवधारणासँग परिचित हुन ● बसाइँसराइका कारण, स्वरूप, प्रभाव र क्षेत्रको पहिचान गर्न ● विश्वमा नेपालीहरूको प्रवाहको अवस्था, कारण र असरहरूको विश्लेषण गर्न ● बसाइँसराइ र विप्रेषणको अन्तरसम्बन्ध पहिचान र विश्लेषण गर्न ● बसाइँसराइको आर्थिक र सामाजिक प्रभाव विश्लेषण गर्न ● बसाइँसराइ र सहरीकरणबीचको सम्बन्ध वर्णन गर्न ● आफ्नो समुदायमा भएको जन्म, मृत्यु, बसाइँसराइसम्बन्धी तथ्याङ्क सङ्कलन गरी विश्लेषण गर्न
<p>द. शिक्षा र स्वास्थ्य</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● शिक्षा र मानव सक्षमताको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न ● नेपालमा विद्यालय शिक्षाको पहुँच, समावेशिता, गुणस्तर र उपलब्धिको समीक्षा गर्न ● नेपालमा उच्च शिक्षाको अवस्था र चुनौतीहरू उल्लेख गर्न ● नेपालमा शिक्षा क्षेत्रमा सार्वजनिक र निजी लगानीका सम्बन्धमा बहस गर्न ● शिक्षा र रोजगारीको सम्बन्ध पहिल्याउन ● इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालसम्बन्धी शिक्षा: <ul style="list-style-type: none"> ■ इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालको सुरक्षित प्रयोगका उपाय पहिचान गर्न ■ इन्टरनेट र सामाजिक सञ्जालको उचित प्रयोग गर्न ● नेपालमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, गुणस्तर र उपलब्धिको समीक्षा गर्न ● नेपालमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरिएको लगानीका सम्बन्धमा बहस गर्न ● स्वउपचार र अनौपचारिक स्वास्थ्य लाभका परिपाटीहरूका बारेमा जानकारी लिन ● नेपालमा पोषणको स्थितिको समीक्षा गर्न ● आफ्नो समुदायको शिक्षा र स्वास्थ्यको अवस्थाको समीक्षा गर्न

<p>९. अर्थतन्त्र र विकास</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालको अर्थतन्त्रका आधार र विशेषताहरूको विवेचना गर्न ● स्थानीय, औपचारिक तथा अनौपचारिक आर्थिक कारोबार पद्धतिहरू पहिचान गर्न ● अर्थतन्त्रको बर्दलिँदो संरचना : कृषि, उद्योग, भौतिक पूर्वाधार र सामाजिक क्षेत्र (वि. सं. २०१३ देखि हालसम्म) को विश्लेषण गर्न ● नेपालमा श्रम शक्ति र रोजगारीका अवसरहरूको खोजी गर्न ● सरकारी वित्तको स्रोत, वितरण र उपयोगको विश्लेषण गर्न ● सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी क्षेत्रहरूबिचको अन्तरसम्बन्ध पहिचान गर्न ● निजी लगानी र उद्यमशीलताको प्रवर्धनका उपायहरू खोजी गर्न ● वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटाको अन्तर कम गर्ने उपायहरू बताउन ● विप्रेषण अर्थतन्त्रको विस्तार, प्रभाव र सीमा उल्लेख गर्न ● आर्थिक वृद्धि, दिगो विकास र मानव विकासको अवधारणको व्याख्या गरी तिनीहरूको तुलना गर्न ● नेपालमा गरिबी, बेरोजगारी र आम्दानीको असमानताको अवस्था पहिचान गर्न ● नेपालको विकासमा निजीकरण, उदारीकरण र विश्वव्यापीकरणका प्रभावहरू उल्लेख गर्न ● लोककल्याणकारी समाजको विकास र समृद्धिका आधारहरू उल्लेख गर्न ● आफ्नो समुदायमा सार्वजनिक, निजी तथा सहकारी क्षेत्रबाट सञ्चालित आर्थिक क्रियाकलापको अवस्थाको समीक्षा गर्न ● आफ्नो समुदायमा जीविकोपार्जनमा भएको विविधिकरणले आएको परिवर्तनको विश्लेषण गर्न
<p>१०. नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र समसामयिक घटनाहरू</p>	<ul style="list-style-type: none"> ● नेपालको विदेश नीतिका आधारहरू बताउन ● नेपाल र भारत तथा नेपाल र चीनको सम्बन्धमा आएका परिवर्तनका आयामहरूसँग परिचित हुन ● नेपाल र भारतबिचको ऐतिहासिक, आर्थिक, राजनीतिक, सांस्कृतिक सम्बन्धको सङ्क्षिप्त व्याख्या गर्न ● विश्वव्यापी सरकारको उदय र विकास : सार्क, बिम्स्टेक (BIMSTEC), विश्व व्यापार सङ्गठन) को समीक्षा गर्न ● नेपालको वैदेशिक श्रम सम्बन्धी नीति र त्यसको कार्यान्वयनको अवस्थाको बारेमा समीक्षा गर्न ● नेपाल र विश्वमा घटेका समसामयिक घटनाहरूको पहिचान र विश्लेषण गर्न

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

विषयक्षेत्र	विषयवस्तु (कक्षा ११)	कार्यघण्टा
१. सामाजिक अध्ययनको परिचय र विधि	१.१ सामाजिक अध्ययनको अर्थ र स्वरूप १.२ समाजसँग सम्बन्धित तथ्याङ्क तथा सूचना सङ्कलन विधिहरू १.३ आगमन, निगमन र सामान्यीकरण १.४ गुणात्मक र परिमाणात्मक सूचनाको महत्त्व र वर्गीकरण १.५ सहसम्बन्ध तथा कार्यकारण सम्बन्ध स्थापना १.६ परिमाणात्मक सूचना प्रस्तुत गर्ने तरिकाहरू (सङ्ख्या, दर, अनुपात)	८
२. मानव तथा समाजको उद्भव र विकास	२.१ मानवजातिको उद्भव र विकास २.२ ढुङ्गे युगको संस्कृति (गुजारा प्रणाली) २.३ कृषि युगको सुरुआत र विकास २.४ पुँजीवादी र औद्योगिक विश्वको निर्माण र प्रभाव २.५ आजको विश्वको विशेषताहरू र सामाजिक विविधता २.६ सामाजिक सम्बन्धहरूको विकास र सामाजिक अन्तरनिर्भरता	९
३. भूगोल र सामाजिक सम्बन्ध	३.१ विश्वको भौगोलिक चिनारी र विश्व मानचित्रमा नेपाल ३.२ भौगोलिक विशेषता र पर्यावरणीय क्षेत्रहरू ३.३ भौगोलिक विशेषताहरूले जीवन र समाजका निम्नलिखित पक्षमा पार्ने असरहरू <ul style="list-style-type: none"> ● अर्थतन्त्र ● जीविकोपार्जन ● क्षेत्रीय र प्रादेशिक अन्तरसम्बन्ध ● पहुँच र सहजता ● गाउँसहर सम्बन्ध ● पर्यटन ३.४ नेपालका तीन पर्यावरणीय क्षेत्रका विशेषताहरू <ul style="list-style-type: none"> ● भौगोलिक ● जनसाङ्ख्यिक ● आर्थिक ● सामाजिक तथा सांस्कृतिक ३.५ नेपालका प्रदेशका विशेषताहरू	१८

	<ul style="list-style-type: none"> ● भौगोलिक ● जनसाङ्ख्यिक ● आर्थिक ● सामाजिक तथा सांस्कृतिक <p>३.६ अन्तरप्रादेशिक सम्बन्ध</p> <p>३.७ विपत् व्यवस्थापन : विद्यमान प्रयास र अभ्यास</p> <p>३.७ भूगोलमा सूचना प्रविधिको प्रयोग</p> <ul style="list-style-type: none"> ● तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रशोधन तथा तालिकीकरण र विश्लेषणमा उपयुक्त सफ्टवेयरको प्रयोग ● सूचना प्रविधि प्रयोग गरी ग्राफ, चार्ट र रेखाचित्रको निर्माण ● स्रोत नक्साङ्कन र यसको प्रयोग : भूगोल र प्रविधि (जिआइएस, जिपिएस इत्यादि) 	
४. नेपाल र विश्वको ऐतिहासिक विकासक्रम	<p>४.१ नेपालको इतिहास</p> <ul style="list-style-type: none"> ● प्राचीन काल ● मध्य काल : ससाना राज्यहरूको उदय र अवसान ● आधुनिक काल <ul style="list-style-type: none"> ■ पृथ्वीनारायणदेखि राणाकालको अन्त्यसम्म ■ सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि.सं. २००७ देखि २०१७ सम्म) ■ पञ्चायत काल (वि.सं. २०१७ देखि २०४७ सम्म) ■ बहुदलीय लोकतन्त्र (वि.सं. २०४७ देखि २०६३ सम्म) ■ दोस्रो सङ्क्रमणकालीन अवधि (वि.सं. २०६३ देखि २०७२ सम्म) ■ सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक काल (वि.सं. २०७२ देखि हालसम्म) <p>४.२ विश्वको इतिहास</p> <ul style="list-style-type: none"> ● मध्यकालीन एसिया : आर्थिक उदय ● एसियामा आर्थिक सङ्कुचन ● औद्योगिक क्रान्ति र युरोपेली औपनिवेशिकताको सुरुआत ● लोकतन्त्रको उदय र विकास 	१४
५. सामाजिक पहिचान, विविधता र	<p>५.१ जातप्रथा</p> <ul style="list-style-type: none"> ● जातप्रथाको प्रारम्भिक इतिहासका तीन अवधारणाहरू : दैवी, शास्त्रीय र 	१५

वर्ग विभाजन	<p>व्यवहारजन्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● जात, उपजात र आर्थिक विस्तार <p>५.२ जाति, जनजाति र मधेशी</p> <ul style="list-style-type: none"> ● जाति, जनजाति र मधेशीको बदलिँदो परिभाषा र पहिचान ● जाति, जनजाति र मधेशीबिचको विविधता : जनगणना र अन्य तथ्याङ्कको पुनरवलोकन ● बहुसांस्कृतिकता र बहुल सांस्कृतिकताको विचार र अभ्यास <p>५.३ दलित र समावेशीकरण</p> <ul style="list-style-type: none"> ● दलित र मानव अधिकार ● दलितको समावेशीकरणको ● दलितसम्बन्धी कानुनी व्यवस्था र कार्यान्वयन <p>५.४ वर्ग र वर्ग विभाजनका आधार</p> <p>५.५ लैङ्गिकता</p> <ul style="list-style-type: none"> ● लैङ्गिकताको निर्माण : जैविक र सामाजिक ● लैङ्गिकतामा आधारित राजनीतिक, आर्थिक र सांस्कृतिक असमानता ● लैङ्गिक समावेशिता <p>५.६ धार्मिक, क्षेत्रीय, अपाङ्गता भएका, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक समुदायको पहिचान र समावेशीकरण</p> <p>५.७ समतामूलक समाज निर्माणका उपायहरू</p>	
६. नागरिक सचेतना र संविधान	<p>६.१ नेपालको अधिराज्यको संविधान २०४७ र नेपालको संविधानको प्रस्तावनाको तुलनात्मक अध्ययन</p> <p>६.२ नेपालको संविधानको राजनीतिक, कानुनी, आर्थिक र सांस्कृतिक विशेषताहरू</p> <p>६.३ नेपालको संविधान र निर्वाचन प्रणाली</p> <p>६.४ सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूको निर्माण, काम, कर्तव्य, अधिकार र अन्तरसम्बन्ध</p> <p>६.२ राष्ट्रिय सुरक्षाको अवधारणा तथा चुनौती</p> <p>६.३ नागरिक हक र कर्तव्य</p> <p>६.४ सूचनाको हक र यसको कार्यान्वयन</p>	१३
७. बस्ती, सहरीकरण, बसाइँसराइ र जनसाङ्ख्यिकी	<p>७.१ बस्ती विकास</p> <ul style="list-style-type: none"> ● बस्तीको परिचय र वर्गीकरण ● ग्रामीण र सहरी बस्तीका विशेषताहरू ● बस्तीहरूको प्रकृति र सामाजिक सेवाबिचको तालमेल <p>७.२ सहरीकरण</p>	१३

	<ul style="list-style-type: none"> ● सहरीकरणको अवधारणा र विश्वव्यापी प्रवृत्ति ● नेपालमा सहरीकरणको मापदण्ड, विस्तार र प्रवृत्ति ● सहरीकरणका अवसर र चुनौतीहरू ● गाउँ सहर सम्बन्धले जीविकोपार्जनको विविधीकरणमा पारेको असर <p>७.३ जनसाङ्ख्यिकीको स्वरूप</p> <ul style="list-style-type: none"> ● जनसङ्ख्या आकार, वृद्धि र प्रादेशिक वितरण ● जनसङ्ख्याको चाप र बदलिँदो स्वरूप ● जनसाङ्ख्यिक सङ्क्रमण र यसको सान्दर्भिकता ● लिङ्ग, उमेर संरचनाको सङ्क्रमण ● जन्मदर र मृत्युदर मापन <p>७.४ बसाइँसराइ</p> <ul style="list-style-type: none"> ● बसाइँसराइको अवधारणा र विशेषताहरू ● बसाइँसराइको वर्गीकरण, प्रवृत्ति र प्रभाव ● विश्वमा नेपालीको प्रवाह ● बसाइँसराइ, विप्रेषण र यसको प्रभाव ● बसाइँसराइको आर्थिक र सामाजिक प्रभाव ● बसाइँसराइ र सहरीकरणबिचको सम्बन्ध 	
<p>द. शिक्षा र स्वास्थ्य</p>	<p>द.१ शिक्षा</p> <ul style="list-style-type: none"> ● शिक्षा र मानव सक्षमता ● नेपालमा विद्यालय शिक्षा : पहुँच, समावेशिता, गुणस्तर र उपलब्धि ● नेपालमा उच्च शिक्षाको अवस्था र चुनौती ● नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा सरकारी र निजी लगानी ● शिक्षा र रोजगारी ■ सूचना प्रविधि र शिक्षा : इन्टरनेटको उपयोगिता र यसको प्रयोग ■ सामाजिक सञ्जालको प्रयोग, यसका चुनौती र सुरक्षात्मक उपाय <p>द.२ स्वास्थ्य</p> <ul style="list-style-type: none"> ● नेपालमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच, गुणस्तर र उपलब्धि ● स्वास्थ्य सेवामा सार्वजनिक तथा निजी लगानी ● स्वउपचार र अनौपचारिक स्वास्थ्य लाभ ● पोषणको स्थिति 	<p>१०</p>

<p>९. अर्थतन्त्र र विकास</p>	<p>९.१ नेपालको अर्थतन्त्रका आधार र विशेषताहरू ९.२ स्थानीय औपचारिक तथा अनौपचारिक आर्थिक कारोबार पद्धतिहरू ९.३ अर्थतन्त्रको बदलिँदो संरचना : कृषि, उद्योग, निर्माण र सामाजिक क्षेत्र ९.४ नेपालमा श्रम शक्ति र रोजगारीका अवसरहरू ९.५ सरकारी वित्तको स्रोत, वितरण र उपयोग ९.६ सार्वजनिक, सरकारी, निजी तथा सहकारी क्षेत्र र यिनीहरूबिचको अन्तरसम्बन्ध ९.७ निजी लगानीको महत्व र उद्यमशीलताको प्रवर्धन ९.८ वैदेशिक व्यापार सन्तुलन र घाटा ९.९ विप्रेषण अर्थतन्त्रको विस्तार, प्रभाव र सीमा ९.१० आर्थिक विकास, दिगो विकास, मानव विकास र समावेशी विकासको अवधारणा ९.११ नेपालमा गरिबी, बेरोजगारी र आर्थिक असमानता ९.१२ नेपालको विकासमा निजीकरण, उदारीकरण र विश्वव्यापीकरणका प्रभावहरू ९.१३ लोककल्याणकारी समाजको विकास र समृद्धि ९.१४ आर्थिक तथा सामाजिक सर्वेक्षणमा सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्न</p>	<p>१३</p>
<p>१०. नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र समसामयिक घटनाहरू</p>	<p>१०.१ नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध</p> <ul style="list-style-type: none"> ● नेपालको विदेश नीतिका आधार ● नेपाल र भारत सम्बन्ध ● नेपाल र चीन सम्बन्ध ● वैश्विक सरकारको उदय र विकास <ul style="list-style-type: none"> ■ सार्क (SAARC) ■ बिमस्टेक (BIMSTEC) ■ विश्व व्यापार सङ्गठन ● नेपालको वैदेशिक श्रमसम्बन्धी नीति र कार्यान्वयन <p>१०.२ समसामयिक घटनाहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> ● राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा भएका समसामयिक घटनाहरू (शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि, राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक र खेलकुदसँगसम्बन्धी परियोजना कार्य) । 	<p>७</p>
		<p>१२०</p>

५. प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्यमा समावेश गर्न सकिने केही क्रियाकलापहरू

विषयवस्तुको क्षेत्र	कार्यघण्टा	क्रियाकलापका उदाहरण
सामाजिक अध्ययनको परिचय र विधि	४	<ul style="list-style-type: none"> समाजका बारेमा छोटो विवरण लेखी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने समूहमा विद्यालय तथा समुदायसँग सम्बन्धित विभिन्न परिमाणात्मक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी तालिका तथा रेखाचित्रमा प्रस्तुत गर्ने समूहमा गुणात्मक तथ्याङ्क सङ्कलन गरी प्रस्तुत गर्ने
मानव तथा समाजको उद्भव र विकास	२	<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो समाजमा पछिल्लो १५ वर्ष यता आएका परिवर्तन र त्यसका कारण सम्बन्धमा अभिभावक वा अन्य जानकार स्रोत व्यक्तिसँग सोधपुछ गरी बढीमा दुई पृष्ठको लेख तयार पार्ने
भूगोल र सामाजिक सम्बन्ध	७	<ul style="list-style-type: none"> आफू बसोबास गर्ने स्थानको भौगोलिक विशेषताहरूपहिचान गरी त्यसले परिवारको जीविकोपार्जनमा पारेको असरबारेमा तालिकासहितको सूची बनाई कक्षामा प्रस्तुत गर्ने विद्यार्थीले आफू बसोबास गरिरहेको स्थानको सहजता तथा असहजताको स्थितिमा २० वर्षको अवधिमा आएको फरकपना सम्बन्धमा सूचना सङ्कलन गरी कक्षाकोठामा छलफल गर्ने विभिन्न स्रोतबाट नेपालका पर्यावरणीय क्षेत्रहरूको प्रदेशगत तथ्याङ्क सङ्कलन गरी तालिका, ग्राफ वा चार्टमा प्रस्तुत गरेर स्प्रेडसिट वा अन्य उपयुक्त सफ्टवेयर प्रयोग गरी तुलना तथा विश्लेषण गर्ने जिआइएस, जिपिएस इत्यादि प्रयोग गरी शिक्षकले तोकेका स्थान पहिचान गर्ने उपलब्ध मोबाइल एप्लिकेसन प्रयोग गरी आफ्नो समुदायका भौगोलिक विशेषताहरूको पहिचान गरी छलफल गर्ने
नेपाल र विश्वको ऐतिहासिक विकासक्रम	३	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय वा कुनै स्थानको मौखिक इतिहासको सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने नेपालको इतिहासका महत्त्वपूर्ण घटनालाई समयबद्ध (Chronological order) तालिकामा प्रस्तुत गर्ने
सामाजिक पहिचान, विविधता र वर्ग विभाजन	५	<ul style="list-style-type: none"> आफू बसोबास गर्ने समाजमा रहेका जातप्रथासम्बन्धी जैविक, प्राकृतिक, दैवी, सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक तथा ऐतिहासिक कारणबारेमा छलफल गरी टिपोट तयार पार्ने आफ्नो समुदायमा समूहमा सानो सर्वेक्षण गरी लैङ्गिक तथा जातीय विभेद र समावेशीकरणको अवस्थाको विश्लेषण गर्ने आफू बसोबास गर्ने समाजमा जातीय समानता कायम गर्न चाल्नुपर्ने कदमबारेमा सूची तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
नागरिक सचेतना र	३	<ul style="list-style-type: none"> नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारलाई दिएका अधिकार कार्यान्वयनका

संविधान		<p>लागि स्थानीय तहको सरकारले गरेका काम सम्बन्धमा जनप्रतिनिधिलाई कक्षामा आमन्त्रण गरी छलफल गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> आफ्नो विद्यालय रहेका वडाको अध्यक्ष, सदस्य वा सचिवलाई कक्षामा आमन्त्रण गरी वडा समितिका काम, कर्तव्य र अधिकार विषयमा प्रवचन दिन लगाउने । प्रवचनपछि स्थानीय युवाले वडा समितिलाई गर्न सक्ने सहयोगबारेमा छलफल गर्ने नेपालको संविधान जारी भएपछि आफू बसोबास गरेको को समुदायमा भएका राजनीतिक र निर्वाचन केन्द्रित कार्यक्रमहरू तथा ती कार्यक्रमहरूमा आफ्नो सहभागिताबारेमा छोटो सूची तयार गरेर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
बस्ती, सहरीकरण बसाइँसराइ र जनसाङ्ख्यिकी	५	<ul style="list-style-type: none"> आफू बस्ने ठाउँलाई गाउँ वा सहर किन भनिएको भन्नेबारेमा कक्षाकोठामा छलफल गर्ने कुनै पनि व्यक्ति गाउँ र सहरमा हुने बस्तीका विशेषताहरूको सूची तयार गरी कक्षामा प्रस्तुत गर्ने आफ्ना बाबुआमाका दाजुभाइ दिदीबहिनी कति जना जन्मनुभएको थियो र अहिले कति जना जीवित हुनुहुन्छ भन्ने विवरण फाराममा भरेर ल्याउने र सम्पूर्ण कक्षाका विद्यार्थीहरूले सबै परिवारहरूको बारेको सूचना सङ्कलन गरेर तालिका र रेखाचित्र बनाई प्रस्तुत गर्ने
शिक्षा र स्वास्थ्य	३	<ul style="list-style-type: none"> आफू बसोबास गर्ने स्थानको शिक्षाको अवस्था प्रदेश र राष्ट्रिय आँकडासँग तुलना गरी बताउने आफू बसोबास गर्ने स्थानमा पछिल्लो २० वर्षमा स्वास्थ्य सेवाको विस्तार भएको प्रगति र त्यसले समुदायमा पारेको प्रभाव सम्बन्धमा सूचना सङ्कलन गरी कक्षामा छलफल गर्ने आफ्ना साथीहरूसँग आधुनिक प्रविधिसँग जोडिएको सामाजिक सञ्जालको दुरुपयोग र त्यसले पारेको असरको विवरण तयार गरी त्यसको नियन्त्रणका लागि गर्नुपर्ने उपाय सम्बन्धमा कक्षामा छलफल गर्ने
अर्थतन्त्र र विकास	५	<ul style="list-style-type: none"> आफू बसोबास गरेको समुदायमा उत्पादन हुने वस्तु तथा तिनको बिक्रीवितरण र विनिमय प्रणाली सम्बन्धमा समुदायमा सोधखोज गरी कक्षामा प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने अभिभावकहरूसँग सोधेर आफ्नो परिवारमा भएका आर्थिक उपार्जनका माध्यम पहिचान गरी पछिल्लो १५ वर्षमा यस्तो आम्दानीका माध्यमहरूमा आएका परिवर्तनको अवस्था र त्यसले पारिवारिक जीवनमा पारेको प्रभाव पक्षसमेत समेटे विवरण तयार पारेर कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र समसामयिक घटनाहरू	३	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न पत्रपत्रिका र सञ्चार माध्यममा आधारित भई नेपालको छिमेकी देशसँगको सम्बन्धका विविध पक्ष खोजी गरी त्यसको विवरण कक्षाकोठामा छलफल गर्ने आफू बसोबास गर्ने स्थानमा वैदेशिक रोजगारीमा गई फर्केका व्यक्तिको

		<p>पहिचान गरी वैदेशिक रोजगारीका फाइदा र समस्यासम्बन्धी विभिन्न तथ्य सङ्कलन गरेर तालिका बनाई प्रस्तुत गर्ने</p> <ul style="list-style-type: none"> राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा घटेका कुनै घटना लिई त्यसको सङ्क्षिप्त परिचय, घटना घटनुका कारण, त्यसको परिणाम र निचोड प्रस्तुत गर्ने
जम्मा	४०	

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

सामाजिक अध्ययन विषयले विद्यार्थीहरूलाई राष्ट्र र राष्ट्रियताप्रति समर्पित, नागरिक मूल्य मान्यताप्रति सचेत र समसामयिक परिवेशको विश्लेषण र समालोचनात्मक दृष्टिकोणसहितको नागरिक तयार गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यस विषयको पाठ्यक्रम सामाजिक जीवनसँग सम्बन्धित विभिन्न क्षेत्रहरूलाई समेटेर एकीकृत रूपमा तयार गरिएको छ । यसमा उल्लेख गरिएका विषयवस्तुहरूको अध्ययन अध्यापन गराउँदा सबै क्षेत्रलाई उत्तिकै महत्त्व दिनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित विषयवस्तुको एकीकृत रूपमा सहजीकरण गराई विषयवस्तुको ज्ञान, सिप र धारणाको विकास गराउनुपर्छ । विद्यार्थीहरूमा सैद्धान्तिक र व्यावहारिक दुवै पक्षको विकास गराई सकारात्मक व्यवहारको जगेर्ना गर्नु यस विषयको मुख्य ध्येय हो ।

विद्यार्थीहरूमा समालोचनात्मक तथा सकारात्मक सोचको विकास, प्रतिभा प्रष्फुटन, सिर्जनात्मक सिपको विकास र विविध प्रकारका सामाजिक सिपको विकास गरी व्यवहारमा सुधार गर्दै समाजको नेतृत्व गर्न सक्ने क्षमताको विकास गराउने जस्ता मूलभूत उद्देश्यहरू यस विषयले राखेको छ । सामाजिक अध्ययनका विषयवस्तुको व्यावहारिक ज्ञान दिनका लागि कक्षाभित्र वा बाहिर आआफ्नो कक्षाकोठा, विद्यालय, परिवार, टोल, विभिन्न समूह, समुदायलगायत स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू गराउनुपर्ने छ । विषयवस्तुलाई जस्ताको तस्तै कण्ठ गराउने शिक्षण पद्धतिलाई निरुत्साहन गरी विद्यार्थीहरूलाई आआफ्ना समुदायमा खोज गरी सिर्जनात्मक प्रतिभाको विकास गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्ने छ । यस विषयले विद्यार्थीहरूमा कथा, कविता, नाटक, समाचार, चिठी, सम्पादकीय, गीत, प्रतिवेदन, रेखाचित्र, वृत्तचित्र, स्तम्भ चित्र, तालिका, तस्बिर, नक्सा जस्ता सिर्जनशील विद्याहरूमा फर्त आवश्यक ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति विकास गराउँदै सिर्जनशीलताको विकास गराउने लक्ष्य राखेको छ ।

यी सिपहरूको विकासका लागि सबै विद्यार्थीहरूलाई एकै खालको सहजीकरणले सम्भव नहुन पनि सक्छ । त्यसैले उनीहरूलाई बहुबौद्धिकताको सिद्धान्तानुरूप रुचि र क्षमताअनुसारका ज्ञान र सिप एवम् मूल्यहरूको विकास गर्न क्रियाकलापमा विविधता ल्याउनुपर्छ । यसका निमित्त योजनाबद्ध सिकाइ सहजीकरणको ठुलो भूमिका रहन्छ । विद्यार्थीहरूलाई “गर र सिक” भन्ने धारणाको अभिवृद्धि गराउनु सामाजिक अध्ययन विषयको मूल लक्ष्य हो । किशोर किशोरी आफैले गरेर सिकेका कुरामा विश्वास गर्छन् । मनमा विश्वास जागेपछि उक्त सिकाइले व्यवहारमा सुधार ल्याउँछ । त्यसैले सामाजिक अध्ययन विषयमा सिकाइ सहजीकरण गर्दा विभिन्न प्रकारका विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण विधिहरू प्रयोग गर्नुपर्छ । जस्तै :

(क) प्रश्नोत्तर (ख) प्रदर्शन (ग) समस्या समाधान (घ) छलफल (ङ) अवलोकन (च) सोधखोज (छ) अभिनय (ज) परियोजना (झ) प्रयोग (ट) स्थलगत भ्रमण (ठ) घटना अध्ययन (ड) समालोचनात्मक चिन्तन (त) सामुदायिक कार्य

यी विधिहरू नमुना मात्र हुन् । स्थानीय परिवेश, विषयवस्तुको प्रकृति र स्वरूपका आधारमा सिकाइ सहजीकरणमा विविधता ल्याउन सकिने छ । शिक्षकले सिकाइ सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीको उमेर, तह, रुचि, बहुबौद्धिकता, मनोविज्ञान, सामाजिक पृष्ठभूमि, विद्यार्थी सङ्ख्या, शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता आदि समेतलाई ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । सहजीकरण गर्दा विद्यार्थीहरूको सहभागिता एवम् सामूहिक तथा सहयोगात्मक सिकाइलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । विद्यार्थीलाई समस्या समाधान गर्न गाह्रो वा अप्ठ्यारो परेको अवस्थामा उनीहरूका कमी कमजोरीलाई राम्ररी केलाई शिक्षकद्वारा समस्या समाधानमा सहयोग गर्नुपर्छ । विद्यार्थीहरू सिर्जना र प्रतिभाका भण्डार हुन् । त्यसैले उनीहरूका प्रतिभा प्रष्फुटनका लागि उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्छ । शिक्षकले एउटा सहजकर्ताका रूपमा विद्यार्थीहरूलाई सही बाटो देखाउन सहयोग पुऱ्याउनुपर्छ । उल्लिखित विधिहरूका अतिरिक्त कथाकथन, मन्थन, कार्यशाला विधि, प्रवचन विधि, सर्वे जस्ता विधिहरू पनि आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्नुपर्छ । सामाजिक अध्ययन विषय शिक्षण गर्दा सूचना प्रविधिको समेत सहयोग लिएर सिकन सक्ने वातावरण तयार गर्नुपर्छ ।

६. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्तालगाउने महत्त्वपूर्ण साधन मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा विद्यार्थीहरूले अध्ययन गरेका विषयवस्तु व्यवहारमा प्रयोग गर्न सक्छन् सक्दैन भनी अध्ययन गर्नुपर्छ । यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न साधन र विधिहरूको सञ्चयिका अग्रिम रूपमा शिक्षकले तयार पारी विद्यार्थीहरूलाई उपलब्ध गराउनुपर्छ । यस विषयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापकै अभिन्न अङ्गका रूपमा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइ सुधारमा केन्द्रित हुनुपर्दछ ।

विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रयोजनका लागि सञ्चालन गरिने छ । विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कनबाट हुनेछ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको निर्धारित अभिलेखका आधारमा मूल्याङ्कनको कुल अङ्कको २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा र ७५ प्रतिशत बाह्य परीक्षाबाट समावेश गरी विद्यार्थीको सिकाइ स्तर निर्धारण गरिन्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक वा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्य सञ्चयिका फाइल बनाई सोको आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । सामाजिक अध्ययन विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्तालगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुटाइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, सकारात्मक व्यवहार प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनु पर्दछ ।

यस खण्डको मूल्याङ्कन विद्यार्थीले व्यक्तिगत तथा समूह कार्य तथा परियोजनाको गुणस्तरको आधारमा विद्यालय तहमा गठन गरिने मूल्याङ्कन समितिले गर्ने छ भने तोकिएको निकायबाट यसको प्राविधिक परीक्षण हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू र अङ्क विभाजन निम्नानुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनको विस्तृतीकरण

क्र.स.	क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२	सकारात्मक व्यवहार तथा व्यवहार परिवर्तन	सहयोग, सम्बन्ध, समन्वय, नेतृत्व, सहभागिता, ग्रहणशीलता	४	<ul style="list-style-type: none"> शिक्षक, साथी, अपाङ्गता भएका, जेष्ठ नागरिक, श्रमिकप्रति देखाउने व्यवहार, सहयोग, सहानुभूति, सामुदायिक कार्यमा देखाएको उत्सुकता नेतृत्व सिपमा आएको परिवर्तन

				• अरुका अनुकरणीय, असल व्यवहार ग्रहण
३	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	१२	प्रत्येक एकाइबाट कम्तीमा एउटा परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य वा क्षेत्र भ्रमणमा सहभागी गराउने, विद्यार्थीको सहभागिता, सक्रियता, योजना निर्माण, अवलोकन, अन्तर्वार्ता, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरणलाई आधार मानी सामूहिक वा व्यक्तिगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने
४	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

द्रष्टव्य : आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरूको विस्तृत विवरण आन्तरिक मूल्याङ्कन कार्यविधिमा तोकिएको आधारमा हुने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयको कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत् हुने छ । संज्ञान क्षेत्रका विभिन्न तहहरू विशेष गरी ज्ञान, सिप र प्रयोग तहमा पर्ने गरी अति छोटो उत्तर आउने प्रश्न, छोटो उत्तर आउने प्रश्न र लामो उत्तर आउने प्रश्न गरी तीन किसिमका प्रश्नहरू सोधिने छ । लामो उत्तर आउने प्रश्न समस्या समाधान र विश्लेषण गर्ने खालको हुने छ । ती प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको जवाफको आधारमा उनीहरूको मूल्याङ्कन गरिने छ । प्रश्नहरू सैद्धान्तिक ज्ञानभन्दा पनि व्यावहारिक समस्याहरू समाधानमा जोड दिने खालका हुने छन् । मूल्याङ्कनलाई वस्तुगत बनाउन प्रश्नहरूलाई विशिष्ट बनाइने छ । बाह्य मूल्याङ्कनका लागि प्रश्नहरू यस पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार तयार गर्नुपर्ने छ ।

जीवनोपयोगी शिक्षा

कक्षा : १२

विषय सङ्केत : Lif. 008

पाठ्यघण्टा : ५

वार्षिक कार्यघण्टा : १६०

१. परिचय

व्यक्तिले आफू, परिवार, समाज, राष्ट्र र विश्व परिवेशसँग सामञ्जस्य कायम गर्दै समयानुकूल, स्वच्छ, स्वस्थ र मर्यादित जीवन निर्वाहका लागि क्रियाशील रहन शारीरिक, मानसिक तथा संवेगात्मक व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक हुन्छ । मानव जीवनलाई सहज, उन्नत एवम् सुसंस्कृत बनाउन र सामाजिक सम्बन्धहरूलाई न्यायपूर्ण, सौहार्द्र एवम् सहयोगात्मक बनाउनु लैजान शिक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । समाजलाई समुन्नति र सभ्यतातर्फ अघि बढाउने एउटा प्रभावकारी माध्यमका रूपमा शिक्षालाई लिइन्छ । विश्वमा ज्ञान, विज्ञान र प्रविधिलगायत राजनीति, अर्थतन्त्र, संस्कृति र सामाजिक सम्बन्धहरूमा समेत परिवर्तनहरू आइरहेका हुन्छन् ।

किशोरावस्था मानव जीवनको सङ्क्रमणकालीन अवस्था हो । यो उमेरमा किशोर किशोरीले शारीरिक परिवर्तनलगायत विभिन्न प्रकारका भित्री तथा बाहिरी दबावहरूको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ । बाल्यकाल पार भइसकेको तर पूर्ण वयस्क जीवन सुरु नभइसकेको यो चरणमा किशोर किशोरीमा विभिन्न किसिमका द्विविधाहरू उत्पन्न हुने, आफूलाई कसरी व्यवस्थापन गर्ने र परिवार तथा समुदायका सदस्यहरूसँग कसरी व्यवहार गर्ने भन्ने जस्ता प्रश्नहरू उब्जने गर्दछन् । विद्यालय शिक्षा पूरा गरेपछि विद्यार्थीहरू कार्यमूलक जीवनमा प्रवेश गर्नुपर्ने भएकाले केही व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सिपहरू विद्यालय तहमै हासिल गर्नु आवश्यक हुन्छ । त्यसैले औपचारिक शिक्षाका माध्यमबाट उनीहरूको दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित सिपहरू प्रदान गर्न छुट्टै विषयका रूपमा जीवनोपयोगी शिक्षाको पाठ्यक्रम निर्माण गरी अध्यापन गराउन लागिएको हो । विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले कक्षा १२ का विद्यार्थीहरूका लागि जीवनोपयोगी शिक्षा अध्यापन गराउने व्यवस्था गरेबमोजिम यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छ ।

यस पाठ्यक्रमले सिप र अभिवृत्ति पक्षमा जोड दिएका हुँदा यस विषयको अध्ययन अध्यापनमा सैद्धान्तिकभन्दा व्यावहारिक र प्रयोगात्मक पक्षमा बढी जोड दिनुपर्ने हुन्छ । यस विषयका लागि कक्षामा १२ मा ५ पाठ्यभार अर्थात् कुल १६० कार्यघण्टा छुट्टयाइएको छ । विषयवस्तुलाई १२० कार्यघण्टाको सैद्धान्तिक तथा ४० कार्यघण्टाको व्यावहारिक अभ्यास समावेश गरिएको छ । मूल्याङ्कनलाई शिक्षणसिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गका रूपमा विकास तथा प्रयोग गर्नु आवश्यक छ । यसका लागि विद्यार्थीमा आवश्यक जीवनोपयोगी सिप तथा अभिवृत्तिहरू हासिल भए नभएको परीक्षण हुने गरी मूल्याङ्कनका विभिन्न विधि तथा साधनहरू निर्माण तथा प्रयोग गर्नुपर्दछ । मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नका लागि मूल्याङ्कनका आधारसमेत यस पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ ।

२. तहगत सिकाइ सक्षमता

कक्षा १२ को अन्त्यमा विद्यार्थीहरूले निम्नानुसारका सक्षमताहरू हासिल गरेका हुने छन् :

१. सार्थक मानव जीवनको महत्त्व बोध, आत्मसात र अवलम्बन
२. जीवन र जगत्सम्बन्धी दृष्टिकोण र तिनको समीक्षा
३. दैनिक जीवनमा आइपर्ने समस्या समाधान, उचित निर्णय र सृजनात्मक क्षमताको विकास
४. समालोचनात्मक चिन्तनको आधारमा वस्तु, घटना र परिवेशको बोध र आत्मसातकरण
५. प्रभावकारी सञ्चार, अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध, समानुभूति र आत्मबोधजस्ता सामाजिक सिपको प्रयोग
६. दैनिक जीवन तथा सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग
७. परिवार र समुदायको सदस्य, देशको नागरिक तथा र विश्व समुदायको सदस्यका रूपमा जिम्मेवारपूर्ण भूमिका निर्वाह

८. समाजमा पारस्परिक सम्मान र मूल्यको बोध गरी मर्यादित जीवनको अवलम्बन
 ९. शारीरिक तथा मानसिक तन्दुरुस्ती सहितको स्वस्थ जीवनशैलीको अनुसरण
 १०. दुर्व्यसन, कुलत र मानसिक असन्तुलनप्रतिको सचेतता
 ११. श्रमप्रति सकारात्मक भावनाको विकास
३. कक्षागत सिकाइ उपलब्धि

विषयवस्तुको क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि
१. जीवनमुखी शिक्षा र जीवनोपयोगी	१.१ जीवनमुखी शिक्षा र जीवनोपयोगी सिपको अवधारण व्याख्या गर्न र दैनिक जीवनका तिनको आवश्यकता पुष्टि गर्न १.२ जीवनका आवश्यकताहरू पूरा गर्न सिक्नुपर्ने उपयुक्त सिपहरू पहिचान गर्न १.३ जीवनमुखी शिक्षा र जीवनोपयोगी सिपका क्षेत्रहरूको व्याख्या गर्न १.४ सामाजिक जीवनमा प्रतिस्पर्धा र सहयोगको आवश्यकताको समीक्षा गर्न
२. दर्शन, जीवन दर्शन र विश्वदृष्टिकोण	२.१ दर्शनको सामान्य अर्थ बोध रजीवन दर्शका बारेमा विवेचना गर्न २.२ विविध दर्शन र विश्वदृष्टिकोणहरूबाट बुझिने जीवन र जगत्को सम्बन्धका बारे ज्ञान र स्वयम्को विश्वदृष्टिकोणको समीक्षा गर्न २.३ समतामूलक विश्वदृष्टिकोण अनुरूप व्यवहार गर्न
३. सोचाइ सिप	३.१ उपलब्ध जानकारी तथा सूचनाहरूको प्रयोगबाट तार्किक निर्णय गर्न ३.२ दैनिक जीवनमा प्रभावकारी निर्णय लिने रणनीतिहरूको विकास गर्ने ३.३ दैनिक जीवनमा आइपर्ने समस्याको सही समाधान गर्न ३.४ जीवनका विविध पक्षका समस्यालाई सहजरूपमा ग्रहण गरी उपयुक्त विधिबाट समस्या समाधान गर्न समालोचनात्मक चिन्तनको अर्थ र महत्त्वको बोध, आत्मसात र अवलम्बन ३.५ हरेक विषयमा नयाँपन र वैकल्पिक तरिकाहरू खोजी गर्ने चेत, प्रवृत्ति र अभ्यास सचेतीकरणका विविध अवधारणा र अभ्यासहरू बारे परिचित हुन ३.७ सचेतनाका तहहरूबारे स्पष्ट भई समालोचनात्मक चेतनास्तरमा पुग्न कार्य तथा घटनाको विश्लेषण तथा समालोचनारत्मक समीक्षा गर्न ३.९ सिर्जनात्मक चिन्तनको अर्थ र विशेषताको व्याख्या गर्न ३.१० सिर्जनात्मक चिन्तनका चरणहरू पहिचान गर्न
४. सामाजिक सिप	४.१ अन्तरवैयक्तिक सम्बन्धको महत्त्वलाई आत्मसात गरी सचेततापूर्वक मौखिक र अमौखिक सञ्चार गर्न ४.२ साझा लक्ष्य प्राप्तिका लागि सहभागितामूलक ढङ्गले टोलीमा काम गर्न र सन्दर्भअनुसार दक्षता भएको सवालमा अगुवाइ गर्न ४.३ सक्रिय र प्रभावकारी सुनाई र बोलाइबाट अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध स्थापना गर्न ४.४ व्यक्तिमा हुने अन्तरवैयक्तिक सम्बन्धका विविधता पहिचान गर्न र असल सम्बन्धका लागि पहल गर्न ४.५ अन्तर वैयक्तिक सञ्चार र सम्बन्धको माध्यमबाट व्यक्तिगत र सामाजिक द्वन्द्वको व्यवस्थापन गर्न ४.६ असल नेतृत्वका लागि अन्तरवैयक्तिक सञ्चार र सम्बन्धको प्रयोग गर्न ४.७ सञ्चारका माध्यमको प्रभावकारी प्रयोग गर्न ४.८ आत्मबोध, स्वअनुशासन र अन्तरनिर्भरतालाई आत्मसात गर्न ४.९ आनो सोच, मान्यता र सवल तथा कमजोर पक्षको बोध र आत्मसात

	<p>४.१० समानुभूति सिपको अभ्यास</p> <p>४.११ मर्यादित जीवनयापनका लागि पारस्परिक सम्मानर मूल्यको बोध, आत्मसात र पालना गर्न</p> <p>४.१२ श्रम र सर्जनशील कर्मको महत्त्वलाई बोध र सम्मान गर्दै आत्मसात गर्न</p> <p>४.१३ स्वस्थ प्रतिस्पर्धाको सीमालाई बुझेर सरसहयोगको संस्कृति अवलम्बन गर्न</p>
५. संवेग व्यवस्थापन सिप	<p>५.१ शारीरिक र मानसिक तन्दुरुस्तीका बारे सचेत भएर कठिनाइका क्षणहरूमा आवेग र संवेगलाई आनो नियन्त्रणमा राख्न</p> <p>५.२ तनावका कारण तथा स्रोतहरू पहिचान गर्न</p> <p>५.३ ध्यान र योगको अभ्यास गर्दै आक्रोश र तनावबाट टाढा रहन</p> <p>५.४ शारीरिक र मानसिक तन्दुरुस्तीका लागि योग तथा शारीरिक व्यायामको नियमित प्रयोग</p> <p>५.५ द्वन्द्व व्यवस्थापन गर्न</p> <p>५.६ दवाबको सामना र व्यवस्थापन गर्न</p>
६. जीवनोपयोगी सिपका रूपमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	<p>६.१ इन्टरनेट तथा इमेलको प्रयोग तथा अनलाइन सहयोग तथा अनुसन्धान गर्न</p> <p>६.२ दैनिक जीवनमा अफिस स्युटको प्रयोग गर्न</p> <p>६.३ स्मार्ट फोनको सचेत प्रयोग र ज्ञान प्राप्तमा उपयोग गर्न</p> <p>६.४ सामाजिक सञ्जालको उपयुक्त प्रयोग गर्न</p> <p>६.५ स्प्रेडसिट प्रयोग गरी तथ्याङ्कको सामान्य विश्लेषण गर्न</p> <p>६.६ सामाजिक सञ्जाल र सञ्चार तथा सूचना प्रविधि साधनको प्रयोगमा सजगता अपनाउन</p>
७. नागरिक सिप	<p>७.१ नागरिकको संवैधानिक तथा कानुनी अधिकार पहिचान र प्रयोग गर्न</p> <p>७.२ नागरिक उत्तरदायित्वको बोध तथा वहन गर्न</p> <p>७.३ चुनाव तथा मतदानमा सहभागी हुन</p> <p>७.४ कानुनको पालना गर्न</p>
८. दुर्व्यसन, कुलत र मानसिक असन्तुलन प्रतिको सचेतना	<p>८.१ दुर्व्यसन र कुलतको अवस्था पहिचान गर्न</p> <p>८.२ दुर्व्यसन र कुलतको प्रभाव विश्लेषण गरी सकारात्मक प्रचार गर्न</p> <p>८.३ किशोरावस्थामा हुने मानसिक असन्तुलनका कारण बताउन</p> <p>८.४ दुर्व्यसन, कुलत र मानसिक चिन्ताबाट हुन तनावको व्यवस्थापन गर्न</p>
९. स्वस्थ र सन्तुलित जीवन शैली	<p>९.१ स्वस्थ जीवनशैलीका आधारहरू पहिचान गर्न</p> <p>९.२ पोषणयुक्त तथा सन्तुलित खाना प्रयोग गर्न</p> <p>९.३ नियमित शारीरिक व्यायामलाई जीवनशैलीको अङ्गका रूपमा उपयोग गर्न</p> <p>९.४ उपयुक्त शारीरिक स्वास्थ्य र हेरचाह गर्न</p> <p>९.५ सामान्य प्राथमिक उपचार पद्धतिको प्रयोग गर्न</p> <p>९.६ फुर्सदको उपयोग, खेल तथा मनोरञ्जनमा सहभागी, उचित आराम तथा निन्द्रासहित स्वस्थ र सन्तुलित जीवन शैली अपनाउन</p> <p>९.७ सामुदायिक कार्यमा सहभागी हुन</p> <p>९.८ मितव्ययी जीवनशैली अपनाउन र आर्थिक व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन</p>

४. विषयवस्तुको क्षेत्र र क्रम

विषयवस्तुको क्षेत्र	विषयवस्तुको विस्तृतीकरण	कार्यघण्टा
१. जीवनमुखी शिक्षा र जीवनोपयोगी सिप (Life oriented education and life skills)	१.१ जीवनमुखी शिक्षाको अर्थ, महत्त्व १.२ जीवनोपयोगी सिपहरूको अवधारणा तथा स्वरूप १.३ शारीरिक, मानसिक र आत्मिक स्वास्थ्य १.४ व्यायाम, ध्यान र योगको महत्त्व र अभ्यास १.५ सामाजिक जीवनमा प्रतिस्पर्धा र सरसहयोग	७
२. दर्शन, जीवन दर्शन र विश्वदृष्टिकोण (Philosophy, philosophy of life, and the world view)	२.१ दर्शनको अर्थ र महत्त्व २.२ दर्शनको उत्पत्ति र प्रकार (पूर्वीय र पाश्चात्य चिन्तन पद्धति) २.३ दर्शन र विश्वदृष्टिकोण २.४ विविध दर्शन र मान्यताहरू २.५ विश्वदृष्टिकोण र मानव जीवन २.६ जीवन दर्शन, सामाजिक व्यवहार र दैनिक जीवनमा दर्शनको उपयोगिता २.७ समतामूलक दर्शन र मूल्यमान्यताहरू २.८ सम्यक विश्वदृष्टिकोण र सामाजिक व्यवहार	१०
३. सोचाइ सिप (Thinking skills)	३.१ निर्णयन (Decision making) <ul style="list-style-type: none"> ● निर्णयको परिचय ● निर्णय प्रकार ● निर्णय गर्नुपर्ने सवाल, सन्दर्भ र क्षणहरूको सुक्ष्म अध्ययन ● निर्णय प्रक्रियामा सही सूचनाको छनोट र प्रयोग ● निर्णय प्रक्रियाका रणनीतिक चरणहरू ● निर्णय प्रक्रियाको अभ्यास ● निर्णय प्रक्रियामा आइपर्ने कठिनाइहरू ● निर्णय गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू ● व्यक्तिगत र सामाजिक समस्यामा अनिर्णित हुने अवस्थाहरू ३.२ समस्या समाधान (Problem solving) <ul style="list-style-type: none"> ● निजी र सामाजिक जीवनमा आउने समस्या र समस्याको विवेचना गर्ने विधिहरू ● समस्या समाधानका चरण ● समस्या समाधानको व्यावहारिक अभ्यास ३.३ समालोचनात्मक चिन्तन (Critical thinking) <ul style="list-style-type: none"> ● समालोचनात्मक चिन्तनको अर्थ र महत्त्व ● समालोचनात्मक तथा विश्लेषण चेत ● सूचना, घटना र अनुभवलाई हेर्ने र बुझ्ने वस्तुगत दृष्टिकोण र कला ● कार्य तथा घटनाको विश्लेषण र समालोचनात्मक समीक्षा ● विकल्पहरूको खोजी र सम्भावित परिणामहरू केलाउने 	१८

	<p>विधि र प्रक्रिया</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सचेतना र सचेतनाका तहहरू ● आत्मालोचना र स्वरूपान्तरण ● तर्किक क्षमताको विकास ● समालोचनात्मक चिन्तनको अभ्यास <p>३.४ सिर्जनात्मक चिन्तन (Creative thinking)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सिर्जनात्मक चिन्तनको अर्थ र विशेषता ● सिर्जनात्मक चिन्तनका चरण ● सिर्जनात्मक चिन्तनको अभ्यास 	
<p>४. सामाजिक सिप (Social skills)</p>	<p>४.१ सञ्चार (Communication)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● सक्रिय सुनाइ र प्रभावकारी सुनाइ सिप ● सञ्चारका अवरोधहरू ● प्रभावकारी सञ्चार र प्रभावकारी सम्बन्ध ● प्रभावकारी सञ्चारका माध्यम र तिनको प्रयोग ● प्रभावकारी सञ्चारको अभ्यास <p>४.२ अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध (Interpersonal relationship)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● अन्तरवैयक्तिक सञ्चारको अर्थ र महत्त्व ● अन्तरवैयक्तिक सञ्चारका विविध रूप र प्रकारहरू ● व्यक्ति, समाज र अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध ● अन्तरवैयक्तिक सञ्चार र सम्बन्ध ● अन्तरवैयक्तिक सम्बन्धका विविधताहरू ● सौहार्द्रपूर्ण सम्बन्ध सिर्जना र निरन्तरता ● असल नेतृत्वका लागि अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध व्यवस्थापन ● आमसञ्चारका साधनको प्रयोगमा अन्तरवैयक्तिक सम्बन्ध निर्माण ● टोलीकार्य (Team work) र नेतृत्व विकास <p>४.३ समानुभूति (Empathy)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● समानुभूतिको अर्थ र किसिम ● समानुभूति मुख्य तत्त्वहरू ● समानुभूति सिप विकास ● समानुभूतिको अभ्यास <p>४.४ आत्मबोध (Self-awareness)</p> <ul style="list-style-type: none"> ● आत्मबोध र आत्मबोध गर्ने तरिका ● आत्मबोध र आत्मजागरुकता ● स्वाभिमान र स्वअनुशासन ● स्वनिर्भरता, परनिर्भरता र अन्तरनिर्भरता ● आत्मपहिचान र पहिचानको स्विकृति ● आत्ममूल्याङ्कन, आत्ममूल्याङ्कनका साधन विकास र 	१८

	प्रयोग ● आत्मबोधसम्बन्धी अभ्यास	
५. संवेग व्यवस्थापन सिप (Emotion management skills)	<p>५.१ तनाव व्यवस्थापन (Stress management)</p> <ul style="list-style-type: none"> जीवनमा आक्रोश, आवेग र तनावको परिवेश आक्रोश, आवेग र तनाव व्यवस्थापनका विविध दृष्टिकोणहरू समर्पण, प्रतिरोध र सम्झौता तनाव व्यवस्थापनका विविध उपायहरू र तिनको व्यावहारिक अभ्यास व्यायाम, ध्यान र योगको महत्त्व तनाव कम गर्न र शारीरिक तथा मानसिक सन्तुलनका लागि ध्यान र योगको अभ्यास आत्म व्यवस्थापन मनोसामाजिक परामर्श आवेगको स्वानुभूति गर्ने तरिकाहरू आवेग सिर्जनाका वस्तुस्थितिको विश्लेषण जीवन र समाजमा भएका द्वन्द्वहरू द्वन्दलाई सुधारको आधारको रूपमा विश्लेषण द्वन्द्व रूपान्तरण र व्यवस्थापनको प्रक्रिया र अभ्यास <p>५.२ संवेग व्यवस्थापन (Emotion management)</p> <ul style="list-style-type: none"> संवेग र संवेग व्यवस्थापनको अवधारणा संवेगात्मक आवश्यकताको बोध संवेग व्यवस्थापनका सिप तथा तरिका संवेगात्मक दबावको सामना र व्यवस्थापन 	१४
६. जीवन उपयोगी सिपको रूपमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (Information and communication technology as a life skills)	<p>६.१ सिकाइ र सामाजिक सम्बन्धका रूपमा इन्टरनेट तथा इमेल</p> <p>६.२ दैनिक जीवनमा अफिस स्युट प्रयोग गर्न</p> <p>६.३ अनलाइनमा सहकार्य तथा अध्ययन</p> <p>६.४ स्मार्ट फोनको प्रयोग</p> <p>६.५ सामाजिक सञ्जालको प्रयोग</p> <p>६.६ स्प्रेडसिटको प्रयोग</p> <p>६.७ साइबर अपराध र साइबर सुरक्षा</p> <p>६.८ सामाजिक सञ्जाल र सञ्चार तथा सूचना प्रविधि साधनको प्रयोगमा सजगता</p>	१८
७. नागरिक सिप (Citizenship)	<p>७.१ कानुनी अधिकार</p> <p>७.२ नागरिक उत्तरदायित्व</p> <p>७.३ चुनावमा र मतदानमा सहभागिता</p> <p>७.४ करको दायित्व</p> <p>७.५ कानूनको पालना</p>	१२
८. दुर्व्यसन, कुलत र	८.१ विभिन्न किसिमका दुर्व्यसन, कुलत तथा लागु पदार्थप्रतिको	१०

मानसिक असन्तुलन प्रतिको सचेतना (Awareness on drug abuse, adiction, mental disorder)	सजकता ८.२ कशोरावस्थामा हुने मानसिक असन्तुलनका कारण ८.३ दुर्व्यसन, कुलत र मानसिक असन्तुलनबाट हुने तनावको व्यवस्थापन गर्ने उपाय ८.४ असहजता, चिन्ता र मानसिक असन्तुलनको सामना गर्ने व्यवहार ८.५ नेपालमा लागु औषधि र दुर्व्यसनप्रतिको वर्तमान अवस्था र यसको प्रभाव ८.६ व्यक्तिगत तथा पारिवारिक जीवन, पेसा वा जीविका र सामाजिक जीवन	
९. स्वस्थ र सन्तुलित जीवन शैली (Healthy and balanced life style)	९.१ स्वस्थ जीवनशैली ९.२ पोषणयुक्त तथा सन्तुलित खाना ९.३ नियमित शारीरिक व्यायाम जीवनशैलीको अङ्ग ९.४ उपयुक्त शारीरिक स्वास्थ्य र हेरचाह ९.५ सामान्य प्राथमिक उपचार पद्धतिको प्रयोग ९.६ फुर्सदको उपयोग, खेल, मनोरञ्जन, आराम तथा निन्द्रा र ९.७ सामुदायिक सहभागिता : सामुदायिक कार्य, स्काउट ९.८ मितव्ययी जीवनशैली र आर्थिक व्यवस्थापन	१३
		१२०

५. प्रयोगात्मक वा परियोजना कार्यमा समावेश गर्न सकिने केही क्रियाकलापका

विषय क्षेत्र	अनुमानित कार्यघण्टा	क्रियाकलापका उदाहरण
१. जीवनमुखी शिक्षा र जीवनोपयोगी सिप	२	<ul style="list-style-type: none"> आफ्नो समुदायमा रहेको कुनै सामाजिक संस्थामा कम्तीमा एक हप्ताको स्वयम्सेवाको योजना व्यक्तिगत वा समूहगत रूपमा तयार गर्ने, तयार गरिएको योजना पृष्ठपोषणका लागि शिक्षक तथा साथीहरूलाई देखाउने, सुधार गरिएको योजनाअनुसार स्वयम् सेवा गरी सम्पादित कार्यको रिपोर्टिङ लिखित रूपमा तयार गर्ने र कक्षामा प्रस्तुत गर्ने
२. दर्शन, जीवन दर्शन र विश्वदृष्टिकोण	३	<ul style="list-style-type: none"> आफूले पालन गरेको दर्शन पहिचान गरी त्यसलाई आधार बनाएर मुख्य मान्यता, आफूले वर्षभरि गर्ने सामाजिक व्यवहार र दैनिक जीवनमा दर्शनले पार्ने प्रभाव समेटेी दर्शनपत्र तयार पारी कक्षामा प्रदर्शन गर्ने र कक्षाका अरु साथीबाट प्रतिक्रिया सङ्कलन गर्ने विश्वलाई हेर्ने विभिन्न दृष्टिकोण तथा दर्शनको खोजी वेबसाइटमा गरी समूहमा प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्ने
३. सोचाइ सिप	४	<ul style="list-style-type: none"> सञ्चार माध्यमको कुनै समसामयिक घटनालाई आधार बनाई सूचना विश्लेषण, सूचना संश्लेषण, तर्क प्रस्तुति, आधार पहिचान, तार्किक निष्कर्षण, विकल्प मूल्याङ्कन र विकल्पको प्रयोग समेटेी प्रतिवेदन तयार पार्ने

		<ul style="list-style-type: none"> • शिक्षकले तोकिएको कुनै एक समस्या समाधानका लागि दुई सिर्जनात्मक विकल्प (विषय, तर्क र प्रक्रियासहितको) सहित लिखित तर्क प्रस्तुत गर्ने • समुदायमा जल्दोबल्दो रूपमा रहेको समस्या पहिचान गरी समस्या समाधानका लागि योजना तयार पार्ने, समाधानको प्रयास गर्ने र समाधानका लागि आफूले गरेको प्रयास र त्यसको प्रगतिसम्बन्धी अनुभव साथीहरूलाई सुनाउने
४. सामाजिक सिप	४	<ul style="list-style-type: none"> • कसैको भाषण, रेडियोको कार्यक्रम, टिभीको कार्यक्रम आदि रेकर्ड गरी सुनेर त्यसका मुख्य बुँदा टिपोट गर्ने • शिक्षकले दिएको सामूहिक कार्यमा आफूले अरुसमक्ष प्रस्तुत गरेका कुरा, समूहमा आफूले गरेका कार्य, समूहको निष्कर्ष र आफूले समूहबाट लिएको विचार समेटी प्रतिवेदन तयार पार्ने • कक्षामा युगल समूह बनाई आपसमा एकले अर्को साथीको एक सुधारापेक्षी व्यवहार सङ्केत गर्ने, सङ्केत गरिएको व्यवहार सुधारका लागि आफूले गर्नुपर्ने र गर्ने कार्यकलापको सूची बनाउने र साथीले उसको सूचीअनुसारको व्यवहार पालन गरेनगरेको अवलोकन गरी टिपोट तयार गर्ने • आफ्नो समुदायमा बालकलबहरू निर्माण गर्ने, बालकलबहरूका नियमित बैठक राखी असल आचरण, बानी व्यवहार सुधारका लागि छलफल गर्ने र १५ दिन सम्मको प्रयासबाट भएको उपलब्धि समेटी प्रतिवेदन तयार गर्ने
५. संवेग व्यवस्थापन सिप	३	<ul style="list-style-type: none"> • समाजमा आक्रोश वा आवेगका कारण घटेको कुनै एक घटनालाई आधार बनाई घटनाको कारण, प्रतिरोध वा सम्झौता र परिणाम समेटी मनोसामाजिक परामर्शका लागि तनावपूर्वको सचेतना, तनाव व्यवस्थापन र तनावपश्चात्को स्वानुभूतिका बुँदाहरू समेटी प्रस्तुति गर्ने • पछिल्लो १५ दिनमा आफूले सामना गर्नुपरेको तनाव उल्लेख गर्ने र उक्त तनावका कारण र त्यसलाई समाधान गर्न आफूले गरेका प्रयास साथीहरूसँग छलफल गर्ने
६. जीवन उपयोगी सिपको रूपमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	१२	<ul style="list-style-type: none"> • स्मार्ट फोनको प्रयोग गरी सामाजिक सञ्जालमा कुनै समसामयिक घटनाबारेमा आफ्नो प्रतिक्रिया प्रस्तुत गर्ने र त्यसमा प्राप्त सुझाव तथा प्रतिक्रिया समेटी उक्त विषयको छोटो विवरण तयार पार्ने • साइबर क्राइम र साइबर सुरक्षाका विषयमा इन्टरनेट प्रयोग गरेर खोजी गरी सानासाना समूहमा प्रतिवेदन तयार गरी प्रस्तुत गर्ने र छलफल गरी साइबर क्राइम तथा साइबर सुरक्षाका उपायहरू पहिचान तथा प्रयोग गर्ने • छिमेकका १० घरको स्थलगत भ्रमण गरी निम्नानुसार तथ्याङ्क सङ्कलन, विश्लेषण र प्रस्तुतीकरण गर्न ० देखि १०, १० देखि २०.... गरी जनसङ्ख्यालाई स्प्रेडसिटमा तालिकामा प्रस्तुत गर्ने । तथ्याङ्कलाई पाइ चार्ट तथा बार ग्राफमा पनि प्रस्तुत गर्ने । • गाउँको शैक्षिक, आर्थिक र सामाजिक अवस्थाका सबल र

		कमजोर पक्षहरू समेटी वर्ड फाइलमा सामान्य प्रतिवेदन तयार गर्ने
७. नागरिक सिप	४	<ul style="list-style-type: none"> समुदायमा कानूनको उल्लङ्घन भएको एक घटनालाई लिई कानून उल्लङ्घन गर्ने व्यक्ति वा पक्ष, उल्लङ्घन भएको कानून र प्रावधान तथा सजायजस्ता पक्ष समेटी नागरिक अधिकार र कर्तव्य पत्र तयार पारी विद्यालयको सूचना पाटी वा भित्ते पत्रिकामा प्रकाशन गर्ने आफ्नो टोलमा यस आर्थिक वर्षमा भएको वा हुन लागेको विकास निर्माणसम्बन्धी कार्य, तिनको लागत तथा कार्य सफल बनाउन आफ्नो भूमिका सम्बन्धमा कक्षामा बहस गर्ने नागरिक अधिकार र कर्तव्य जगाउने पम्प्लेट र जानकारीमूलक सामग्री तयार गरी सचेतनता कार्यशाला सञ्चालन गर्ने मामला अध्ययनको रूपमा चुनावी प्रक्रिया र चुनावी सामाजिक व्यवहारको समीक्षा गर्ने
८. दुर्व्यसन, कुलत र मानसिक असन्तुलन प्रतिको सचेतना	४	<ul style="list-style-type: none"> कुनै दुर्व्यसन, कुलत तथा लागु पदार्थ सेवन गर्ने व्यक्तिले गरिरहेको व्यवहार अप्रत्यक्ष रूपमा अध्ययन गरी काल्पनिक नाममा उसले एक महिनासम्म गरेका व्यवहार टिपोट गर्ने र त्यस्तो दुर्व्यसन, कुलत तथा लागुपदार्थ सेवनबाट जोगिने उपाय समेटी प्रस्तुति गर्ने दुर्व्यसनसम्बन्धी नाटक तयार गरी नाटक प्रदर्शन गरी चेतना फैलाउन सहयोग गर्ने समाजमा दुर्व्यसनमा लागेको कुनै एक व्यक्तिलाई आधार बनाएर अप्रत्यक्ष रूपमा दुर्व्यसनीले गर्ने दुर्व्यसन, उसका दैनिक व्यवहार, त्यसबाट उसमा परेको असर तथा समाजको ऊप्रतिको दृष्टिकोणजस्ता पक्ष समेटेर लामो परियोजनाका रूपमा मामला अध्ययन गर्ने युवा र दुर्व्यसनका बारेमा लेखिएका लेखहरूको अध्ययन गरी दुर्व्यसनका कारण र परिणाम विषयक समाचार तयार पारी भित्ते पत्रिका वा सूचना पाटीमा प्रस्तुत गर्ने वा स्थानीय पत्रिकामा छपाउने
९. स्वस्थ र सन्तुलित जीवन शैली	४	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय क्षेत्रमा पाइने अन्न, तरकारी, दलहन आदिबाट पोषणयुक्त तथा सन्तुलित खाना बनाई खाने र आफूले एक महिनासम्म दैनिक खाएका खानेकुराको सूची बनाउने जड्क फुडको बेफाइदा र सन्तुलित खानेकुरासम्बन्धी चेतनामूलक नाटक तयार गर्ने, विद्यालय र समाजमा नाटक प्रदर्शन गरी स्वस्थ र सन्तुलित खानेकुरा खान समाजका मानिसहरूलाई उत्साहित गर्ने स्वास्थ्यका लागि नियमित योग गर्ने र आफ्नो अनुभूति लेख्ने सामुदायिक कार्य र स्काउटमा सहभागिता र त्यसको अनुभव लेख्ने
जम्मा	४०	

६. सिकाइ सहजीकरण प्रक्रिया

जीवनोपयोगी शिक्षाको मुख्य लक्ष्य भनेको युवा विद्यार्थीहरूमा समालोचनात्मक एवम् सिर्जनात्मक चेतना तथा चिन्तनशैली विकास गराउनु हो । त्यसै गरी यसको लक्ष्य सकारात्मक सोचाइको विकाससहित सामाजिक रूपान्तरणमा सहभागी हुन सक्षम तुल्याउनु हो । जीवनोपयोगी शिक्षाले विद्यार्थीलाई सही दृष्टिकोण बोकेर व्यवहारमा जान र व्यवहारको कसीमा सिद्धान्तलाई पनि माफेर जीवनमुखी नयाँ विश्वदृष्टिकोण बनाउन सहयोग गर्नुपर्ने भएकाले (adopt praxis or action-reflection-action process) सहजीकरणको प्रक्रिया पनि सोही अनुरूपको हुने छ ।

- (क) जीवनोपयोगी शिक्षा सहजीकरण प्रक्रियामा शिक्षक र विद्यार्थी दुवैले सङ्गसङ्गै सिकिरहेका हुने छन् । त्यसैले, शिक्षकको भूमिका सिकाइका लागि सहजीकरण गर्ने र सिकाइ प्रक्रिया सहभागितामूलक विधि तथा कार्यगत अनुसन्धानको ढाँचा (action-research mode) अनुसार कार्य गर्ने गराउने हुने छ ।
- (ख) शिक्षकको भूमिका कुनै पनि विषयको सिद्धान्त पढाउने वा व्याख्या गर्ने भन्दा पनि सक्रिय सिकाइ प्रक्रियाको व्यवस्थापन गरी विद्यार्थीहरूलाई सिकाइमा संलग्न गराउने, विद्यार्थीहरूका लागि परियोजना निर्माण गर्ने र विद्यार्थीहरूलाई परियोजना निर्माणमा सहजीकरण गरी सम्बन्धित सवाल वा विषयमा विद्यार्थीको बुझाइ र अनुभवहरू आदानप्रदान गर्ने, सम्बन्धित सवालमा प्रश्न तथा तर्क गर्ने र समालोचनात्मक विवेचना गरेर सिकने सिकाइको वातावरण सिर्जना गर्नु हुने छ ।
- (ग) विद्यार्थीले जानिसकेका कुराहरू प्रस्तुत गरिसकेपछि मात्र त्यो विषयलाई नयाँ कोणहरूबाट पनि हेर्न र विवेचना गराउन प्रोत्साहित गर्ने सामाग्रीहरू शिक्षकले प्रस्तुत गर्ने छन् ।
- (घ) जोडी छलफल, सानो समूहमा कार्य, भूमिका प्रदर्शन, घटना अध्ययन, कथा वा कविता जस्ता सामग्रीको विवेचनालाई शिक्षण सिकाइ विधिको रूपमा प्रयोग गरिने छ ।
- (ङ) विद्यार्थीहरूलाई कक्षाकोठाबाट भन्दा बाहिरको सामाजिक वातावरण अवलोकन गरेर, समाजका विविध पृष्ठभूमिका सदस्यहरूसँग अन्तर्वाता गरेर पनि ज्ञान र सिपहरू सिकने वातावरण सिर्जना गरिने छ । यसमा विभिन्न स्थानीय सिप भएका व्यक्तिहरूलाई सिकाइ सहजीकरणका लागि आमन्त्रण गर्न सकिने छ ।
- (च) अनुसन्धानसम्बन्धी सिपहरू जस्तै सन्दर्भ सामग्रीको समीक्षा, प्रश्नावली तयारी र अन्तर्वाताको सिप, अवलोकन, तथ्याङ्क विवेचनासम्बन्धी सिप जस्ता सिपहरू व्यावहारिक प्रयोगबाटै सिकने वातावरण तयार गरिने छ ।

प्रत्येक पाठको अध्यापन गर्दा विद्यार्थीहरूको पूर्व अनुभवसँग सम्बद्ध गराएर सुरुआत गर्नुपर्छ । आफूले भोगेको र घरमा दैनिक जीवनसँगका क्रियाकलापलाई उदाहरणका रूपमा समावेश गरी यस विषयको अध्यापन गराएमा प्रभावकारी हुन्छ । पाठको प्रस्तुतीकरणको प्रारम्भ सामान्यतया छलफल तथा प्रदर्शन विधिको प्रयोग गर्नुपर्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा अवलोकन, प्रदर्शन र प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ । विषयवस्तुको प्रस्तुतिपछि विद्यार्थीहरूलाई नै उदाहरण वा सामाधान खोज्न लगाउनुपर्छ । विद्यार्थीको रुचि, आवश्यकता, सामाजिक परिवेशलाई विचार गरेर कक्षाको वातावरणअनुसार सिर्जनात्मक पक्षमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । सिकाइलाई बोधको स्तरमा मात्र सीमित नराखी पूर्णता प्रदान गर्नका लागि पर्याप्त सिकाइका अवसर प्रदान गरी सिर्जनात्मक पक्षमा प्रयोग गर्नका लागि सिकाइको स्थान्तरण गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउनुपर्छ ।

निर्दिष्ट उद्देश्य प्राप्तिका लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने केही विधिको यहाँ उल्लेख गरिएको छ । यहाँ प्रस्तुत विधिहरू नमुना वा सङ्केत मात्र हुन । सबै परिस्थितिमा यी विधिले मात्र पूर्णता नपाउन सक्छ । त्यसैले प्रत्येक शिक्षकले यहाँ उल्लेख गरिएका विधिलाई एउटा आधारका रूपमा लिई आफ्नो ठोस परिस्थितिअनुकूल शिक्षण विधि तथा प्रक्रियाको छनोट गर्नुपर्दछ । यसका लागि अवलोकन, छलफल, प्रश्नोत्तर, सोधखोज, परियोजना, प्रदर्शन, आगमन, प्रयोगात्मक, समालोचनात्मक चिन्तनलागतका विधिहरू बढी उपयोगी हुन्छन् ।

७. विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया

पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यअनुरूप विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सिप तथा अभिवृत्ति प्राप्त गर्न सके सकेनन् भन्ने कुरा पत्तालाग्नु महत्त्वपूर्ण साधन मूल्याङ्कन हो । विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन गर्दा विद्यार्थीहरूले अध्ययन गरेका विषयवस्तु व्यवहारमा प्रयोग गर्न सक्छन् सक्दैन भनी अध्ययन गर्नुपर्छ । यसका लागि आन्तरिक मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न

साधन र विधिहरूको सञ्चयिका अग्रिम रूपमा शिक्षकले तयार पारी विद्यार्थीहरूलाई उपलब्ध गराउनुपर्छ । यस विषयको पाठ्यक्रममा समावेश गरिएका तहगत सक्षमताहरू, कक्षागत सिकाइ उपलब्धिहरू र तिनका विषयवस्तु, सोसँग सम्बन्धित सिप, सिकाइ सहभागिता र सिकाइ सक्रियताका आधारमा विद्यार्थीहरूको सिकाइको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । यस्तो मूल्याङ्कन शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापकै अभिन्न अङ्गका रूपमा सञ्चालन गरी विद्यार्थीको सिकाइ सुधारमा केन्द्रित हुनुपर्दछ ।

विद्यार्थीहरूको मूल्याङ्कन निर्माणात्मक र निर्णयात्मक दुवै प्रयोजनका लागि सञ्चालन गरिने छ । विद्यार्थीको निर्णयात्मक मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्कनको कुल भारमध्ये २५ प्रतिशत आन्तरिक र ७५ प्रतिशत बाह्य मूल्याङ्कनबाट हुने छ । यसका लागि निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको निर्धारित अभिलेखका आधारमा मूल्याङ्कनको कुल अङ्कको २५ प्रतिशत आन्तरिक मूल्याङ्कनका रूपमा र ७५ प्रतिशत बाह्य परीक्षाबाट समावेश गरी विद्यार्थीको सिकाइ स्तर निर्धारण गरिन्छ ।

(क) आन्तरिक मूल्याङ्कन

आन्तरिक वा प्रयोगात्मक मूल्याङ्कनका लागि प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्य सञ्चयिका फाइल बनाई सोको आधारमा उनीहरूको कार्य र उनीहरूले गरेका कार्य र उनीहरूमा आएको व्यवहार परिवर्तनका अभिलेख राखी सोका आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्दछ । जीवनपयोगी विषय सिकाइका क्रममा कक्षाकोठामा कक्षागत शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा गृहकार्य, कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, सामुदायिक कार्य, सह/अतिरिक्त क्रियाकलाप, एकाइ परीक्षा, मासिक परीक्षा जस्ता मूल्याङ्कन साधनहरूको प्रयोग गर्न सकिने छ । यस्तो मूल्याङ्कनका लागि विद्यार्थीको अभिलेख राखी त्यही अभिलेखका आधारमा सिकाइस्तर निर्धारण गर्न सकिन्छ । आवश्यकतानुसार उपचारात्मक शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्छ । विशेष सिकाइ आवश्यकता भएका विद्यार्थीका लागि विषय शिक्षकले नै उपयुक्त प्रक्रिया अपनाई मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । यस विषयमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रक्रियाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । विद्यार्थीहरूले के कति सिके भन्ने कुरा पत्तालगाई नसिकेको भए कारण पहिचान गरी पुनः सिकाइनुपर्छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनको भार २५% छुटाइएको छ । यस विषयको आन्तरिक मूल्याङ्कनमा कक्षा सहभागिता, जीवनपयोगी सिपको अभ्यास, प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य, आन्तरिक परीक्षाबाट प्राप्त विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई समेटिनुपर्दछ ।

यस खण्डको मूल्याङ्कन विद्यार्थीले व्यक्तिगत तथा समूह कार्य तथा परियोजनाको गुणस्तरको आधारमा विद्यालय तहमा गठन गरिने मूल्याङ्कन समितिले गर्ने छ भने तोकिएको निकायबाट यसको प्राविधिक परीक्षण हुने छ । आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू र अङ्क विभाजन निम्नानुसार हुने छ :

आन्तरिक मूल्याङ्कनका आधारहरू र अङ्क विभाजन

क्र.स.	मूल्याङ्कनका क्षेत्र	परीक्षण गर्ने पक्ष	अङ्कभार	मूल्याङ्कनका आधार
१.	सिकाइ सहभागिता	सिकाइ सहभागिता	३	<ul style="list-style-type: none"> सक्रिय सिकाइका लागि दैनिक कक्षा उपस्थिति, व्यक्तिगत, समूहगत र कक्षागत सिकाइ सहभागिता
२	जीवनोपयोगी सिपको अभ्यास	सोचाइ सिप, सामाजिक सिप र संवेगात्मक सिपको अभ्यास	४	<ul style="list-style-type: none"> कम्तीमा आठओटा सिपको अभ्यासका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने

३	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	प्रयोगात्मक तथा परियोजना कार्य	१२	<ul style="list-style-type: none"> प्रत्येक एकाइबाट कम्तीमा एउटा परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य वा क्षेत्र भ्रमणमा सहभागी गराउने, विद्यार्थीको सहभागिता, सक्रियता, योजना निर्माण, अवलोकन, अन्तर्वार्ता, तथ्याङ्क सङ्कलन, प्रतिवेदन तयारी र प्रस्तुतीकरणलाई आधार मानी सामूहिक वा व्यक्तिगत रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने
४	विषयवस्तुगत मूल्याङ्कन	त्रैमासिक परीक्षा	६	<ul style="list-style-type: none"> त्रैमासिक परीक्षाहरूको मूल्याङ्कनका अभिलेख
जम्मा			२५	

द्रष्टव्य : आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्ने विस्तृत आधार मूल्याङ्कनसम्बन्धी कार्यविधिमा उल्लेख गरिने छ ।

(ख) बाह्य मूल्याङ्कन

यस विषयको कुल भारमध्ये ७५ प्रतिशत भार बाह्य मूल्याङ्कनमार्फत हुने छ । संज्ञान क्षेत्रका विभिन्न तहहरू विशेष गरी ज्ञान, सिप र प्रयोग तहमा पर्ने गरी अति छोटो उत्तर आउने प्रश्न, छोटो उत्तर आउने प्रश्न र लामो उत्तर आउने प्रश्न गरी तीन किसिमका प्रश्नहरू सोधिने छ । लामो उत्तर आउने प्रश्न समस्या समाधान र विश्लेषण गर्ने खालको हुने छ । ती प्रश्नमा विद्यार्थीले दिएको जवाफको आधारमा उनीहरूको मूल्याङ्कन गरिने छ । प्रश्नहरू सैद्धान्तिक ज्ञानभन्दा पनि व्यावहारिक समस्याहरू समाधानमा जोड दिने खालका हुने छन् । मूल्याङ्कनलाई वस्तुगत बनाउन प्रश्नहरूलाई विशिष्ट बनाइने छ । बाह्य मूल्याङ्कनका लागि प्रश्नहरू यस पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको विशिष्टीकरण तालिकाअनुसार तयार गर्नुपर्ने छ ।